

#7 (35), 2018 część 3

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w

Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze

wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo

publikowane jest w języku polskim, angielskim,

niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego
miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz
czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej
czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michałak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

#7 (35), 2018 part 3

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The
journal is registered and published in Poland.

Articles in all spheres of sciences are published in the

journal. Journal is published in **English, German, Polish**

and Russian.

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the
journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michałak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Po-
land**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

Воронина О.А. ПРОСТРАНСТВО ИНТЕРНЕТА: АНДРОЦЕНТРИЗМ ИЛИ ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО?	4
Тумофeyenko A. V. “PICTURESQUE JAPAN” IMAGOTYPE IN EUROPEAN PRODUCTION FEATURE FILM (1945-2015)	9

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Баллак Емад ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЛІГИ АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ	13
Бочкарева Н.В. ПРОДВИЖЕНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА В ТАИЛАНДЕ: НОВЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ, КАМПАНИИ И ПРОЕКТЫ 2018	20
Бурик З.М. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ БАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	24
Нбур Z. NATIONAL SECURITY OF THE COUNTRY AND PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES	30
Киреева Н.А. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ В НОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ.....	35
Ковалева И.В., Семина Л.А. УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ДИФЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА	45
Леонтьев Р.Г. КОНКУРЕНЦИЯ МОРСКИХ ПОРТОВ: ВЕРИФИКАЦИЯ ПОНЯТИЙ.....	49
Поплавська О.В. ОЦІНКА РІВНЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	54
Псарева Н.Ю. ОПЫТ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СПОРТИВНЫХ ЛИГ ФУТБОЛЬНЫХ ЛИГ.....	62
Швецъ Ю.О. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ	69

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

Voronina Olga Aleksandrovna,

Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences,

doctor of philosophy, leading researcher

olga-voronina777@yandex.ru

Воронина Ольга Александровна,

Институт философии

Российской Академии наук,

доктор философских наук, ведущий научный сотрудник

INTERNET SPACE: ANDROCENTRISM OR GENDER EQUALITY?

ПРОСТРАНСТВО ИНТЕРНЕТА: АНДРОЦЕНТРИЗМ ИЛИ ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО?

Summary

The article describes how gender issues are represented in the virtual space and Internet communications. On the one hand, it is androcentrism, sexism, sexual aggression and verbal violence against women. On the other hand, the Internet provides an opportunity for a free (outside of state censorship) exchange of views. The author describes two flash mobs in the Russian part of the Internet – about sexual violence and sexual harassment, showing different reactions to them by the public and official authorities. It is suggested that the birth of new virtual forms of actions indicate the beginning of serious changes in the Russian gender culture.

Key words: gender, Internet, sexism, equality, violence, flashmob, culture, femininity and masculinity.

Аннотация

В статье описывается, как гендерная проблематика представлена в виртуальном пространстве и интернет коммуникациях. С одной стороны, это андроцентризм, сексизм, сексуальная агрессия и вербальное насилие в отношении женщин. С другой стороны, интернет создает возможность свободного (вне государственной цензуры) обмена мнениями. Автор описывает два флэшмоба в российской части интернета – о сексуальном насилии и сексуальных домогательствах, показывая различные реакции на них общественности и официальных властей. Высказывается предположение, что рождение новых виртуальных форм акций свидетельствуют о начале серьезных изменений в российской гендерной культуре.

Ключевые слова: гендер, интернет, сексизм, равенство, насилие, флэшмоб, культура, феминность и маскулинность.

Более четверти века назад американская феминистка Донна Харауэй в «Манифесте киборгов» [1] выдвинула идею, что развитие новых технологий приведет к преодолению традиционного поло-гендерного дуализма. В частности, она полагала, что кибернетика и биомедицина смогут создавать кибернетические организмы, в которых будут объединены части «машины» и человеческого тела. Созданные таким образом киборги, соединяющие в себе природу и культуру (технологии), самим своим существованием станут, по ее мнению, отвергать маскулинистскую стратегию доминирования человека над природой (символически отождествляемую в европейской мыслительной парадигме с женщиной). Д. Харауэй полагала, что этого достаточно, чтобы в кибер-пространстве не существовало гендерных различий, дискриминации и сексизма.

Сегодня мы можем констатировать, что эти идеи не воплотились в жизнь. И не только потому, что киборги в том виде, как это представляла Д. Харауэй, пока не созданы. В некотором смысле всех пользователей web-пространства можно назвать киборгами, поскольку в нем представлены не реальные люди и их природные тела, а всего лишь несколько байт «записанной нулями и единицами»

информации [2]. В гораздо большей степени интересен другой факт: несмотря на неочевидность и даже ненужность тела в виртуальной коммуникации, обозначение пользователями своей гендерной идентичности остается весьма важным. Понятно, что в реальном общении собеседники неизбежно ориентируются на маркеры телесности и визуальные контакты. Исследователи К. Уэст и Д. Зиммерман [3, с. 193-220] давно доказали, что в любой коммуникации первым делом уточняется пол, а когда поло-гендерная идентичность собеседника неясна, взаимодействие становится затрудненным или даже невозможным. Все мы так привыкли точно опознавать пол друг друга, что отсутствие соответствующей информации вызывает растерянность. Трудно не согласиться с утверждением Э.Рейд, что «пол - один из самых «священных» институтов нашего общества, качество, считающееся настолько жестко зафиксированным, что его смена игровым или хирургическим путем сопровождается сложными ритуалами, табу, процедурами и обвинениями» [4, с. 213.]. Представления о нормативном гендерном поведении и гендерных ролях столь укоренены в сознании, что многие люди не в состоянии осуществлять социальные контакты, не имея представления, хотя бы предположительного, о том, какого пола их собеседник.

Эта ситуация оказывается верной и в отношении виртуальной коммуникации несмотря на ее специфику. Ведь здесь личное описание в виде печатного текста является единственным средством, заменяющим сложное сочетание невербальных признаков социального контекста (внешности, одежды, выражения лица, стиля поведения и проч.). Это дает пользователям новые возможности для выбора той или иной самопрезентации в киберпространстве. Можно остаться полным анонимом, хотя и недолго, потому что в таком случае коммуникация быстро становится невозможной. Можно вместо своего имени выбрать любое другое – так называемый ник (т.е. псевдоним), а визуальный образ заменить виртуальным маскарадным костюмом — «аватаром». Однако все участники интернет-коммуникаций в обязательном порядке являют миру свою поло-гендерную идентичность (реальную или придуманную). И это дает нам возможность оценить, как гендерные отношения и гендерная культура представлены в интернете. Прежде всего это можно сделать на примере исследований, проведенных в отношении игр в так называемых многопользовательских мирах (МПМ). У игроков в МПМ нет постоянной идентичности, поскольку персонажи могут не иметь четкого телесного образа и пола. Игроки могут выступать в роли сказочных персонажей или людей. Так какие образы они выбирают? Казалось бы, в тех ситуациях, когда роль не задана жестко правилами игры, участники могут дать волю фантазии и реализовать в виртуальном мире все свои самые смелые идеи. Однако, как показывает исследование Э.Рейд, люди не в силах отойти от того, что они видят в жизни. Они просто копируют реальность, а вся игра заключается в виртуальной перверсии – то есть женщина «становится мужчиной», а мужчины (что бывает чаще) играют роль женщин. При этом фантазии фактически не выходят за пределы телесных конструктов и культурных символов, известных им в повседневной жизни. Так, хотя игроки могут приукрасить свою внешность, сама эта коррекция не отвергает принятые социальные нормы и стереотипные представления о человеческом облике.

Многие зарубежные и российские исследователи отмечают враждебность дискурса интернет-коммуникации по отношению к женщинам, перенесение в виртуальную реальность традиционных гендерных норм и стереотипов, сексизма и даже агрессии. Так, по мнению Л. Ф. Компанцевой, изучавшей архетипические мужские и женские образы Рунета, для семиотического поля «женщина в интернете» характерны такие реакции пользователей-мужчин: «кибервумен, кибервуменша, миф, редкое, нетипичное, аномальное, не женственно, делать в Интернете нечего, не понимает в компьютерах, заблуждается в киберпространстве, редкость, неестественное явление, павлин в тундре, необыкновенная личность, женщина-чайник, Блондинка, виртуальная ведьма, проститутка, порно, обезьяна с гранатой ...». Ассоциативный семиотический ряд на словосочетание «мужчина в интернете», выделенный из высказываний мужчин, выглядел таким

образом: «только для джентльменов, суровый мужской язык, высоколбые умники, сугубо мужское пространство, последний бастион, мужской мир...». В женском восприятии мужского образа в интернете в основном преобладают инструментальные (игра, пользователь, спорт, работа, общение, любопытство), а также статусно-профессиональные характеристики (деловой, программист, солидный, умный, ученый) [5].

Андроцентризм виртуальной реальности выражается в том, что мужчины как правило доминируют в дискуссионных группах, они игнорируют темы, предлагаемые женщинами или ответы женщин, либо встречают прямую и не всегда справедливую критику. Мужчины нередко используют агрессивный тон как в частной электронной переписке, так и в форумах и он-лайн общении. Основной гендерный стереотип, который акцентируется в мужских форумах, это женщина как сексуальный объект. В женских и в общих форумах женщине в первую очередь присуждается роль матери и жены. Исследования разговоров на «досках объявлений» показали, что отсутствие телесного компонента в виртуальном гендере не является препятствием для сексизма: стереотипы и предубеждения переносятся из реальной в виртуальную среду, женщины подавляются также и в электронном пространстве, подвергаясь различным формам сексуального унижения и оскорблений. Исследователи отмечают, что «мужской дискурсивный стиль в Интернете является видом вербального насилия, крайне редко наблюдаемого между незнакомыми людьми в реальной жизни» [6].

Пользователи, которые описывают себя как женщин, сталкиваются с виртуальными проявлениями двух противоположных, но равно распространенных житейских норм: галантности и домогательств. Благодаря первой женские персонажи получают в игровом мире помощь в виде подсказок, волшебных мечей, амулетов и оберегов. Мужские персонажи никогда не получают такой помощи. Однако, это далеко не всегда является проявлением альтруизма. Чаще всего помощники хотят чего-нибудь взамен – дружбы или даже менее платонической благодарности. Нередко женские персонажи, получившие помощь, сталкиваются с виртуальными сексуальными домогательствами и предложениями виртуального секса. Один из исследователей так описывает свой опыт: «В двух-трех МПМ я играл за женщину, один раз добравшись до уровня волшебника. Другие игроки сначала осыпают тебя деньгами, чтобы помочь тебе на первых порах, а ... потом они пытаются тебя потискать, и ты их отпихиваешь, а они не понимают, что на тебя нашло, и произносят знаменитую фразу: 'В чем дело? Это же только игра' [4 с. 211.]. Некоторые исследователи коммуникативного феномена чата также обращают внимание, что «...бесспорное лидерство в тематике чатовского действия принадлежит сексу... В ситуации анонимности и карнавальная атмосфера вседозволенности люди начинают реализовывать свои подавленные сексуальные желания... Флирт в чате

всеобщ и вездесущ...» [7]. Исследователи также отмечают, что в результате отделения слова от тела и безнаказанности как следствия анонимности, в сети растут вербальное насилие, враждебность и вульгарность.

Отражением существующих гендерных норм является и отношение МПМ-игроков к виртуальной «смене пола». Случаи – реальные или гипотетические – когда пользователи подозревают, что игрок-мужчина управляет персонажем женского пола, вызывают бурные и весьма неприятные реакции. При этом ситуация, когда женщина играет за мужчину, редко становится предметом дискуссий. Мужчин, играющих женские персонажи, обвиняют в извращениях. Некоторые полагают, что смена пола, особенно в том случае, когда мужчины играют за женские персонажи, достойна презрения и вообще сродни извращению. Если становится известно, что за женский персонаж на самом деле играет мужчина, «некоторые начинают охотиться на него и не один раз убивают его за 'преступление' смены пола» [4, с. 214]. Это весьма сильно напоминает гомофобию «настоящих мужиков» в реальной жизни.

Возможность произвольного выбора пользователем МПМ иного виртуального пола и гендерной идентичности на первый взгляд расшатывают существующую гендерную систему. Текстовая самопрезентация освобождает пользователей от оков своего тела и делает возможной игру в любом произвольно выбранном виртуальном теле. Посредством игр в МПМ, где пользователи изображают виртуальную телесность и сексуальность, не имеющую референта в их собственной природе, размываются границы между природным (телесным) и сознательным (культурным). Игроки в этом смысле становятся кибернетическими телами, киборгами. Казалось бы, их не сдерживают никакие нормы реальной жизни, в виртуальном пространстве они могут обладать любой физиологией и сексуальностью – мужской, женской, мультисексуальной, аморфной – и какой-то еще, совершенно фантазийной. Но, как справедливо отмечает Э.Рейд, эти киборги не существуют в «постгендерном» мире, они лишь квази-бестелесны. И потому, играя с выбором виртуального тела – мужского, женского, андрогинного, антропоморфного животного, космического – пользователи все равно не выходят за рамки гендерной матрицы, существующей в нашей культуре. Гендерная перверсия не затрагивает основ наличной гендерной системы. Игра в гендерного Другого происходит через перенесение на «виртуальное тело» принятых культурных символов и смыслов. Мужчины и женщины по-прежнему многими понимаются в терминах бинарной оппозиции. Существующая гендерная система в МПМ не проблематизируется и не оспаривается в виртуальности, а конструируется по аналогии с реальностью.

Несколько иную картину мы можем наблюдать в социальных сетях. Конечно, и там в постах и комментариях к ним мы можем видеть очень много вполне традиционных (и даже агрессивных) пози-

ций. Гораздо более важным мне кажется проанализировать те внезапно возникшие дискуссии последних двух лет, которые по-настоящему затронули глубинные основы патриархатной культуры. Я имею в виду обсуждение в обществе и в соцсетях проблем сексуального насилия и домогательств. В данном случае именно специфика общения в соцсетях – дистанционность, обезличенность, непрямой визуальный контакт, возможность в любой момент прервать неприятное общение – и дали возможность начать этот диалог.

В середине 2016 г. украинская журналистка Анастасия Мельниченко начала в Facebook флешмоб #ЯНеБоюсьСказать против изнасилований, в котором она открыто рассказала о своем травматичном опыте и призвала всех, кто пережил подобное, не стыдиться и рассказать о подобных случаях. Причем женщины, – написала она, – не должны оправдываться, как этого часто ожидает от них общество. Ведь нередко случаи, когда общественное мнение почти обвиняет жертв насилия – «сама виновата, потому что не туда пошла (на дискотеку или вечеринку), не так оделась и т.д. У нас в России не принято обсуждать тему сексуального насилия и силы правопорядка не любят заниматься этими делами (ну если речь только не идет о серийном сексуальном маньяке-убийце). «Мы не виноваты, – написала Анастасия, – виноват ВСЕГДА насильник». К флешмобу присоединились женщины из России (#ЯНеБоюсьСказать) и из-за рубежа (#IAmNotAfraidToSayIt). В течение нескольких дней женщины рассказывали о пережитом ими насилии. Масштаб этого явления и тот факт, что жертвами насилия становились самые обычные женщины разных возрастов, потряс воображение пользователей. Постепенно к флешмобу начали присоединяться и мужчины. Конечно, нашлись такие (в основном мужчины), кто высмеивал флешмоб и его участниц. Но важно отметить, что нашлись и такие мужчины, которые вдруг по-иному стали смотреть на свои ухаживания и заигрывания. Их реакция была очень разной: одни рассказывали о собственном травматичном опыте, другие выражали слова поддержки женщинам, пережившим насилие. Акция заставила многих людей по-другому посмотреть на саму проблему насилия, отношение общества к жертвам насилия, поведение окружающих и на свои собственные действия [8].

Второй флешмоб #MeToo возник после начавшегося в Голливуде скандала по поводу сексуальных домогательств режиссера Харви Вайнштейна. Термин сексуальные домогательства (sexual harassment) обозначает агрессивное и оскорбительное поведение сексуального характера, затрагивающее достоинство и границы личной свободы женщины или мужчины. При этом чаще всего оно совершается тем, кто влияет на трудоустройство, условия работы и карьеры объекта домогательств. Сексуальные домогательства нередко сопровождаются насилием на сексуальной почве, если они сопровождаются физическим насилием или психологическим давлением или угрозами. Сексуальные домогательства признаны формой дискриминации

во Франции, Канаде, Испании, США, Австралии и других странах [9, p.1824]. Проблема, однако, ранее заключалась в том, что доказать сексуальные домогательства чрезвычайно трудно: во-первых, потому что такое поведение практикуется без свидетелей, и, во-вторых, потому что жертвы скрывали свою проблему из-за стыда и страха. Однако феминистские исследования этого феномена и публичное обсуждение их результатов постепенно привели к тому, что изменилось сознание жертв и общества.

После публикации расследования газеты The New York Times более 80 женщин обвинили одного из основателей компании Харви Вайнштейна в сексуальных домогательствах и насилии. Эти обвинения разрушили репутацию компании и обременили ее дорогостоящими судебными исками, которые ускорили банкротство The Weinstein Company. Поразительным в данном случае является не обнаружившийся масштаб этого явления, и не только то, что в практику сексуальных домогательств оказались вовлечены именитые и ранее уважаемые режиссеры и актеры. На наших глазах фактически произошел титанический сдвиг в сознании людей. Если ранее практика сексуальных домогательств была негласным «контрактом», исполнение которого было одним из условий успешной карьеры, то теперь – нет. И не только жертвы приставаний, но и все общество (по крайней мере западное) изменили отношение к этому явлению. «Мы никогда не были замешаны в скандале такой величины, связанном с пересмотром отношения общества к социальным домогательствам», — заявил финансовый директор Netflix Дэвид Уэллс, когда говорил о падении цен на акции компании на ежеквартальном совещании. Компания Netflix приостановила производство сериала «Карточный домик» из-за обвинений, выдвинутых против звезды сериала Кевина Спейси, и потеряла \$39 млн из-за расторжения контракта с Кевином Спейси. Студии срочно начинают переписывать контракты и подробным образом прорабатывать формулировки положений о профессиональной этике и недопустимости «нравственной распушенности», то есть поведения, которое сильно нарушает принятые в обществе стандарты [10]. Постепенно в орбиту скандальных разоблачений стали попадать политики, деятели искусства и шоу-бизнеса. Именно специфика социальных сетей с их публичностью общего поля и самостоятельно регулируемой приватностью (можно писать под ником и аватаром) каждого пользователя и позволила вывести обсуждение сексуальных домогательств и насилия из тени и сферы личных переживаний.

Начавшаяся публичная кампания против сексуальных домогательств показывает, какие глубокие перемены происходят в культуре, в которой ранее мужские «ухаживания» воспринимались как некая норма гендерных отношений. Основу этих изменений в общественном сознании заложила феминистская теория, именно феминистки впервые показали, как традиционные патриархатные нормы оправдывают использование власти и насилия над

женщинами для укрепления гендерного неравенства. Помимо этого следует отметить ту роль в изменении общественного сознания, которую сыграли признание принципов открытости общества и свободы слова, а также возрастающее влияние СМИ и соцсетей.

Скандал с Вайнштейном и начавшиеся публичные дискуссии вызвали странную реакцию российского политического и медийного истеблишмента, представители которого стали говорить о ненормальности западного общества. В России испокон веков и вплоть до последнего времени проблему сексуальных домогательств и даже насилия в семье было принято считать надуманной и незначительной. И в наше время опросы ВЦИОМ и Левада-центра, проведенные в 2000-х годах, показывают, что 77 % россиян отмечали много случаев незафиксированного сексуального насилия, от 20% до 30% говорили о наличии сексуальных домогательств на рабочих местах, еще треть называла «сексуальные приставания серьезной социальной проблемой», четверть считала их причиной вынужденных увольнений. По данным ВЦИОМ, только 25% россиян сказали, что СМИ должны освещать случаи насилия максимально широко и оперативно [цит по: 11]. Однако многие (особенно те, кто не сталкивался с этим явлением), сомневались в возможности и даже необходимости его преодоления, поскольку полагали, что мужские «ухаживания» в любой форме нравятся (или должны нравиться) всем женщинам. Не только мужчины, но и высокообразованные женщины принимают и защищают некие незыблемые «правила игры», по которым мир якобы «жил всегда»: «приличная барышня должна сопротивляться, а джигит — некоторую настойчивость проявлять», объясняет известный нейролингвист, профессор Татьяна Черниговская. В действительности эти правила вписаны в жесткий патриархальный сценарий сексуальных отношений. Следуя ему, настоящий мужчина должен вести себя как агрессивный завоеватель, а настоящая женщина быть пассивной и проявлять покорность его желаниям. Таким образом, как точно отметила О. Здравомыслова, сексуальные домогательства являются нормой патриархатной культуры.

Это отчетливо видно на примере того, как власти отреагировали на обвинения несколькими думскими журналистками депутата ГД РФ Леонида Слуцкого в сексуальных домогательствах. Реакции представителей ГД варьировали от оскорблений журналисток и их обвинений в распушенности до возмущения, что они посмели обвинить «депутата и патриота». «Кто такие журналисты? Это слуги. Пусть они прилично одеваются, разные части тела не показывают. Пока женщина не захочет, мужик не будет приставать», — публично высказался, например, депутат Фатих Сибагатуллин [12]. Ранее «скромнее одеваться» рекомендовала журналистам глава Думского комитета по вопросам семьи, женщин и детей Тамара Плетнева. Спикер Госдумы Вячеслав Володин и вовсе посоветовал журналистам сменить работу [12]. «Мужскую солидарность» со

Слуцким продемонстрировали многие медиа персоны. Так, декан Высшей школы телевидения МГУ, бывший главный редактор «Независимой газеты» В. Третьяков, отвечая на вопросы студентов НГУ о поведении Л. Слуцкого, заявил, что депутат Слуцкий «как любой нормальный мужчина в определенных обстоятельствах мог положить руку на голую коленку женщины...или на какое-нибудь другое место». Третьяков отметил, что не видит в этом «ничего дурного» [13].

Комиссия по этике нижней палаты ГД РФ, вынужденно собравшаяся под влиянием дискуссии в СМИ и соцсетях, не нашла «ничего аморального» в действиях Слуцкого. Но общественность не считает инцидент исчерпанным, в соцсетях и электронных СМИ продолжается обсуждение инцидента. Так, деловой еженедельник «Профиль» пригласил проф. Р.Г. Апресяна дать экспертную оценку случившемуся. Он справедливо отметил, что «Риторика защиты несдержанного депутата возмутительна», а сам скандал создает прецедент публичного и негодующего внимания к фактам сексуального домогательства при злоупотреблении служебным положением. И это внимание не просто к отдельным фактам, а к самому социально-нравственному явлению. Более того, Р. Апресян верно отмечает, что «за обнаружившейся оппозицией мнений просматривается фундаментальное противостояние двух типов морального сознания – авторитарно-патриархального и демократически-либерального. Для первого приоритетны принципы иерархии, начальственной власти, силы, по любому поводу оно демагогически апеллирует к неким «традиционным ценностям» (которые в конечном счете и есть патриархальные ценности); для второго приоритетны принципы равенства (социально-культурного, гендерного, этнического и т. д.), человеческого достоинства, уважения к личности. ... Журналистки, обвинившие в сексуальных домогательствах самодовольного депутата, решили публично защитить свою честь. Но вместе с тем они выступили за новый образ мысли и за гуманистический стандарт человеческих отношений» [14].

В прежние времена бумажных СМИ и официальной цензуры прецедент со Слуцким не вышел бы за стены ГД. Интернет технологии сыграли чрезвычайно значимую роль в его обсуждении, позволив распространить информацию как о самом событии, так и о стилистике его обсуждения на заседании Комитета по этике ГД. Это дает основание предположить, что распространение в России новых информационных технологий создает условия для расшатывания и оспаривания незыблемости традиционной гендерной культуры. Однако как

скоро пойдет этот процесс и что придет ему на смену – говорить пока рано.

Список литературы

1. Haraway D. Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature. London: Free Association, 1991.

2. Сулер Дж. Люди превращаются в электроников: Основные психологические характеристики виртуального пространства.

URL документа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/electronic>

3. Уэст К., Зимерман Д. Создание гендера//Хрестоматия феминистских текстов: Переводы / Под ред. Е.Здравомысловой и А. Тёмкиной. СПб., 2000, с. 193-220.

4. Рейд Э. Идентичность и кибернетическое тело// Массовая культура: современные западные исследования / Пер. с англ. Отв. ред. и предисл. В. В. Зверевой. - М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2005, с. 213.

5. Компанцева Л.Ф. Дискурс-анализ поведения мужчин и женщин в сети

//URL:
<http://www.crimea.edu/tnu/magazine/culture/culture37/index.htm>.

6. Гайфуллина А. Гендерные стереотипы в электронной коммуникации. Вестник ТГГПУ. Сер. Филология и культура. 2007, № 4(11);.

7. Нестеров В. Ю. Что выплавляют из тонн словесной руды, или попытка реабилитации чатов. URL: <http://www.flogiston.ru/projects/articles/chat.shtml>

8. http://www.spletnik.ru/blogs/govoryat-cto/132356_muzhchiny-o-tom-kak-ikh-izmenila-aktciya-yaneboyusskazat 8 июля 2016 г.

9. Kissling E.A. Sexual Harassment// The Routledge International Encyclopedia of Women's Studies. Ed. by D. Spender. – New York: Routledge, 2001. Vol. 4, p.1824.

10. Моральный кодекс: как движение против домогательств меняет Голливуд/ Forbes Woman 02.04.2018 16:11/www.Forbes.ru

11. Здравомыслова О. Дело Слуцкого. Почему в России терпимо относятся к харассменту//FORBES WOMAN 22.03.2018 09:28

12. www.profile.ru

13. Видео ответов Третьякова в Новосибирском госуниверситете (НГУ) от 23 марта 2018 г. можно посмотреть по адресу [www. Rtvi.com](http://www.Rtvi.com)

14. Буторина Е. Потрепанная честь мундира. Глава сектора этики Института философии РАН Рубен Апресян – о том, к чему приведет скандал с депутатом Леонидом Слуцким. www.profile.ru 31.03.2018

“PICTURESQUE JAPAN” IMAGOTYPE IN EUROPEAN PRODUCTION FEATURE FILM (1945-2015)

Abstract. The article is dedicated to disclosure of “picturesque Japan” imagotype representation features in European feature film. The author systematizes scientific literature dedicated to outlined problems and highlights problems unsolved before. The use of an imagological method and “imagotype” term in culturological studies are reasoned. There have been defined the main structure elements for an image and highlighted specific topics for a “picturesque Japan” representation. As a conclusion author suggests further study of an imagotype of Japan as “yellow peril”.

Keywords: *picturesque Japan, Japan image, representation, imagotype, imagology, European feature film.*

Introduction. Cinema is one of modern art forms, which allows it to retranslate and form a public opinion with the greatest efficiency. The main functions of cinema, as for any other culture text, are cognitive and communicative. Feature film as a cinematic text satisfies human need in knowledge of something new, which is why there is no wonder that one of the most popular cinematic genres considered adventure movies, in which a character gets into another cultural space.

Cinema as an element of a modern media culture is able to transmit stable images of the world. Tendency of cinematic appeal to archetypal symbols allows it to create and propagandize another picture of the world. The “youthfulness” of cinema compared to another traditional art forms stipulates one more important feature for cinema, which is ability to trace modern society trends. Even if a film plot tells us about events in the past, in the plot we can see implicit relation to designated topic in present.

Imagology as subject that studies images of a specific culture in another culture representatives’ consciousness has been applying mainly to literature texts for a long time. Literature appeals with verbal images, which gives more productive space to form imagotype. Cinema offers already made artistic images, but high degree of viewer’s complicity gives an opportunity to form images on subconscious level. It allows considering cinematic text as a demonstrative source of imagological studies, which gives us an opportunity to highlight the main principles of Japan’s representation – in this case an image (imagotype) of “picturesque Japan”. By imagotype in this study, we mean symbolic construct that unites distinctive images by their common property. In our case, imagotype “picturesque Japan” includes all main images in consciousness of European creators that causes to them certain degree of aesthetic involvement.

Analysis of recent researches and publications.

French traveler Aimee Gumber in his homonymous work [2, C. 57] has first suggested the term “picturesque Japan”. An image of Japan in Russian literature in the period from the middle of the nineteenth century to the beginning of the twentieth century analyzed japanologist G. Chkhartishvili. The image of “picturesque Japan” in studies of G. Chkhartishvili connected with perception of Japanese as certain exotics. Perception of Japan as an “exotic character” [1, C. 193] has

been changing from facile (in the middle of the nineteenth century) to envious-respectful (beginning of the twentieth century).

Conceptualisation of the “picturesque Japan” image implemented japanologist V. Molodyakov in a work “An Image of Japan in Europe and Russia of the Second Half of the Nineteenth Century – the Beginning of the Twentieth Century” [2], in which author suggested thorough analysis of Japanese perception by European artists and writers in the specified period. As author notes, European creators have perceived “picturesque Japan” first of all as an artwork, idealized world. That is why the second period of the “picturesque Japan” image spread (which was characterized by perception of Japan as lost heaven) has come very quickly. It seemed to creators that idealized Japan existed, but outside the Yokohama – where foreigners had no chance to visit. Restoration of Meiji and related processes of “westernization” of the Japanese traditional way of life was only aggravate to the situation.

In foreign humanitarian thought main studies on this topic was held by E. Wilkinson, I. Littlewood and J. King. Wherein publication of E. Wilkinson [7] is mostly of a political nature, and the image of Japan in it forms on the base of travelers and journalists reception.

In his study “The Idea of Japan: Western Images, Western Myths” [5] an American historian I. Littlewood attempts to rethink clichéd notions about Japan, their shaping and changes in the modern world. Main concepts that stand in the center of an author’s research are exoticism of Japanese culture, its aesthetics, geisha and samurai. In this way I. Littlewood notes that most of stereotypic pictures of Japan made up by western people were formed in Meiji period and has not changed a lot since then. However, the clichéd pictures complex now adds new images like technics and new technologies.

An American film critic J. King in a monography “Under Foreign Eyes: Western Cinematic Adaptations of Postwar Japan” studied western civilization representatives’ perception of the Japan image, which is represented in cinema. The Japan image in European and American cinema, according to King, is simulacrum of western ideals and values. Besides clichéd images (samurai and geisha), the author pays special attention to historical personalities, which exerted a strong influence on modern western art.

Analysis of forerunners' scientific searches allows us to make a conclusion about necessity of a "picturesque Japan" concept study within the framework of the European feature film. Thus, the aim of this article is detection of "picturesque Japan" imagotype representation principles in European feature films from 1945 to 2015.

Results and discussions. For several centuries, since the "forcible" Japan discovery by West, in the middle of the nineteenth century up to the middle of the twentieth century the main role in forming and spreading the image of Japan in European countries played art and literature. After WWII, the Japan image popularization has become one of the priorities to western countries cultural diplomacy, as there was necessity in changing its image from "yesterday's foe" to "today's ally".

The accent was on peacefulness of the Japanese and their traditional culture features. On one hand, European countries sympathized the Japanese after American bombardment of Hiroshima and Nagasaki, but at the same time, they followed a political course chosen by the USA as the main allies force. On the other hand, for a long time Japan has been considered by European countries as a possible threat, which is related to a myth of yellow peril that has gained the most popularity in France.

One of the Japan image popularization tools was chosen a cinema, as the historian J. Roston pointed out in studies of calling Japanese-American actors in propaganda movies [6]. Throughout the period of 1945-1958 European countries mainly produced war films. Translating the public mood, the film authors represented the Japanese as foes. However, it is worth noting, that besides cruel enemy in this period are also featured images of worthy and humane enemy, which were reviewed in our previous study [3].

Situation has changed significantly already in the middle 50-s, at the time when Japan started to demonstrate delightful success in economics resurgence ("Japanese economic miracle") and creation of a democratic anti-militaristic society. The most popular movies among European viewers became films that represent an imago topic of traditional Japan, an era of feudalism and shogunate. The specific trait of "picturesque Japan" representation in such kind of movies became exoticism of Japanese culture, on which authors accented most often. As the Russian japanologist G. Chkhartishvili notes: "The Russians' interest to Japan – to its art, literature, tradition – lies mainly on whimsical and wobbly pedestal, whose name is love to exotics" [1, C. 192]. In European cultural realities, interest to oriental aesthetics was building by the same principle.

In the movie "Around the World in Eighty Days" (1956) by British director M. Anderson, screen adaptation of French writer J. Verne's novel, Europeans can see Yokohama of 1860-s. The main imagemes of the "picturesque Japan" image are traditional costumes, wagasa (oil-paper umbrellas), majestic architecture, unhurriedly rhythm of life.

An exotic coloring of the country was not the only thing that attracted Europeans – it also were selected

stratum of the population, especially samurai and geisha. In samurai, European film creators see a heroic personality, which has some flaw only in rare cases. British director T. Young's "Red Sun" (1971) represents it particelarry evident. The samurai is represented as superman that possesses unique fighting skills and endurance. Similar image of a samurai can be found in T. Kotani's "Bushido Blade" and G. Hessler's "Shogun Mayeda" (1991). Characteristic imagemes of Japan's representation for similar film are attempt to interpret the bushido code, symbolic meaning of the sword, the concept of honor and majesty.

In movies of the 1995-2015, we can also see interest to samurai subject, but for films like these free interpretation and modern adaptation typically occurs. It is also worth noticing that samurai phenomenon is also important imago-topic for another imagotype of Japan, which is "yellow peril".

Geisha, as unique phenomenon of Japanese culture, was becoming a unique subject of interest and delight even for local artists and poets. Therefore, there is no surprise that their daintiness, elegance and inscrutability conquered hearts of foreigners. Thus, after L. Petit had published his "Pays de mousme! Pays de guerre!" (1905), Japan was called for a long time "the country of mousme", which can be translated as "the country of beautiful (splendid) girls" [2, C. 57].

Analyzing of 1994 year's postcard series "Open your passport to the world" with symbolics of different countries, I. Littlewood notices that only one out of twelve postcards has got a human image, namely Japanese geisha. As author points, "for Japan it is exactly the same as the Taj Mahal for India or pyramids for Egypt. For many western people a Japanese woman image begins and ends on geisha" [4, C. 162].

In cinema texts produced by Europe the image of geisha has got spread thanks to the opera "Madame Butterfly" (1903) by Italian composer G. Puccini. There have been made movies of the same name, based on libretto by French director J.-P. Ponnelle in 1974 and by British director B. Large in 1983. The "Madame Butterfly" opera served not only as material for a screen adaptation, but also as inspiration for European directors. In 1999 comes out the movie named "Topsy-Turvy" by British director M. Leigh, in which authors symbolically refer us to the "Madame Butterfly" opera. The film embodies Europeans' enthusiasm about Japanese culture: the main character, well-known playwright, writes a play based on Japanese folklore after visiting Japanese exhibition in London. Story line is built on complicity of how the cast understands features of Japanese culture, and how it complicates work on the show. Whole movie is soaked with structure elements of "picturesque Japan", which pervade cinematic text as inclusions that remain unseen to a viewer but affect its perception.

Women not seldom appear as a "picturesque Japan" representative, it is especially evident in dramatic genre. Japanese women appear before European viewers as young pretty girls, modest and with good manners. It is characteristic for these films, similar to "Madame Butterfly's" idea, to show love of Japanese woman and foreign man. For the first time in war cinema, this

plot has been shown in 1967 in British director L. Gilbert's work "You live only twice".

In more details the idea disclosed in several another movies, among which A. Mitta's and K. Yoshida's "Moscow, My Love" (1974) and S. Solov'yov's and K. Nisimura's "Melodies of a White Night" (1976) deserve special attention. Japanese women are shown as defenseless delicate and in need of strong foreign man's help. There is also noticeable low expression or absence of male Japanese characters. At the same time, in L. Gilbert's "Seven Nights in Japan" (1976), which tells a story of love between a Japanese woman and a British prince, Japanese men are mainly negative characters.

The most important place in "picturesque Japan" representation on the western screen belongs to theme of Japanese art, which may be both a symbol and a full image. Art subject that bears in itself certain information, which a viewer needs to decrypt, is usually a symbol of interest and admiration for Japanese culture. In this way in the film "Cherry Blossoms" (2008) by D. Dörrie there are close-up for the ikebana bouquet, which symbolizes a dream of the main character's wife to visit Japan. In war films, for example "Varangian Cruiser" (1946) by V. Eisymont and "Order to cross the border" (1982) by Y. Ivanchuk, Japanese poetry appears as a symbol of the country with a great culture.

We need to pay special attention to representation of art as a structural element of "picturesque Japan" imago type. In the film "Moscow, My Love" the main character is a talented ballerina that came to study in the Bolshoi Theatre, and in the movie "Melodies of a White Night" is a well-known pianist that is destined to accompany the main male character. There is also noticeable the fact that in both films the main female character is played by same actress – Komaki Kurihara.

At the same time, director G. Aronov films an adventure movie named "Krosh's vacation" (1980), events of which are lined up around Japanese miniature sculpture – netsuke. In this movie, Japan is represented through image of netsuke as a unique phenomenon of Japanese culture and arts and crafts. Main characters say almost nothing about Japan, but the main thoughts are transmitted by a feeling admiration of netsuke masters' fineness and high-grade skill.

Reflecting on the subject of Japanese art in European cinema, we cannot avoid remembering P. Greenaway's films. In a film "The Pillow Book" (1996) director pays the main attention to Japanese calligraphy. On one hand, it is the highest art, the world-learning tool, but on the other hand, calligraphy has changing and delicate temper: throughout the film, a text often being washed off.

Kabuki Theater may be considered as the most spread in in western countries Japanese traditional art. In a film "8½ Women" (1999) P. Greenaway presents Japan via girl that dreams to become a Kabuki Theater actress. In fact, for the whole duration of the events in the movie Kita rehearses theater scenes and rarely communicates with someone. The overall image of the character is mysterious, exotic, complicated to another characters' understanding.

Besides traditional art, European directors refer to the theme of modern Japanese art, especially avant-garde that was formed under influence of western flows. In particular, German director D. Dörrie refers to "Butoh", the dance of darkness, in the movie "Cherry Blossoms". Butoh is also often called a consciousness dance, as it aimed at human's self-cognition. Character traits for butoh that is represented in the film are white make-up of the dancer, loose clothing and a thing, with which character refers to someone. The basics of butoh considered by many critics as ritual dances kagura. In this way, in the movie a dancer from the U-park helps the main character to bid farewell with the dead wife.

Eastern philosophy for many centuries was incomprehensible for representatives of the Western civilization. Nevertheless, because of that it becomes more mysterious and attractive topic to discuss. Meditation as a philosophical practice may be a symbol in a film and main characters' purpose. In the first case, meditation of the main character is a background for a voice-over, like in A. Corneau's "Fear and Trembling" scene, where a character meditates on the stone garden. In the second case, meditation is woven in storyline as a main character's attempt to be alone with himself. For example, in S. Liberski's "Tokyo Fiancée" Amelie's mountain travel to meditate becomes an important turning point for a story. We can also mention main character's reflections about spread of this practice in Japan for all generations.

It especially refers to such religious-philosophical school as Zen Buddhism. Tired from wealth orientation Europeans travel to Eastern countries to meditate, find themselves. Characters of German movie "Enlightenment Guaranteed" (2000) do the same way. They come to Japan to live in a Buddhist temple and imbue the basics of Japanese philosophy. After overcoming difficult physical and spiritual trials, main characters learn to find joy in simple things. Director has chosen a good close-up, in which, under the light of a candle, characters read Buddhist prayers. Close-up changes to far-off, by which we can see that characters are in tent in the middle of the housing area. Thus, German tourists have succeeded to overcome bondage to comfort pronounced at the beginning of the movie.

Analyzing philosophy as a "picturesque Japan" imago topic it is impossible not to say about oeuvre of A. Sokurov and his "Japanese stories", in which it is presented the most indicative. A film called "Oriental elegy" can serve as an illustration of how European symbolists perceived Japan for a long time. The director refers to a theme of rethinking questions of life and death, decay of being and transience of time. Traditional Japanese lullaby with elements of noise, soft, but dark color saturation, mist – all this creates an effect of continuity between cinematic reality and a dream that intensifies viewer's compassion to characters. The island also symbolizes the archaic traditional Japanese culture, the loss of which the author regrets as of the "lost paradise".

An attempt to rethink Japanese philosophical attitude to an ethical component of being can also be seen in a movie "A Humble Life". The author's idea was in

pseudo documental filming of an elderly kimono seamstress, and filming space is filled with the main means of expressiveness (special angle, plenty of close-ups, a game of chiaroscuro). Main themes that the author tries to uncover are typical to Sokurov relativity and at the same time transience of time, the Japanese ability to reconcile oneself with own destiny, silent expectation of own death in day-to-day affairs. The image of “picturesque Japan” also manifests itself in off-screen music, which is modern conversion of traditional Japanese compositions.

Conclusions and suggestions. Imagology is interdisciplinary school that study one culture’s representations in consciousness of other culture’s representations. Cinema as one of the most popular modern arts broadcasts and creates new images simultaneously. It is expediently to use an imagological approach to study the Japan image in cinematic texts of European production.

The “picturesque Japan” imagotype as a symbolic construct includes a row of specific images. In European feature film, there can be highlighted such main themes of “picturesque Japan” representation as feudal Japan, Japanese aesthetics, art and philosophy. Each of imago-topics has its own row of semantic images.

Feudal Japan theme is represented through idealized images of a samurai and a geisha. Aesthetical principles affect the main means of artistic expression to which European directors refer. Japanese art is represented mainly with traditional kinds (calligraphy, Kabuki Theater, ikebana), but one can also meet Japanese avant-garde representatives (butoh). Referring to the sources of Japanese worldview, European directors accent on Zen Buddhism, Confucianism, Shintoism, rethinking Japanese understanding of time, life and death.

The “picturesque Japan” imagotype was formed in the middle of the nineteenth century and for already more than a hundred years, with short periods of disinterest, remains the most demanded amongst European directors. Continuing study of Japan image in European feature film we should consider a “yellow peril” myth as another Japanese imagotype in European consciousness.

References

1. Chkhartishvili G. Image of the Japanese in Russian literature // *Znamia*, 1996 – Banner, 9 – pp. 188-200.
2. Molodyakov V. An Image of Japan in Europe and Russia of the Second Half of the Nineteenth Century – the Beginning of the Twentieth Century. – Moscow: Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, 1996 – 184 p.
3. Tymofeyenko A. Japan represented in western military films shot in the mid to late 20th century // *Bulletin of KhSADA*, 2017. – №5 – pp. 157-162
4. King J. *Under Foreign Eyes: Western Cinematic Adaptations of Postwar Japan*. – Alresford: John Hunt Publishing, 2012. – 337 p.
5. Littlewood I. *The Idea of Japan: Western Images, Western Myths* – Chicago: R. Dee. – 236 p.
6. Roston J. *Japanese-Americans in U.S. Films: The Influence of the Office of War Information on the Portrayal of Japanese-Americans in the U.S. Films of World War II, 1942-1945*. – Montreal: McGill University, 1983. – 233 p.
7. Wilkinson E. *Japan versus Europe: a history of misunderstanding*. – Harmondsworth: Penguin Books, 1983 – 288 p.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ballack E.

*post-graduate student of the Department of International Business of the Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Баллак Емад

*аспірант кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT PERSPECTIVES FOR THE LEAGUE OF ARAB STATES

ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЛІГИ АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ

Summary: The article deals with the practice and perspectives of science and technology macroeconomic policy in the League of Arab States (LAS) which implement strategy of large-scale economic diversification and modernization. Reality for the states of Arab region demands specific forms of state-private partnership to achieve significant socio-economic results. Shows that the positive trend is largely contributed not only to the high hydrocarbon prices on the world market, but diversification of the national economies, its modernization, the expansion of foreign trade. The LAS' states experience proves that management of national market can't be effective without consolidated sectors with state participation. Private sector development, the growth of domestic consumer demand, the success of regional economic integration provide a high effects for the priorities of science and technology policy. The article suggests a number of practical considerations and appropriate measures for the formation of a more rational structure of LAS' science and technology policy.

Key words: *Arab region, oil exporting countries, economic diversification, prediction scenario, priorities of development, regional integration block, state-private partnership, inter-Arab trade.*

Анотація: У статті розглянута практика та перспективи науково-технологічної макроекономічної політики країн Ліги Арабських Держав, які розробляють стратегії диверсифікації економіки та її довгострокової модернізації. Реалії для країн арабського регіону потребують особливих форм приватно-державного партнерства для досягнення вагомих соціально-економічних результатів. Доведено, що позитивній динаміці у значній мірі сприяли не лише високі ціни на вуглеводневу сировину на світовому ринку, але й диверсифікація національних економік, їх модернізація, розвиток зовнішньої торгівлі. Досвід країн ЛАД свідчить, що регулювання національного ринку не може бути ефективним без консолідованих секторів з державною участю. Розвиток приватного сектору, зростання внутрішнього споживчого попиту, успіхи регіональної економічної інтеграції забезпечують реалізацію пріоритетів науково-технологічної політики. У статті запропонована низка практичних міркувань та доцільних заходів по формуванню більш раціональної конструкції науково-технологічної політики країн ЛАД.

Ключові слова: *арабський регіон, країни-нафтоекспортери, диверсифікація економіки, прогностичний сценарій, пріоритети розвитку, регіональне інтеграційне угруповання, державно-приватне партнерство, міжарабська торгівля.*

Постановка проблеми. На початку XXI століття одним з основних чинників процесу трансформації світової економіки є глобалізація інтеграційних процесів. Рушійними силами формування сучасної глобальної виробничої мережі світового ринку виступають як новітні технології у галузях і сферах сектору добування і транспортування вуглеводнів, що трансформують систему міжнародного поділу праці, стимулюють швидке зростання номінальної і різноманітності продуктів і послуг економіки, так і об'єктивна географічна спеціалізація та міжнародна фрагментація спільних виробничих процесів країн-експортерів сировинної продукції. Умови пов'язані із тим, продемонструвати країні сталі темпи економічного зростання або ж залишатися на периферії світового господарства залежить від вибору – інтеграція у глобальні, регіональні та двосторонні ланцюги створення доданої вартості чи участь у мережах висхідних сировинних товарів. Сьогодні використання арабськими країнами-чле-

нами Ліги арабських держав (ЛАД) переваг регуляторної кооперації на основі участі у міжнародних галузевих економічних союзах, міжрегіональних угрупованнях, мегарегіональних об'єднаннях – це шанс реалізувати якісну зміну у формах економічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості економічного розвитку арабських країн-членів ЛАД перебувають у фокусі уваги таких дослідників, як Р. Бертон, В. Білозубенко, Ю. Бочарова, П. Густарін, Г. Дігері, П. Дікен, О. Івашченко, Ф. Клермон, Р. Кокс, О. Маслов, Н. Резнікова, Е. Сміт, Дж. Стігліц, У. Ханнерз та інші. Разом з тим залишається невирішеною низка наукових завдань щодо дослідження участі цих країн у процесах глобального науково-технологічного розвитку та пов'язаної з ними міжнародної економічної інтеграції: тенденції розвитку регіональних та трансрегіональних інтеграційних процесів за участю держав арабського регіону, забезпечення координації

економічних політик у контексті інноваційного розвитку та взаємодії.

Мета та завдання статті полягають в аналізі особливостей сучасного науково-технологічного розвитку країн-членів ЛАД під кутом зору поглиблення інтеграційних ініціатив арабського регіону в умовах глобалізації світових інноваційних мереж.

Виклад основного матеріалу дослідження. В 2014 р. Рада міністрів вищої освіти та наукових досліджень ЛАД на XIV Конгресі у Ер-Ріяді (Саудівська Аравія) прийняла «Арабську стратегію розвитку науки, технологій та інновацій», в основі якої лежать три основні ідеї: академічна освіта у галузях науки і техніки, розвиток НДДКР, регіональне та міжнародне науково-технологічне співробітництво. Один із ключових об'єктів стратегії – це подальше залучення приватного сектору у регіональну і міждисциплінарну кооперацію з метою підвищення цінності досліджень для економічного розвитку і оптимального використання доступних інформаційно-консультаційних послуг. Донедавна політика у сфері науково-технологічних інновацій (НТИ) у арабських країнах не могла ефективно виконувати функцію каталізатора відтворення знань або зростання цінності продуктів і послуг, оскільки до розвитку НДДКР не залучався приватний сектор. Незважаючи на численні дискусії про переорієнтацію системи освіти у бік інновацій і підприємництва, реальних дій урядів ЛАД щодо цього у арабському регіоні було недостатньо (за винятком реформ вищої освіти, здійснених у Єгипті і Тунісі).

Стратегія визначає наступні напрями співробітництва:

- розвиток та управління водними ресурсами;
- виробництво атомної енергії та її застосування у сферах промисловості, сільського господарства, матеріалознавства, охорони здоров'я і навколишнього середовища;
- поновлювані джерела енергії: гідро-, геліо-, вітрова енергія та енергетична сировина із біомаси;
 - нафта, газ і нафтохімічна промисловість;
 - нові матеріали;
 - електроніка;
 - інформаційні технології;
 - використання здобутків космічної науки у: навігаційних системах, метеорології, іригації, моніторингу навколишнього середовища, управлінні ризиками стихійних лих, міському плануванні і т. д.;
 - використання здобутків нанотехнологій у: сфері охорони здоров'я і фармацевтиці, харчовій промисловості, екології, опрісненні, енергетиці і т. д.;
 - сільське господарство, тваринництво і рибальство;
 - промисловість і виробництво;
 - зміна клімату та її вплив на сільське господарство;
 - охорона здоров'я і біотехнології;

- технології майбутнього: біоінформатика, нанобіотехнології і т. д. [1].

У зв'язку із цим, цікавою є поглядна спеціалізація, що склалася у арабському регіоні за останнє десятиліття: Туніс і Королівство Саудівська Аравія (КСА) лідирують у сфері електроніки; Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) інвестують значні кошти у космічні технології; у сфері поновлюваних джерел енергії лідером є Марокко; Алжир, Єгипет, Йорданія, і Туніс разом активно розвивають геліо- та вітрову енергетику; Марокко і Судан є лідерами у області використання енергетичної сировини з біомаси, що може бути корисним іншим арабським країнам, зацікавленим у розвитку цієї сфери, включаючи Йорданію, Лівію, КСА, Судан і ОАЕ. У цілому, згідно з рейтингом країн світу за індексом інновацій 2017 р., що охоплює 127 держав, ОАЕ займають 35 місце (індекс – 43,24), Катар – 49 (37,90), КСА – 55 (36,17), Кувейт – 56 (36,10), Бахрейн – 66 (34,53), Марокко – 72 (32,72), Туніс – 74 (32,30), Оман – 77 (31,83), Ліван – 81 (30,64), Йорданія – 83 (30,52), Алжир – 108 (24,34). У багатьох арабських державах основні витрати на НДДКР здійснюються через державний бюджет і сектор вищої освіти, а приватний сектор відіграє незначну роль або зовсім не бере участі в організації дослідницької діяльності. У Єгипті, наприклад, згідно оцінок Академії наукових досліджень і технологій, внесок приватного сектору у витрати країни на дослідження становить приблизно 5%. Йорданія, Марокко, Оман, Катар, Туніс і ОАЕ є винятком із цього правила: згідно даних Статистичного інституту ЮНЕСКО, приватний сектор формує одну третину НДДКР у Йорданії, 30% – у Марокко, 26% – у Катарі, 24% – у Омані, 20% – у Тунісі, 29% – в ОАЕ [2].

Алжир ще у 2008 р. прийняв план по оптимізації своєї національної інноваційної системи, в основі якого лежала реорганізацію науки паралельно із розвитком інфраструктури, людських ресурсів та досліджень, а також зростання наукового співробітництва та фінансування (так, у 2005 р. Алжир виділяв лише 0,07% ВВП на НДДКР, що вказує на досить низьку інтенсивність НДДКР у роки, що передували прийняттю плану). Незважаючи на те, що Алжир – третя у Африці країна по видобутку нафти і десята у світі по видобутку природного газу, розвідані запаси газу у країні, згідно даних Статистичного огляду світової енергетики «British Petroleum», можуть бути вичерпані протягом півстоліття [3]. У 2015 р., згідно Програми з поновлюваної енергії та енергетичної ефективності, Алжир розпочав реалізацію 60 «сонячних» і «вітрових» проектів, мета яких полягає у тому, щоб 40% електроенергії для національного споживання до 2030 р. було одержано з використанням поновлюваних джерел енергії. Сьогодні Алжир активно співпрацює з ЄС у сфері використання технологій як для викопного палива, так і поновлюваних джерел енергії [4; 5].

Наразі у Бахреїні найменші резерви вуглеводнів серед усіх країн Перської затоки (експлуатуються єдине материкове родовище, резервів газу у

Бахреїні, за розрахунками, повинно вистачити на 27 років), а основна маса державних доходів надходить від участі у офшорній діяльності (офшорна зона керується КСА). Концепція економічного розвитку Бахреїну до 2030 р. базується на переході від економіки, побудованої на нафті, до ефективної і конкурентоспроможної на світовому ринку економіки. Крім міністерства освіти і Ради по вищій освіті існують два основні центри активності у сфері НТІ – це Університет Бахреїну, що витрачає щорічно близько 11 млн. дол. США на дослідження і Центр стратегічних, міжнародних і енергетичних досліджень Бахреїну. У 2013 р. розпочав роботу Бахреїнський науковий центр як інтерактивна освітня платформа, а в 2014 р. – Національне агентство з космічних наук, яке функціонує на основі міжнародних угод, таких як Договір про космосу, Угода про рятування, Конвенція про відповідальність, Конвенція про реєстрацію і Угода про Місяць. Метою Агентства є створення якісної інфраструктури для вивчення космічного простору і планети Земля у контексті розвитку наукової культури і сприяння технологічним інноваціям. За умов, коли доступ до Інтернету різко зріс у всіх державах Перської затоки, Бахреїн посідає перше місце у арабському регіоні з використання і поширення Інтернету – 85% населення (наступними за Бахреїном – ОАЕ і Катар, а на іншому «кінці шкали» – Ірак і Мавританія, у яких сьогодні доступ до Інтернету має всього 1 людина із 10).

Згідно з новою Конституцією Єгипту, прийнятою у 2014 р., держава зобов'язана виділяти 1% ВВП на НДДКР «гарантувати свободу наукових досліджень і підтримувати їхні організації як засіб досягнення національної незалежності та побудови наукомісткої економіки, що підтримує дослідників і новаторів» (стаття 23). Протягом десятиліть наука та технології в Єгипті розвивалися централізовано і загалом у державному секторі – НДДКР здійснювалися державними університетами і дослідними центрами, керованими Міністерством вищої освіти, Міністерством наукових досліджень і Вищою радою науково-дослідних центрів та інститутів. Державні витрати на вищу освіту становлять 1% ВВП і це достатній рівень у порівнянні із середнім значенням цього показника – 1,4% у країнах ОЕСР та відповідає 26% від державних витрат загалом на освіту, що близько до середнього значення для країн ОЕСР (24%) [6]. Наразі у Єгипті реалізується план реформи вищої освіти на 2014-2022 рр. вартістю 5,87 млрд. дол. США для підготовки випускників, які будуть задовольняти попит ринку і здатні розвивати наукомістку економіку та буде втілений у два етапи. Згідно із планом держава виділяє як мінімум 4% бюджету на освіту, 2% – на вищу освіту і 1% – на наукові дослідження (статті 19-21 Конституції 2014 р.). Академія наукових досліджень і технологій (ASRT) сьогодні виступає як аналітичний центр і координатор дослідницьких програм у країні, організовує середовище для сприяння індустріальним інноваціям та кооперації фірм із університетами і урядовими дослідницькими ін-

ститутами, а Єгипетська Наглядова Рада з досліджень, технологій та інновацій здійснює моніторинг і обробляє інформацію щодо інвестицій у НДДКР як з боку державного, так і приватного сектору [7, р. 14].

Будучи ще півтора десятиліття тому регіональним «локомотивом» НДДКР, Ірак розгубив свій вузівський і людський капітал із-за триваючою з 1980 р. війни та наступної еміграції вчених з країни. З 2005 р. ЮНЕСКО розпочала співпрацю з Іраком у розробці Основного плану з науки, технологій та інновацій, який охоплював період з 2011 по 2015 рр. На основі аналізу сильних і слабких сторін різних секторів ЮНЕСКО допомагала Іраку у підготовці Структури і порядку денного дій (2013 р.) для доповнення Національного плану розвитку країни на 2013-2017 рр. і для створення платформи для ефективної політики у сфері НТІ. Одним з результатів був запуск у 2014 р. Іраком свого першого космічного супутника «Tigrissat» з бази на території Російської Федерації для спостереження за піщаними і пиловими бурями у Іраку, моніторингу кліматичних змін, опадів і випарів з поверхні, рослинним покривом і навколишнім середовищем.

В 2015 р. Вища рада з науки і технологій Йорданії визначила п'ять сфер для практичної реалізації національної науково-технічної політики країни: організаційна структура; політичні і законодавчі заходи; інфраструктура сфери НТІ; людські ресурси; середовище НТІ. Аналіз національної інноваційної системи засвідчив, що внесок досліджень у зростання економіки і у вирішення поточних проблем, зокрема, пов'язаних з водними ресурсами, енергетикою і продуктами харчування, недостатній. За 2013-2017 рр. було реалізовано близько 24 проектів орієнтовною вартістю 14 млн. дол. США, що містили у собі перегляд національної політики в сфері організаційних інновацій, розробку схем заохочення для дослідників і винахідників, фінансування технологічних інкубаторів і формування дослідницьких баз даних [8]. Вища рада з науки і технологій була відповідальною за впровадження, розвиток і оцінку всіх 24 проектів разом з відповідними міністерствами. При цьому Технологічний центр «ЕСКЗА» надає допомогу державним і приватним організаціям у одержанні необхідної технічної документації та матеріальних засобів для здійснення НДДКР, а Фонд підтримки наукових досліджень і професійної підготовки стежить за тим, що всі відкриті акціонерні товариства Йорданії або витрачали 1% свого чистого доходу на дослідження та професійну підготовку усередині своїх структур, або платили відповідну суму до Фонду з метою подальшого перерозподілу її на ці ж цілі.

Кувейт був регіональним лідером за показниками розвитку науки, технологій та вищої освіти у 1980-і рр., проте, за останні роки країна не використала декілька вагомих можливостей для здійснення «проривних» проектів значної економічної цінності за умов зростаючої залежності від державного доходу від нафти. Сьогодні у Кувейті крім Міністерства освіти та Міністерства

вищої освіти, функціонують ще три основні організації у галузі науки – це Кувейтський фонд розвитку науки, Кувейтський інститут наукових досліджень і Кувейтський університет. Наприклад, якщо Кувейтський фонд розвитку науки розробляє плани по мобілізації фінансових і людських ресурсів з метою мотивації розвитку сфери НТІ як у державному, так і у приватному секторах, то Технологічний парк Кувейтського університету має більш комерційну спрямованість – фінансує винаходи і комерційні технології у контексті взаємодії ланцюгів «винахід-промисловість» і «патентування-збут» [9].

Незважаючи на існування сьогодні у Лівані одного державного та більш ніж 50 приватних університетів, «левова частка» досліджень здійснюється лише трьома організаціями: Ліванським університетом, Університетом Сент-Джозефа і Американським університетом у Бейруті у співробітництві з Національною радою з наукових досліджень (НРНД) і Ліванським сільськогосподарським дослідницьким інститутом. Оскільки у Лівані відсутнє міністерство, відповідальне за національну нормотворчу діяльність у галузі науки і технологій, НРНД вважається основною керівною організацією у сфері науки і консультантом уряду у цій сфері, ініціює, заохочує та координує дослідницькі проекти. Вона також відповідає за управління діяльністю Центра геофізики, Центра науки про море, Центра дистанційного зондування, Ліванської комісії з атомної енергетики, Ліванського центру збереження енергії. Останній успішно розробив і здійснив Національний план з енергетичної ефективності 2011-2015 рр. – стратегію розвитку поновлюваної енергії і створення так званих «екобудинків» для країни, яка залежить від імпорту енергії на 95% від своїх потреб. Фактично, Національний план це «ліванська версія» Арабських рекомендацій з енергетичної ефективності, розроблених ЛАД, що базується на 14 національних ініціативах, покликаних допомогти Лівану досягти мети – до 2020 р. сформувати 12% частку поновлюваної енергії у енергобалансі країни.

Сьогодні в Лівії нафтовий сектор офіційно контролюється Національною нафтовою корпорацією, яка подібна до міністерства, одночасно також є регуляторним органом і державною компанією. Протягом останніх десяти років видобуток корисних копалин становить у середньому 65% ВВП і 94% річного національного доходу. Наразі у Лівії працює приблизно 2 млн. іноземних робітників (більшість із яких «нелегали»), 83% працівників працюють на державних підприємствах. У 2012 р. був засновано національний комітет з метою фінансування національної інноваційної системи та створено Лівійське агентство з досліджень, науки в технологій для взаємодії з усіма секторами економіки. Комітет підготував у 2014 р. проект Національної стратегії з науки, технологій та інновацій, у якому позначено декілька довгострокових цілей, таких як підвищення витрат на НДДКР до 2,5% ВВП до 2040 р., заснування професійних центрів підвищення кваліфікації, бізнес-інкубаторів,

спеціальних економічних зон і технологічних парків, а також створення інформаційної бази даних для НТІ. Наука і технології визначені як пріоритетні для забезпечення довгострокового економічного розвитку та безпеки країни, а НДДКР – як вирішальний чинник участі Лівії у системі міжнародного відтворення знань і розвитку технологічних можливостей країни на основі інвестицій у такі сфери як сонячна енергетика та органічне сільське господарство [10].

Особливістю сучасного розвитку економіки Марокко є те, що, незважаючи на значні зусилля по її диверсифікації, вона продовжує орієнтуватися на продукти з низькою доданою вартістю (вони по-коліншньому становлять 70% вироблених товарів і 80% експорту), а 41% робочої сили країни є некваліфікованою. Однією із вагомих причин того, що безробіття у країні останні роки залишається на відносно високому рівні (понад 9%), є суттєве зменшення конкурентоспроможності країни у деяких традиційних сферах економіки (так, наприклад, Марокко втратило власну частку європейського ринку одягу і взуття завдяки жорсткій міжнародній конкуренції, зокрема, з Азії). У 2015 р. Національний центр наукових і технологічних досліджень (НЦНТД), який стежить за виконанням Національної програми з підтримки галузевих досліджень та визначенням тематики досліджень державних установ і Вища рада з освіти і науки розпочали реалізацію Концепції розвитку освіти у Марокко на 2015-2030 рр. Оскільки поліпшення якості освіти повинно здійснюватися паралельно із зростанням інвестування НДДКР, у Концепції передбачено створення інтегрованої національної інноваційної системи, за якої частка бюджетного фінансування у ВВП збільшиться «до 1% найближчим часом, 1,5% – до 2025 р. і 2,5% – до 2030 р.». Сьогодні у інвестуванні НДДКР беруть участь два фонди: «Intilak» для інноваційних стартапів та «Tatwir» для промислових підприємств і асоціацій. НЦНТД підтримує дослідження у сфері нових технологій і розвитку «інноваційних міст» у мм. Фесі, Рабаті та Марракеші, а ввівши у експлуатацію (2014 р.) найбільшу на континенті вітрову електростанцію у м. Тарфаї та найбільшу у світі сонячну електростанцію у м. Уарзаті Марокко планує до 2020 р. перетворитися у лідера з використання поновлюваних джерел енергії в Африці, що повинно компенсувати дефіцит вуглеводнів у країні [11].

Що стосується Оману, в економіці якого вуглеводні становлять 86% національного доходу і 54% ВВП, то у 2015 р. розпочалася реалізація Плану скорочення «нафтового сегменту» у ВВП, мета якого – 9% до 2020 р. шляхом диверсифікації економіки за рахунок розширення секторів сільськогосподарського виробництва, рибальства, туристичного бізнесу, які є складовими урядової Економічної стратегії розвитку Оману до 2020 р.

Крім нафтової і газової промисловості, економіка Катару спеціалізується на нафтохімічній та сталеливарній промисловості і виробництві добрив. У Катарі найвищий у світі ВВП на душу населення

і найнижчий у відсоток безробіття – 0,5%. «Національна стратегія Катару до 2030 року» ґрунтується на пошуку оптимального балансу між поточною структурою економіки, що базується на видобутку і експорті нафти і наукомісткою економікою майбутнього, що характеризується інноваціями та підприємництвом, високим рівнем освіти і ефективною віддачею державного сектору. Стратегія передбачає розвиток чотирьох пріоритетних сфер: енергетика, та інформаційно-комунікаційні технології, охорона здоров'я та навколишнє середовище, а з метою переходу до наукомісткої економіки фінансування освіти за рахунок державного бюджету за період 2015-2019 рр. зросте приблизно на 15%. Катарський науково-технологічний парк сьогодні є головним інкубатором технологічного розвитку, комерціалізації досліджень і підтримки підприємництва [12; 13].

Як частина програми дій по переходу до наукомісткої економіки, уряд *Королівства Саудівської Аравії (КСА)* прийняв у 2014 р. програму будівництва шести нових міст і індустріальних зон, які, як передбачається, до 2020 р. збільшать ВВП держави на 150 млрд. дол. США та створять 1,3 млн. робочих місць. Враховуючи значні обсяги нафтового експорту, КСА продовжує залежати від іноземної робочої сили (згідно даних Міністерства праці, в 2017 р. у приватному секторі працює всього 1,4 млн. саудитів і 8,2 млн. іноземців). Тому сьогодні уряд країни намагається залучати громадян під гаслом «саудизації» до участі у роботі спеціально створених центрів підвищення кваліфікації людських ресурсів та інвестування у сферах інформаційно-комунікаційних технологій, використання науково-технологічних розробок для збереження природних ресурсів і навколишнього середовища. Згідно п'ятирічного «Плану розвитку КСА», прийнятого у 2015 р., на гранти на дослідження, а також на створення дослідних центрів і технологічних інкубаторів у різних університетах виділяється щорічно 240 млн. дол. США. «Місто науки і техніки імені короля Абдулазіза» (KACST) є одночасно як національним Агентством з розвитку науки, так і центром національних лабораторій технологічного інкубатора, сприяючи зв'язкам між дослідницькими університетами, приватним і державним секторами, заохочуючи інновації і використання новітніх технологій з комерційним потенціалом.

Сьогодні для КСА проблема енергозбереження в країні є першочерговою. З одного боку, за умов використання 1/3 добутої у країні нафти для внутрішнього споживання, щорічного зростання потреби в енергії на 7% у результаті підвищення добробуту, збільшення населення та діючих у країні низьких цін на енергоносії, прогнозованому зростанні використання енергії до 2028 р. на 250%, необхідна програма субсидування. З іншого боку – розвиток альтернативної енергетики. У 2010 р. Національна програма енергетичної ефективності (ініційована ще у 2003 р.) була перетворена у постійно діючий Саудівський центр енергетичної ефективності, а у 2015 р. урядом була прийнята «Програма з розвитку сонячної енергетики», яка

дозволить до 2025 р. не лише задовольнити потреби країни у електроенергії, а й дозволить її експортувати.

Цільова програма дев'ятого п'ятирічного плану розвитку КСА (2010-2014 рр.) стала основою довгострокової стратегії зростання Саудівської Аравії до 2025 р. Пріоритетом останньої, у контексті переліку механізмів здійснення проекту модернізації і диверсифікації національної економіки, є «необхідність розподілу результатів цього зростання між регіонами країни та різними соціальними групами населення». Крім цього, до найважливіших показників здійснення даного плану віднесені: зменшення розривів у рівнях розвитку між адміністративними регіонами, підготовка сприятливого середовища для здійснення сталого розвитку; рівень державно-приватного партнерства у різних секторах при прискоренні процесу приватизації, у т.ч. залучення приватного сектору до процесів соціального розвитку і соціального забезпечення, підтримки нужденних категорій населення та груп з особливими потребами (соціальний вимір процесу розвитку) [14].

Особливість економічної стратегії КСА полягає у прискореному розвитку приватного сектору економіки (внесок якого у ВВП, за офіційною оцінкою, досягає 57,4 %), при цьому владі вдалося перетворити його як у активного і незалежного партнера держави у різних проектах розвитку, так і у каталізатор капіталовкладень, насамперед, приватних інвестицій. Так, згідно «Стратегії 2025», середні щорічні темпи зростання приватних інвестицій на зазначений період повинні скласти 10,3 % (у той час як державних інвестицій – 8,7 %), а отже їх внесок у ВВП КСА за період реалізації «Стратегії 2025» повинен зрости з 16,3 до 40,2%. Крім цього, заплановане збільшення частки інвестицій у ВВП до 2025 р. до 40 % у порівнянні з 21,4 % у 2004 р. перед початком здійснення «Стратегії 2025». Це свідчить про рішучість уряду здійснити «економічний прорив» у сфері модернізації та змінити колишню господарську структуру країни. Стратегія модернізації спрямована також на підвищення ролі різних ненафтових секторів економіки, що мають конкурентні переваги. Так, внесок у ВВП ненафтових виробничих секторів за період реалізації «Стратегії 2025» повинен зрости з 25,1 % до 32 %, а темп річного зростання вказаних секторів планується підтримувати на рівні 7 %.

Значну роль у економічній диверсифікації економіки КСА надається сфері послуг – фінансові послуги, інформаційні технології та технології зв'язку. Так, річні темпи зростання сфери послуг заплановані на рівні 7,4 %, а частка сфери послуг у ВВП країни повинна зрости з 27 % на початку виконання стратегії до приблизно 36,8 % на момент її завершення. Для нафтового сектору, на відміну від ненафтових секторів економіки, темп зростання був закладений у розмірі 2,5 %, щоб його частка у ВВП КСА зменшилася у 2024 р. згідно затвердженій індикативній стратегії [15, р. 107-109]. Дійсно, останнім часом активізувалися арабські дослідження перспектив формування і розвитку науково-технологічних комплексів у країнах регіону. Так у 2016 р.

відомим аналітичним центром Orient Planet Research вперше була опублікована «Доповідь про арабську економіку знань» [16], у якій відзначається, що в період падіння цін на енергоносії виникли суттєві стимули до диверсифікації регіональної економіки з особливим акцентом на культивування «економіки знань» як альтернативи нафтовій залежності (це підтверджується збільшенням частки інвестицій у сферу НДДКР загалом у всіх країнах ЛАД).

У стратегії розвитку *Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ)* – «Економічне бачення Абу Дабі 2030» – виділено чотири ключові пріоритети: 1) розвиток економіки; 2) соціальний розвиток та розвиток людських ресурсів; 3) розвиток інфраструктури і збереження навколишнього середовища; 4) оптимізація управлінських рішень уряду. При цьому у соціальному блоці пріоритетів визначається провідна мета – забезпечення повної зайнятості і створення високоякісних сучасних робочих місць для громадян емірату, а також забезпечення найвищих за світовими показниками соціальних умов життя, основ економіки знань і соціальних послуг [17]. Планується до 2030 р. повністю перевести економіку емірату на поновлювані джерела енергії за рахунок впровадження новітніх інновацій, створити конкурентоспроможний приватний сектор за рахунок поліпшення ділового середовища, збільшення інвестицій в економіку (у тому числі в її інфраструктуру), а саме в енергетику, будівництво промислових і комерційних об'єктів, об'єктів транспорту та зв'язку. Концентрація ресурсів і поліпшення управління спрямовані на досягнення середнього річного темпу зростання економіки Абу Дабі на рівні 7 % у період до 2025 р., а згодом – до 6 % у 2030 р. Зростання ненафтової складової ВВП Абу Дабі у ці періоди планується відповідно на рівні 9,5 % і 7,5 %, а загалом частка ненафтових секторів національної економіки зросте з 51 % у 2016 р. до 56 % у 2020 р. і до 64 % у 2030 р. [18].

Економічна політика модернізації здійснюється насамперед в інтересах корінних громадян і забезпечує для них економічні привілеї та гарантії соціального статусу. Основною метою «еміратизації» трудових ресурсів в ОАЕ є збільшення частка громадян ОАЕ у сукупних трудових ресурсах (вона повинна досягти 54 % у продовж реалізації стратегії розвитку) і зростання заробітної плати (сьогодні її місячний середній рівень складає приблизно 3 тис. дол.) [19]. Одночасно створюються максимально привабливі умови для ведення бізнесу і проживання будь-яких іноземних фахівців. Наприклад, ОАЕ у рейтингах Світового банку країн по зручності ведення бізнесу і Всесвітнього економічного форуму з ефективності управління державними фінансами сьогодні займають п'яте і шосте місця відповідно. Підтвердженням основного психологічного закону Дж. Кейнса – чим багатші індивіди, тим більшу частку доходів вони зберігають і меншу споживають – є наступні показники: видатки на споживання (у відсотках до ВВП) країн РСАДПЗ зменшились за останні десять років з 61,15 % до 48,52 %, тобто у 1,26 рази і надалі, за прогнозами, дана тенденція збережеться.

Важко розраховувати на те, що економічне відродження буде проходити рівномірно у всіх країнах арабського регіону. Країни-нафтоекспортери (країни першої групи), продовжуючи курс на диверсифікацію своїх економік, у перспективі збільшать питому вагу секторів експортної спрямованості – хімічної промисловості, металургії, наукомісткої продукції, а також сфери сучасних послуг. Держави другої групи будуть зорієнтовані на виборі спеціалізації з проміж конкурентоспроможних галузей власного диверсифікованого спектру. Країни третьої групи зосередять увагу на імпортозаміщенні та відборі експортних виробництв, конкурентоспроможність яких базується на традиційних національних перевагах у сільському господарстві, рибальстві та видобувній промисловості. У подальшому, у межах регіональних інтеграційних угруповань арабського регіону, на політику їх країн-членів буде впливати так званий «ефект Ванека-Райнерта»: вільна торгівля між державами з різними рівнями розвитку (в умовах прискорення процесу глобалізації) буде призводити до «примусового невилювання» найбільш ефективних промислових секторів найменш ефективних країн [20, с. 282].

Середньостроковий прогноз подальшого науково-технологічного розвитку арабських країн ЛАД базується на наступних напрямках розвитку економічних відносин. По-перше, оскільки в епоху глобалізації поширення якісної освіти, доступної для всіх, здобуває усе більш важливе значення, необхідно забезпечити, як мінімум, загальну середню освіту, пропагувати переваги вищої освіти, запрошувати незалежних експертів для оцінки якості всіх щаблів освіти і т.д. Крім того, необхідно створювати можливості для науково-дослідної роботи через сприяння фундаментальним дослідженням, створення централізованої регіональної творчої-інноваційної мережі, що охоплює суспільний простір арабського регіону, а також отримує підтримку і допомогу від відповідних міжнародних структур.

По-друге, політика урядів арабських країн повинна зосередитися на економічному зростанні у бік високотехнологічного виробництва (за прогнозами, не менш 6-7 % на рік), що дозволить створити тисячі робочих місць, суттєво зменшити рівень безробіття, прискорити прийняття рішень владними структурами щодо диверсифікації і модифікації національної промисловості, скорочення залежності економік від енергоресурсів. А це можливе лише за умови більш активної присутності арабського регіону у «новій економіці», зміцнення системи суспільних стимулів, що підтримує активне застосування знань [21, с. 9].

Щодо прогнозу та оцінки довгострокових економічних перспектив арабських країн ЛАД та можливостей досягнення ними цілей третього етапу перетворень, необхідно зазначити, що роль арабських нафтоекспортерів у якості одного зі світових фінансових центрів буде зростати. У ключові інвестиційні сектори перетворюються нафтохімічний, ме-

талургія, алюмінієва і цементна промисловість, виробництво будівельних матеріалів, гірничодобувна і харчова промисловість, об'єкти інфраструктури, сфера послуг. Помірковано оптимістичний сценарій – продовження економічних реформ, що розпочалися напередодні «арабської весни» (приватизація, лібералізація ринків капіталу, праці, системи зовнішньоекономічних зв'язків, модернізація фінансових інститутів) – передбачає посилення ролі держави у стимулюванні прогресивних структурних зрушень; поглиблення експортної орієнтації обробної промисловості та послуг; соціальні реформи (переорієнтація гранторієнтованої системи соціального забезпечення на стимулювання участі у виробничій діяльності, а національних систем освіти на задоволення кадрового попиту галузей з підвищеним технологічним рівнем) [22].

Висновки з проведеного дослідження. У цілому, «Арабська стратегія з розвитку науки, технологій і інновацій» припускає погоджену програму дій, довгострокове фінансування та участь у міжнародному співробітництві за 14 науковими дисциплінами і стратегічними економічними секторами, у тому числі у сфері атомної енергетики, науки про космос і міждисциплінарних технологій, таких як біоінформатика і нанобіотехнології. Однак стратегія не дає відповіді на запитання про участь (частки) окремих країн ЛАГ у фінансуванні реалізації стратегії, що містить портфель орієнтованих на рішення наукових проектів і програм, які відповідають потребам арабського регіону. Так, у деяких країнах (Судан, Сирія, Туніс, Ємен) спостерігається відсутність добре функціонуючої інноваційної системи та відповідної урядової політичної програми, на додаток до слабкої інфраструктури інформаційно-комунікативних технологій, що перешкоджає доступу до інформації і можливостям розширеного відтворення знань.

Незважаючи на те, що держав ЛАД домовилися ще більш ніж 25 років тому підвищити витрати НДДКР до 1% ВВП, жодна арабська країна до цього часу не досягла цієї мети з низки об'єктивних причин: відносно слабка база кваліфікованих фахівців, вчених-дослідників та інженерів, недостатня кількість студентів вузів, що навчаються з природничо-наукових дисциплін, недостатня організаційна підтримка і наслідки несприятливих політичних і соціальних перспектив для науки. Так статистика свідчить, що пересічний випускник арабського університету залишається безробітним у середньому протягом 2-3 років, перш ніж влаштується на свою першу роботу. Крім того, у віковому відношенні арабський регіон – це один з найбільш «молодих» регіонів світу: у 2017 р. населення арабських країн у віці 14–25 років досягло 52,7%, однак при цьому безробіття серед молоді склало приблизно 50%. Щоб зменшити соціальну напругу і стабілізувати ринок праці, за підрахунками експертів ООН, за період 2014-2020 рр. у країнах ЛАД необхідно створити не менше ніж 60 млн. нових робочих місць, що в умовах сучасних економічних та соціально-політичних реалій, є досить проблематичним [23].

Крім того, для розвитку національних інноваційних систем (крім матеріальної бази, що формується) важливими є нематеріальні чинники та цінності, такі як інформаційна відкритість, верховенство права, нетерпимість до корупції, заохочення ініціативності та енергійності, мотиваційні умови для підприємництва. У цьому контексті необхідно враховувати також наступний аспект: країни з найвищою часткою військових витрат у ВВП перебувають на Близькому Сході. Вирішення політичних проблем і реалізація колективних заходів безпеки у арабському регіоні повинне звільнити державні ресурси, які можуть бути спрямовані на пошук вирішення поточних соціально-економічних проблем за рахунок інтенсифікації інтеграційної взаємодії у сфері НДДКР, НТІ та наукових досліджень. Для країн-учасниць ЛАД важливо використати можливості поширення інноваційних технологій шляхом розробки масштабних проектів у пріоритетних галузях і сферах, включаючи поновлювані енергетичні системи. Це у свою чергу дозволить створити критичну масу висококваліфікованих спеціалістів-технологів у регіоні, прискорить процес диверсифікації їх економік.

Список літератури

1. UNESCO. Arabian states – Available at: http://www.en.unesco.org/sites/default/files/usr15_the_arab_states_ru.pdf
2. INSEAD, WIPO, Cornell University: The Global Innovation Index 2017. – Available at: <https://gtmarket.ru/ratings/global-innovation-index/info>
3. BP Statistical Review of World Energy 2018. June, 67th edition – Available at: <http://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>
4. Algerian Energy Stats. – Available at: <http://www.nationmaster.com/country-info/profiles/Algeria/Energy>
5. Algeria: Gross domestic product (GDP) in current prices from 2012 to 2022 (in billion U.S. dollars) – Available at: <http://www.statista.com/statistics/408059/gross-domestic-product-gdp-in-algeria/>
6. Business Climate Review of Egypt. Investment Policies and Public-Private Partnerships. OECD. 2014. – Available at: [http://www.oecd.org/mena/competitiveness/BCR%20Egypt April29 with cover.pdf](http://www.oecd.org/mena/competitiveness/BCR%20Egypt%20April29%20with%20cover.pdf)
7. Sector Review of the Implementation of the Labour Force Survey in Egypt. Final report October 2014 / Prepared by Antonio R. Discenza // Egyptian National Statistical Office (CAPMAS) – 29 p.
8. 1st Jordan-Spanish Joint Technological Cooperation Call 2018. – Available at: [https://www.cdti.es/recursos/doc/Programas/Cooperacion internacional/Bilateral/Jordania/8496_281228122017135937.pdf](https://www.cdti.es/recursos/doc/Programas/Cooperacion%20internacional/Bilateral/Jordania/8496_281228122017135937.pdf)
9. Kuwait University's Strategic Plan 2013-2017. Kuwait University-Office of Vice President for Planning – Available at: http://www.planning.kuiv.edu.kw/download/En/Stratigical_Plan.pdf
10. Strategic Forecast: Libya. 24 June 2016. DANU Strategic Forecasting Group. – Available at:

<http://comprehendv.cluster011.ovh.net/thinktank/wp-content/uploads/2016/04/Libya-Forecast-Up-date.pdf.pdf>

11. Marocco: Country Strategy Paper 2017–2021. Kingdom of Marocco. – Available at: <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Project-and-Operations/Morocco - Country Strategy Paper 2017-2021.pdf>

12. How Qatar plans to drive its long-term economic development. World Finance, November 5, 2016. – Available at: <http://www.worldfinance.com/in-frastructure-investment/how-qatar-plans-to-drive-its-long-term-economic-development>

13. Qatar University Strategy (2018-2022). From Reform to Transformation. – Available at: http://www.qu.edu.qa/static_file/qu/about/documents/Qatar_University_Strategy_2018-2022_Booklet-EN.pdf

14. Kingdom of Saudi Arabia. Ministry of Economy and Planning. Brief Report of the Ninth Development Plan. 1431/32-1435/36 (2010-2014). – Riyadh, 2009. – p. 19-21.

15. Long Term Strategy for Saudi Economy. Ninth Development Plan. Kingdom of Saudi Arabia. Ministry of Economy and Planning. – Riyadh, 2009 – 56 p.

16. The Arab Knowledge Economy Report 2015 – 2016 // Inbusiness.ae, 29.03.2016 – Available at: <http://www.inbusiness.ae/2016/03/29/arab-knowledge-economy-report-2015-2016-forecasts-arab-world-internet-users-to-reach-around-226-million-by-2018/>

17. The Government of Abu Dhabi. «Abu Dhabi Economic Vision 2030», November 2008 – Available

at: <http://www.ecouncil.ae/PublicationsEn/economic-vision-2030-full-versionEn.pdf>

18. Charterhouse Salary Guide 2011 - UAE. Middle East - Australia - Europa - Asia // Charterhouse partnership - Available at: <https://www.charterhouseme.ae/pdf/2011SalarySurveyallsectors.pdf>

19. Salary Ranges in the UAE // Ehow: Discover the Expert in You – Available at: http://www.ehow.com/about_5202717_salary-ranges-uae.html

20. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Э. Райнерт // - М.: Издательский дом ВШЭ, 2016. – 384 с.

21. Шкваря Л. В. Преобразования в арабских странах ССАГПЗ и некоторые их результаты в XXI веке / Л. В. Шкваря // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2015. – №7 (79). – С. 7-12.

22. Акимов А., Наумкин В. Перспективы развития ситуации в странах Ближнего Востока до 2020 года / А. Акимов, В. Наумкин // РСМД, 29.04.2013 – Available at: http://www.russiancouncil.ru/inner/?id_4=1777#top-content

23. Арабский мир-2018: молодежь разобщена и раздираема противоречиями Available at: <http://www.eadaily.com/ru/news/2018/02/24/arabskiy-mir-2018-molod-razobshchyon-i-razdiraem-protivorechiyami>

Bochkareva N.V.

*senior lecturer of the department of sinology
Far Eastern Federal University*

Бочкарева Наталья Владимировна

*старший преподаватель кафедры китаеведения
Дальневосточный Федеральный Университет*

PROMOTION OF TOURISM IN THAILAND: NEW MARKETING CONCEPTS, CAMPAIGNS AND PROJECTS 2018

ПРОДВИЖЕНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА В ТАИЛАНДЕ: НОВЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ, КАМПАНИИ И ПРОЕКТЫ 2018

Summary: The tourism industry in Thailand is one of the most actively developing branches of the economy. In 2017 the country was visited by 35 million foreign tourists. Thailand's annual revenue from tourism amounted to 1.81 trillion baht. The share of tourism in the GDP of the state exceeds 9%, and the tourism industry employs nearly 6 million Thais. The Ministry and Tourism Authority of Thailand set a new goal – to increase the number of foreign tourists to 40 million in the next 5 years. [31]

These record indicators are achieved through the creation of new marketing concepts and strategies, the development of innovation and the successful implementation of state and regional policies in the field of tourism business.

Key words: promotion of tourism, marketing concepts, development strategy, tourist industry, local tourism, regional tourism, Thailand.

Аннотация: Индустрия туризма в Таиланде - одна из самых активно развивающихся отраслей экономики. В 2017 году страну посетило 35 млн. иностранных туристов. Годовой доход Таиланда от туризма составил 1,81 трлн. бат. Доля туризма в ВВП государства превышает 9%, а туристическая отрасль обеспечивает работой почти 6 млн. тайцев. Министерство и Управление Туризма Таиланда ставят новую цель - увеличить число иностранных туристов до 40 миллионов в течение следующих 5 лет. [31]

Эти рекордные показатели достигаются благодаря созданию новейших маркетинговых концепций и стратегий, развитию инноваций и успешной реализации государственной и региональной политики в области туристического бизнеса.

Ключевые слова: продвижение туризма, маркетинговые концепции, стратегия развития, туристическая отрасль, локальный туризм, региональный туризм, Таиланд.

Турпоток в Страну Улыбок увеличивается каждый год. По данным Министерства туризма и спорта Таиланда, за 2017 год было зафиксировано 35 млн. иностранных туристов. Это на 9% больше чем за 2016 год. Годовой доход от туризма составил 53 млрд. долларов, или 1,81 трлн. бат (то есть более 3 триллионов рублей). Таким высоким достижением могут гордиться все члены туристической отрасли Таиланда. Министерство и Управление по Туризму страны прогнозирует 37.2 - 37.9 миллионов посетителей, которые приедут в Таиланд в 2018 году. Ожидается, что иностранные туристы в этом году принесут 2.12 - 2.16 триллионов бат.[22]

Целью данной статьи является исследовать новые маркетинговые концепции и стратегии развития туристического бизнеса Таиланда, объявленные министерством туризма в 2018 году, найти пути решения задач, стоящих перед отраслью. Объектом исследования являются новые маркетинговые кампании и проекты туристической отрасли Таиланда. Предметом исследования - туристический бизнес Королевства Таиланд. В исследовании используется анализ периодических изданий Таиланда, а также российских и тайских информационных порталов, которые повествуют о развитии инновациях, о новых маркетинговых стратегиях, государственной и региональной политике в области туризма.

Министр спорта и туризма Таиланда Вирасак Ковсурат сообщила, что министерство дебютировало с новой туристической кампанией на 2018 год – «Откройте новые оттенки Таиланда» (“Open new shades of Thailand”). Кампания была создана для продвижения уникальных особенностей страны и гостеприимства тайцев, приветствуя посетителей со всего мира.

Новая концепция Таиланда «Open to the New Shades» (*Открываем новые оттенки Таиланда*) предоставляет возможность увидеть Таиланд полностью «свежим взглядом», по-новому оценить уникальность его культуры и людей. «Открыть новые оттенки» — означает не только по-новому увидеть существующие достопримечательности и особенности этой страны, но и открыть для себя совершенно неизведанные грани жизни и отдыха в Таиланде. Эта концепция предполагает изменить и дополнить взгляды гостей абсолютно на все аспекты их пребывания в Таиланде: на культуру и искусство, ремесла и традиции, природу, людей и даже всемирно известные пляжи и уникальную тайскую кухню.

Вот лишь несколько примеров. А знаете ли вы, что Сонгкран празднуется по-разному в каждом регионе? Или что существует минимум 10 четко выраженных различных видов Pad Thai (классическое блюдо тайской кухни)? И что в Таиланде вообще очень серьезно относятся к такому понятию, как

«гастрономический туризм», предлагая как шедевры от ресторанов, удостоенных международных наград, так и кулинарные впечатления, присущие только определенным регионам?

А теперь хотелось бы написать пару слов о каждом из оттенков Таиланда:

Природа и всемирно известные пляжи

Пляжи Таиланда открыты для всех, впечатляют своим разнообразием и так и манят познакомиться с каждым поближе. Ведь каждый – по-своему уникальный. Например, на пляже Ко Талу ждет чудесный микс из тропических лесов, высоких скал и мелких коралловых рифов – завораживающее зрелище творения природы.

Культура и искусство

Тайские храмы открыты для всех. Их разнообразие просто поразительно: буддийские храмы с влиянием индуизма, храмы в пещерах, белоснежный храм... В храме Ват Муанг можно «прикоснуться» к самой большой в мире статуе Будды.

Неизведанные маршруты Таиланда

С 2018 года значительная часть общин и деревень Таиланда станут частью туристического маршрута Королевства. Это сделано с целью открытия новых граней и сторон бесконечных красот и возможностей страны.

Гастрономия

В Таиланде на приготовление любой еды местные кулинары тратят в среднем 5 минут. Такая скоростная тепловая обработка продуктов позволяет сохранить их полезные свойства, что особенно важно для блюд из овощей и морепродуктов. И маленький секрет от гуру кухни: чтобы ингредиенты успели приготовиться за короткий срок, их нужно очень мелко нарезать.

Текстиль

Натуральный шелк в Таиланде стоит дорого. Девушки делают ткань вручную. Это работа не из легких, а в день мастерицам разрешается работать не больше четырех часов. Ведь за это время они устанут так, словно работали целый день, а в результате они успевают выткать четыре метра шелка.

Тайцы всегда рады и улыбаются гостям. Новая концепция призвана сделать ответную улыбку путешественника – еще искреннее и шире!

Туризм в Таиланде выходит на новый уровень: правительство Королевства утвердило новую программу «Удивительный туристический Год в Таиланде» («Amazing Thailand Tourism Year 2018»)! Туризм – важная часть экономики Королевства, и его развитие означает развитие экономики и всего общества этой страны в целом. В 2018-м году на государственном уровне утверждено множество интереснейших мероприятий, призванных продемонстрировать возможности страны в области туризма. Добрые перемены затронут абсолютно все

направления туризма: спортивный туризм, гастрономический туризм, морской туризм, туризм в медовый месяц, медицинский и оздоровительный туризм, а также туристические общественные и развлекательные заведения.

Город Кхонкэн на северо-востоке Таиланда стал идеальным местом для маркетингового форума PATA 2018. Делегаты, принимающие участие в этом мероприятии, могут быть членами местных общин, что является важной частью уникального тайского опыта. Это соответствует последней коммуникационной концепции TAT «Open to the New Shades», которая поощряет посетителей открывать Таиланд и его разнообразие в новом свете: тайская гастрономия; искусства и ремесла; природа и пляжи; и стиль жизни тайцев. Согласно программе маркетингового форума PATA 2018, мероприятие будет проходить под темой «Рост с целями». Форум фокусируется на тенденциях, с которыми сталкиваются маркетологи по всему миру, поскольку они занимаются «увеличением туризма» в некоторых областях и «уменьшением туризма» в других. Поскольку туристы становятся «временными местными жителями» независимо от того, какие места они посещают, технология дает им больше возможностей, чем это было раньше. Необходимо, чтобы принимающие стороны понимали, что для них означает рост продаж, и удостоверились, что туризм действительно развивается.

Стратегия Таиланда по продвижению гастрономического туризма сделала огромный шаг вперед с 4-м Всемирным гастрономическим форумом UNWTO, который прошел в Бангкоке с 30 мая по 1 июня 2018 года. Это мероприятие впервые проводилось в Азии. Особое внимание уделялось использованию технологий в качестве движущей силы устойчивого роста. Это мероприятие включало симпозиум, семинары и конференции, на которых ведущие эксперты в области гастрономии обсудили текущие проблемы в этом секторе, обменялись передовыми методами, вдохновились обсуждением меж культурных отношений, гастро дипломатии и важностью технологий для устойчивого гастрономического туризма. В 2017 году международные посетители Таиланда потратили, по оценкам, 326 миллиардов батов на потребление продуктов питания и напитков, что составило 20% от доходов по туризму. [2]

Губернатор TAT Ютхасак Супасорн сказал: «TAT сделала гастрономический туризм важной частью своей маркетинговой стратегии в рамках плана социально-экономического развития Таиланда 4.0» [2]

С 13 по 15 июня выставка Thailand Travel Mart Plus впервые прошла в Паттайе. Основной темой мероприятия стала «Летний пляж». Новая концепция «Million Shades of Romance» («Миллион оттенков романтики»), сосредоточенная на роскошных предложениях и романтических путешествиях, от Туристического Управления Таиланда (TAT) станет центральным элементом выставки. На мероприятии была представлена богатая культура и история страны, прекрасные достопримечательности и

пляжи, превосходная тайская кухня и полный спектр туристических услуг и проживания. Все эти факторы делают Таиланд идеальным местом для роскошных и романтических путешествий и являются частью стратегии TAT, одной из целей которой – переход от массового туризма к нишевым рынкам, включая привлечение путешественников с высоким доходом, а также с большим пребыванием в стране.

Туристическое управление Таиланда запускает проект Go Local с целью распространения информации о выгоде туризма в местные общины страны. Правительство Королевства Таиланд приняло ряд налоговых вычетов, способствующих продвижению семинаров, мероприятий, касающихся поездок, отдыха и MICE в провинциях второго эшелона в 2018 году.

Этот проект идет в ногу с кампанией “Amazing Thailand Go Local” от Туристического Управления Таиланда (TAT). Это проект по развитию второстепенных направлений для поездок, лучшего распределения туристов между городскими и сельскими местностями, сбалансировать пиковые сезоны, и стимулировать поездки во время рабочих дней с целью уменьшения загрузки во время выходных. TAT будет сотрудничать с рядом государственных и частных организаций для продвижения проекта в течение года.

Мистер Ютхасак Супасорн, Губернатор TAT, сказал: “Когда растут местные общины, растет страна. Путешествия и туризм делают крупный вклад в развитие экономики, распределения доходов и создание рабочих мест. Сейчас мы принимаем меры, чтобы удостовериться, что выгода правильно распределяется в масштабах всего королевства”. [1]

Целью является выровнять соотношение туристов в крупных и малых городах с 70:30 до 65:35. Целью проекта будет отправить 10 миллионов туристов в малые города и общины, уравнивание общего количества в 10 миллиардов батов в сфере туризма на 2018 год. [21]

Детали кампании “Amazing Thailand Go Local”:

1. Онлайн карта TAT плюс выйдет специально для использования в местных общинах и небольших городах в рамках партнерства с «F&B outlets», сувенирными магазинами, магазином Pracharath Sookjai, заправочными станциями, компаниями аренды машин и тд. Обладатели карт смогут получать скидки и накопление миль при заказе услуг у местных авиакомпаний.

2. Компаниям, зарегистрированным в Фондовой бирже Таиланда (SET), рекомендуется проводить MICE мероприятия; а именно, конференции и семинары, встречи, касающиеся корпоративной социальной ответственности (CSR), различную деятельность в пределах местных общин и небольших городов в 55 провинциях, особенно в рабочие дни. Партнерами также являются Таиландское бюро конгрессов и выставок (TCEB), местная Администрация и различные торговые палаты. 100% осво-

бождение от уплаты налога на доходы будет предложена для проведения семинаров и на жильё, а также на другие расходы, связанные с осуществлением подготовки сотрудников в 55 провинциях. Уменьшение налогов достигнет 200% на учебные семинары для подготовки сотрудников.

3. Сотрудничество с местными туроператорами и туристическими агентствами для выгодных предложений; например, обеды со скидкой при покупке турпакетов по вторичным направлениям.

4. Потребление местной пищи и приобретение местного сырья совместно с Ассоциацией тайских ресторанов, известными шеф-поварами, кредитными компаниями, местными провинциальными властями. Любителям вкусно покушать понравится “Неделя местной еды”. Есть возможность зарабатывать очки и получать привилегии; например, обедать в ресторанах с Мишленовскими звездами.

5. Сотрудничество с партнерами с парками для отдыха, музеями и местными администрациями, для организации мероприятий в местных общинах, учитывая их культурную уникальность и самобытность. Будут организованы различные мероприятия для поощрения поездок в разные маленькие города. Также будут предложены различные вознаграждения в виде произведений местного искусства и ремесленных товаров.

6. Были созданы «мобильные клиники» для повышения качества человеческих ресурсов на уровне сообщества, расширения их базы знаний, повышения конкурентоспособности. Можно ощутить возможности века информационных технологий. Поддержите ораторов, ученых, артистов и знаменитостей, которые создают местные продукты и услуги для помощи сообществам в получении финансовой поддержки.

7. Укрепление местных общин посредством комплексного сотрудничества между государственным и частным секторами.

8. Активизация системы поставок и повышение качества продукции.

9. Развитие «Творческого туризма», чтобы улучшить имидж бренда и привлекательность туристических достопримечательностей, а также поддержание начинающих предпринимателей.

10. Будет запущен каталог «Amazing Thailand Go Local» с детальной информацией о ресторанах, путешествиях и проживании с получением налоговых вычетов.

Губернатор ТАТ Мистер Ютхасак заключил: “Мы хотим, чтобы туризм действительно помогал местным жителям, давал им новый источник дохода и повод для гордости. Этот проект позволит многим местным сообществам показать свою культуру и с оптимизмом смотреть в будущее”.[1]

Список литературы:

Источники

1. Информационный портал Московского офиса Туристического управления Таиланда [Электронный ресурс]. – URL : tourismthailand.ru
2. Информационный портал Тайский портал [Электронный ресурс]. – URL : thaiportal.ru

3. Информационный портал Новости Таиланда [Электронный ресурс]. – URL : thailand-news.ru

4. Информационный портал Sayama travel group [Электронный ресурс]. – URL : ru.sayamatravel.com

5. UNWTO World Tourism Barometer [Electronic resource]. – URL : mkt.unwto.org

6. World Travel and Tourism Council Data, 2018 [Electronic resource]. – URL : knoema.com

7. สถานที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย ท่องเที่ยว ทัวร์ แหล่งท่องเที่ยว [Electronic resource]. – URL : <http://travel.kapook.com>

8. เว็บไซต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย [Electronic resource]. – URL : thai.tourismthailand.org

9. ข่าวท่องเที่ยว [Electronic resource]. – URL : <http://travel.thaiza.com>

10. ข่าวสารการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย [Electronic resource]. – URL : www.tatnewsthailand.org

Литература на русском языке

11. В Таиланде рассчитывают на рост российского турпотока // Конкурент. – 2015.- №5 (1216). – С. 16.

12. Выступление заместителя министра иностранных дел России Игоря Моргулова по случаю 120-летия российско-тайских отношений // Паттайя Сегодня. -2017.- №131. –С. 3-5.

13. Какое место в нашей жизни занимает Таиланд? // Конкурент. - 2014.- №4.- С. 12-15.

14. Красиво жить. // Вокруг света. -2016.- №7.- С. 36-45.

15. Посол: Визит главы МИД РФ в Таиланд станет новым шагом в развитии двусторонних отношений // Паттайя Сегодня. -2017.- №133. –С. 4, 5.

16. Статья Владимира Путина. XXV Саммит АТЭС в Дананге: вместе к процветанию и гармоничному развитию // Паттайя Сегодня. -2017.- №140. –С. 4

17. Сергачев Владимир, Таиланд знакомит с тайнами, // Турбизнес.- 2014.- № 1

18. Таиланд: путеводитель / Р. Шольц. – М.: АЯКС-ИРЕСС, 2013.- С.108

19. Турпоток в Таиланд бьет рекорды. // Конкурент. - 2016.- №49.- С. 16

Литература на английском языке

20. Cornwel-Smith P, Jorn Goss / Very Thai/ Every day Popular Culture //River books. - Bangkok, 2013. - P. 320

21. Economic and financial indicators. // The Economist. – December, 2017. – P. 118-119

22. Focus on quality urged for tourism // Bangkok Post. National business – December, 2017. – p. 5

23. Key outbound tourism markets in South-East Asia// World Tourism Organization and Tourism Australia. – Madrid, Spain, 2013. – 178 p.

24. Mick Shippen, M. Enchanting Thailand // Asia books. - Bangkok, 2013. - 80 p
25. Private sector warming to wage hike // Bangkok Post. National business – January, 2018. – p. 1
26. Thailand: A traveller's Companion // Asia books. - Bangkok, 2013. - 215 p
27. Thailand: A beautiful kingdom // Monaco books. - Munich, Germany, 2018. - 176p
28. Thailand's sustainable business guide. How to future proof your business in the name of a better world// EDM books. - Bangkok, 2017. - 333 p
29. Thai banks forecast at least 4% growth for 2018// Bangkok Post. National business – January, 2018. – p. 2
30. Thais spread their wings in travel, Airbnb finds// The Nation. Business – January, 2018. – p. 3
31. The world in numbers. The World in 2018 // the Economist. – January, 2018. – P. 116-120
32. Tourism: Airbnb highlights Thai growth. // Bangkok Post. National business – January, 2018. – p. 5
33. Tourism Authority of Thailand: celebrating the country's "thainess" in 2015, // Forbes Asia. – 2014. – P.11 – 16

Buryk Z.M.,

Candidate of Sciences in Public Administration, Senior Lecturer at the Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

Бурик Зоряна Михайлівна,

к.держ.упр., старший викладач Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

CONCEPTUAL VISION OF AN INTEGRATED MECHANISM OF STATE REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT ON THE BASIS OF SOCIO-ECOLOGICAL AND ECONOMIC SYSTEMS

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ БАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Summary. In the article the conceptual vision of a complex mechanism of state regulation of sustainable development on the basis of socio-ecological-economic systems is formed, which consists in the interaction of subsystems and components (institutions, assets, agents, organizations, etc.) in the national institutional space and forms a dynamic triad of system-structural-functional models of interaction between institutions that will improve the efficiency of the regulatory process and the functional provision of sustainable development. In accordance with the established conceptual foundations of state regulation of sustainable development of Ukraine and isolated economic, ecological, social and institutional indicators of sustainable development indicators, a system of conditions for ensuring the growth of the overall indicator of sustainable development in Ukraine has been determined.

Key words: *state regulation, sustainable development, socio-ecological-economic system, mechanism of state regulation of sustainable development, indicator of sustainable development.*

Анотація. У статті сформовано концептуальне бачення комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічних систем, який полягає у взаємодії підсистем та компонентів (інститутів, активів, агентів, організацій тощо) в загальнонаціональному інституційному просторі і формує динамічну триєдність системно-структурно-функціональної моделі взаємодії інституцій, що дозволить підвищити ефективність процесу регулювання та функціонального забезпечення сталого розвитку. Відповідно до сформованих концептуальних засад державного регулювання сталого розвитку України і виокремлених у дослідженні економічного, екологічного, соціального та інституційного часткових показників сталого розвитку визначено систему умов для забезпечення зростання загального показника сталого розвитку в Україні.

Ключові слова: *державне регулювання, сталий розвиток, соціо-еколого-економічна система, механізм державного регулювання сталого розвитку, показник сталого розвитку.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах, після публікації в 1987 р. доповіді Комісії з економічного розвитку ООН "Наше спільне майбутнє", вчені й аналітики запропонували понад 70 різноманітних трактувань сутності "сталого розвитку". Спроби визначити зміст цього процесу науковим товариством сформували нові терміни сталого розвитку: зрівноважений, стійкий, збалансований, екорозви-

ток та ін. [6]. Функціонування соціо-еколого-економічних систем є особливо актуальними в контексті необхідності забезпечення публічності діяльності державних інституцій задля досягнення сталого розвитку. Соціо-еколого-економічна система може бути представлена економічною системою (галузі економіки, сектори, підприємства, тобто приватний сектор), соціальною системою (соціальні стандарти, що стосуються усього суспільства, відносини, що виникають між людьми, окремими спільнотами,

верствами населення), інституційна система (державні, громадські та інші інституції, що взаємодіють між собою), екологічна система (потенціал природних ресурсів). Взаємодія окремих складових системи спричиняє утворення іншої системи взаємозв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. З-поміж зарубіжних науковців, які були основоположниками концепції сталого розвитку у світовому масштабі, можна виділити: Г. Х. Брундтланд, Г. Дейлі, М. Кітінга, Д. Медоус, Д. Л. Медоуса, Б. Річардсона, Р. Солоу. Зазначена наукова проблема з часом набула пріоритетності в дослідженнях у галузі державного управління та соціально-економічних розвідках. Ґрунтовними є праці вітчизняних учених щодо визначення та розуміння сутності сталого розвитку, його складових, зокрема: Н. Андрєєвої, І. Бистрякова, О. Білоруса, Б. Буркинського, Л. Дідківської, В. Геєця, З. Герасимчука, Б. Данилишина, М. Згуровського, В. Кравціва, Л. Мельника, А. Мокія, П. Надолішнього, М. Пашкевича, В. Потапенка, Д. Стеценка, В. Трегобчука, Є. Хлобистова та інших. Проблему визначення механізму державного регулювання сталого розвитку досліджували такі науковці як Астапова Г.В., Астапова Е.А., Бакуменко В.Д., Князев В.М., Кравченко О.М., Лойко Д.П., Надолішний П.І., Нижник Н.Р., Мосов С.П., Приходченко Л.Л., Рудніцька Р.М. та інші. Дана проблематика досліджувалися багатьма науковцями, проте детальнішого дослідження потребує проблема бачення механізму державного регулювання сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічних систем.

Виділення раніше не вирішених проблем. Невирішеними на сьогодні є проблеми пошуку нових методів та інструментів функціонування механізму державного регулювання сталого розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у розкритті комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна ратифікувала основні міжнародні документи, що забезпечують досягнення цілей і побудову системи державного регулювання для досягнення сталого розвитку держави. Головними документами, за допомогою яких в Україні запроваджуються принципи сталого розвитку, є: "Концепція сталого розвитку населених пунктів", "Стратегія сталого розвитку "Україна-2020" (далі – Стратегія "Україна-2020"), "Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року" та інші. Відповідно до зазначених документів мають бути розроблені механізми реалізації цілей сталого розвитку.

Поява і трансформація концепції сталого розвитку пов'язана із: глобальними проблемами у світі (необхідністю попередження та захисту людства

від природних, біологічних, політичних, економічних, екологічних та соціальних загроз); необхідністю підвищення якості життя, залученням різних груп населення до реалізації політики; забезпечення балансу розвитку територій, гендерної рівності та прав меншин і соціальної відповідальності. Офіційне утвердження концепції сталого розвитку відбулось із прийняттям міжнародних нормативно-правових документів, зокрема звіту Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку (1987 р.), підсумкових документів конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), Декларації Тисячоліття (2000 р.), Йоганнесбурзької декларації зі сталого розвитку (2002 р.), заключного документа конференції ООН Ріо +20 "Майбутнє, якого ми прагнемо" (2012 р.), 17-ти Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р, затверджених на Саміті ООН з питань сталого розвитку в Нью-Йорку (2015 р.).

"Сталий розвиток" – перманентний процес змін, що піддається впливу та регулюванню і полягає у збалансуванні соціальних, екологічних і економічних складових та формуванні соціо-еколого-економічних систем задля забезпечення економічного зростання та підвищення якості життя людей, зменшення (соціальної, гендерної, територіальної) нерівностей, досягнення оптимального використання природних ресурсів; вирішення кліматичних та екологічних проблем; "державне регулювання сталого розвитку"; "механізм державного регулювання сталого розвитку".

Узагальнюючи думки теоретиків з приводу пояснення змісту механізму державного регулювання, варто зазначити, що нами виділено такі ключові підходи до розуміння:

1. Механізм, як сукупність засобів, способів, важелів, інструментів, що функціонує задля досягнення цілей держави та з метою збалансування відносин у системі управління (В. Бакуменко [2], В. Князев [4]).

2. Система елементів, які взаємодіють та взаємопов'язані між собою і існує через застосування важелів, інструментів, засобів, методів та форм та діяльність якої обмежується правовим, інституційним, економічним та інформаційним забезпеченням (О. Кравченко [5], Н. Нижник [7], Л. Приходченко [8], Р. Рудніцька [9]).

3. Механізм, які кількість заходів, системи дій та рішень, що виступають як практичні засоби впливу суб'єктів управління на об'єкти управління (процеси, галузі), щоб видозмінити структуру об'єктів задля досягнення позитивного запланованого результату.

4. Механізм як інструмент реалізації функцій держави та її виконавчої влади [2]: механізм як система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, що має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням.

З'ясовано, що існують різні трактування сутності механізмів державного регулювання сталого

розвитку. Це пов'язано з існуванням різних підходів серед науковців, які розуміють їх як: інструменти, за допомогою якого здійснюється реалізація державної політики; комплекс механізмів, що взаємодіють між собою для досягнення визначених цілей; способи, важелі та форми впливу для організації управлінських процесів.

Узагальнюючи наукові підходи, вважаємо, що "механізм державного регулювання сталого розвитку" – цілісна система із окремими механізмами та їх складовими, які функціонують взаємозалежно для реалізації адміністративної, стимулюючої та компенсаційної діяльності держави, що слугує досягненню основної мети та цілей державного регулювання сталого розвитку шляхом застосування комплексу методів, важелів та інструментів державного впливу.

Соціо-еколого-економічна система виявляється комплексом системних взаємозв'язків у своїй структурі, які тісно взаємопов'язані між собою та врегульовані державними інституціями задля досягнення сталого розвитку. Це дасть можливість забезпечити ефективну систему регулювання як на рівні регіону так і на загальнодержавному рівні. Зміна інтересів та поглядів мікросектору, змінить загальне ставлення підприємств до навколишнього середовища та їх соціальної ролі. Відповідно, метою функціонування моделі сталого розвитку буде налагодження та підвищення ефективності взаємодії учасників державного регулювання задля досягнення цілей сталого розвитку.

Координуюча та регулююча роль держави в рамках інституційного механізму є надзвичайно високою, оскільки створюються умови для розвитку та функціонування усіх суб'єктів ринку. При цьому роль держави є значнішою ніж при регулюванні економічної системи або соціальної системи чи екологічної системи окремо. Складність процесу сталого розвитку потребує долучення до його забезпечення усіх членів суспільства, тому

зростає і значення суспільства в його забезпеченні. Через це, в рамках інституційного механізму потрібно активізувати усі суспільні верстви задля досягнення сталого розвитку.

Основне завдання, що його слід вирішити у процесі регулювання процесів переходу на засади сталого розвитку в економіці, вбачаємо в інтеграції механізмів регулювання на мікрорівні та загальнодержавного організаційного регулювання засад сталого розвитку. На рис. 1. наведена структурно-логічна модель комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічних систем. В даній моделі визначений стратегічний орієнтир, тобто загальний об'єкт державного регулювання – це сталий розвиток на основі соціо-еколого-економічних систем.

Класифікуємо методи державного регулювання сталого розвитку України: відповідно до стилю управління, масштабу застосування – загальносистемні (на етапах планування, організації, контролю, стимулювання) та локальні; за типом та способом впливу (безпосередній, опосередкований вплив); за законодавчою формалізацією (законодавчо формалізовані, законодавчо неформалізовані); з точки зору організованості регулювання; у контексті науковості; з позицій мотивації управлінської діяльності (методи стимулювання та застосування адміністративних заходів); за функціональною спрямованістю; з позицій комплексності – загальні (нормативно-правові, адміністративні, соціально-психологічні (пропагандистські) й економічні) та спеціальні.

Спеціальні методи розподілено на: стратегічне планування та цільове програмування, бюджетування, інформування, оподаткування. За сферами: в економічній сфері (впровадження стандартів і нормативів, зниження адміністративних бар'єрів, методи бюджетного, податкового, кредитного регулювання, фінансове планування, інформування); в екологічній сфері

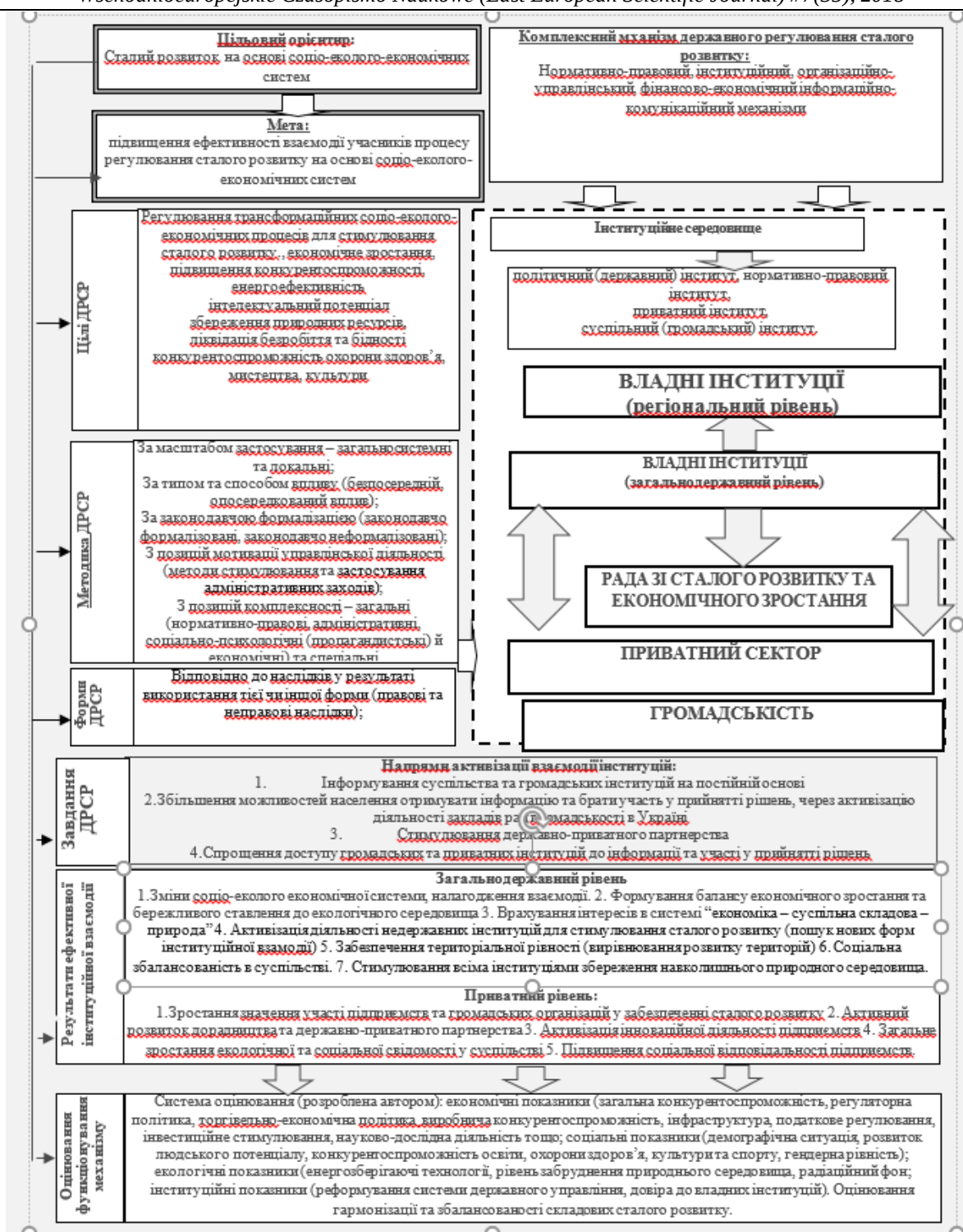

Рис. 1. Комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічних систем

(заборона та контроль екологічних нормативів, квотування, бюджетне регулювання (субсидування), надання податкових екологічних пільг, екологічне страхування, підвищення екологічної освіченості, підтримка еколого орієнтованого волонтерства) у соціальній сфері (стандарти якості життя, соціальні нормативи, система субсидування, стимулювання здорового способу життя). Класифікацію форм державного регулювання сталого розвитку можемо здійснювати відповідно до наслідків у результаті використання тієї чи іншої

форми (правові та неправові наслідки); форми з правовими наслідками розподілено за: юридичним змістом, суб'єктами, способом вираження тощо; залежно від виконавчої діяльності (в законодавчій площині: створення актів законодавства (різних рівнів) та їх прийняття; реалізація актів законодавства; в організаційно-технічній площині: удосконалення та внесення змін до чинних актів законодавства; проведення організаційних, матеріально-технічних заходів; реалізація інформаційних та

промокампаній; налагодження взаємодії з стейкхолдерами). Така класифікація дасть можливість покращити відбір та застосування тих чи інших методів і форм для досягнення запланованих цілей. Тому, державне регулювання сталого розвитку повинно бути зорієнтоване також і на функціонування середовища (екологічна свідомість, корпоративна соціальна відповідальність, екологічна безпека виробництва, енергозбереження, дотримання принципів прав та свобод людини усіма членами суспільства, толерантність суспільства та усвідомлення рівності прав і свобод) для ефективного функціонування соціо-еколого-економічної системи і формування траєкторії досягнення мети сталого розвитку.

Інститути відіграють важливу роль у системі державного регулювання сталого розвитку, за до-

помогою яких визначаються норми, правила, система цінностей та засобів регулювання. Тобто, за допомогою інститутів створюється поле державного регулювання для усіх суб'єктів, що діють на ринку. В результаті цього створюється система організаційно-економічних відносин між ними. Відповідно до об'єкта управління, виділяємо політичний (державний) інститут, нормативно-правовий інститут, приватний інститут, суспільний (громадський) інститут впливу на сталий розвиток. Тому зміст державного втручання у сферу концепції сталого розвитку полягає у створенні нового типу відносин між суб'єктами та об'єктами державного впливу, тим самим формується нове системне утворення з унікальними асиметричними зв'язками між його структурними елементами [1] (рис. 2).

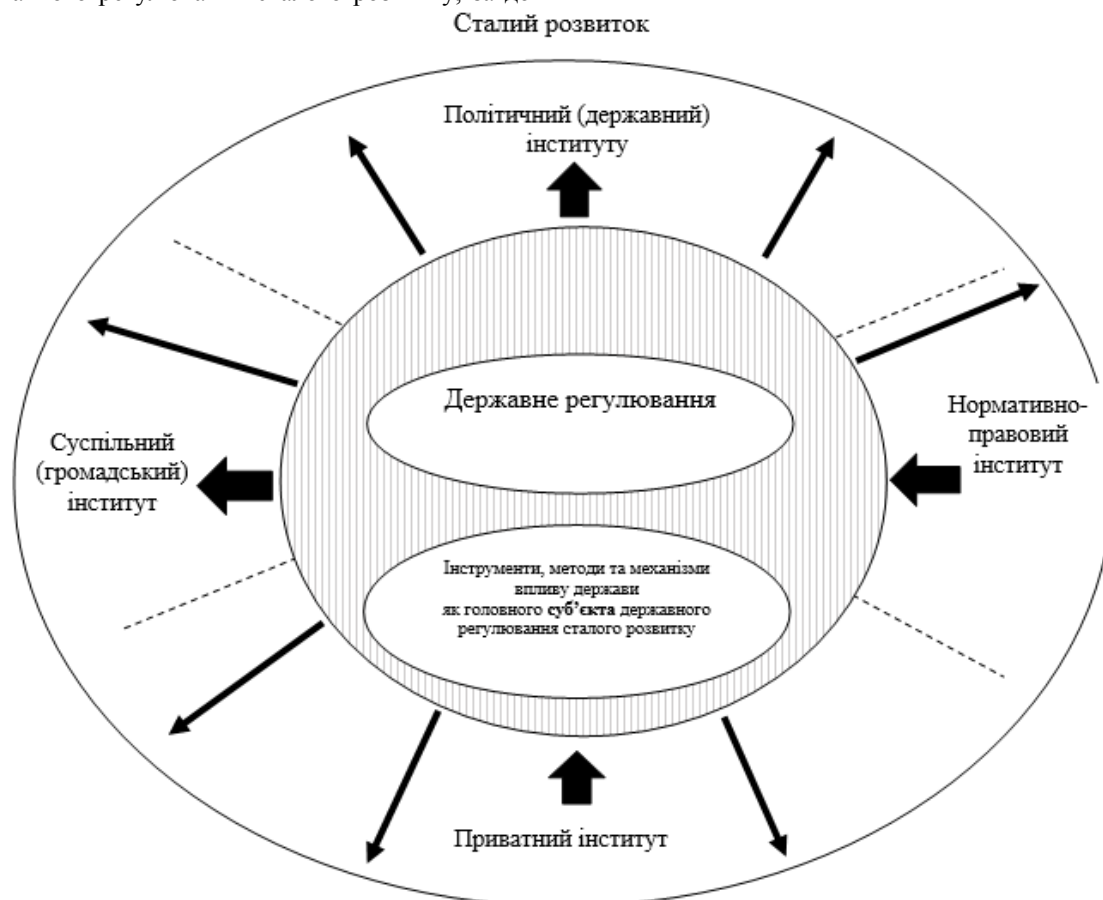

Рис. 2 Вплив інститутів (держави та права) для забезпечення сталого розвитку

Державне регулювання сталого розвитку повинно супроводжуватись системними змінами насамперед у суспільстві та приватному секторі на користь охорони природного середовища, енергоефективності, дотримання прав і свобод людини. Окрім того, необхідним є покращення загального економічного середовища, рівність доступу до соціальних послуг, загальне підвищення якості життя та розвиток інфраструктури. Це можна досягти шляхом налагодження спільної взаємодії з громадськістю та приватним сектором.

Тому, в рамках інституційного механізму державного регулювання сталого розвитку особливо

актуальним є створення окремих органів, що можуть виступати як регулятори сталого розвитку на основі соціо-еколого-економічних систем. Важливо, щоб така регуляторна діяльність була результативною та дієвою. Можемо запропонувати спеціальний дорадчий орган – Національну Раду зі сталого розвитку та економічного зростання при Кабінеті Міністрів України.

Відповідно до теоретичних узагальнень характеристик та показників сталого розвитку визначено систему умов для забезпечення зростання загального показника сталого розвитку в Україні (SDindicator), що набуває вигляду 1:

$$\begin{array}{l}
 \text{SDindicator} \left\{ \begin{array}{l}
 \text{EconD} = \text{Co} \uparrow \text{RpBs} \uparrow \text{TEp} \uparrow \text{PC} \uparrow \text{IE} \uparrow \text{TR} \uparrow \text{II} \uparrow \text{SIa} \uparrow \\
 \text{EnvD} = \text{WGr} \uparrow \text{EST} \uparrow \text{LPaw} \downarrow \text{RB} \downarrow \\
 \text{SocD} = \text{DS} \uparrow \text{Dhp} \uparrow \text{LLP} \uparrow \text{Chc} \uparrow \text{Ces} \uparrow \text{Ccs} \uparrow \text{GE} \uparrow \\
 \text{InsD} = \text{Rpas} \uparrow \text{GTP} \uparrow
 \end{array} \right. \quad (1)
 \end{array}$$

де SDindicator – інтегральний показник сталого розвитку; EconD – економічний розвиток; Co – загальна конкурентоспроможність; RpBs – регуляторна політика та підтримка підприємництва; TEp – торговельно-економічна політика; PC – виробнича конкурентоспроможність; IE – інфраструктура економіки; TR – податкове регулювання; II – інвестиційне стимулювання; SIa – науково-інноваційна діяльність; EnvD – екологічний розвиток; WGr – утворення та переробка відходів; EST – енергозберігаючі технології; LPaw – рівень забруднення атмосферної та водної системи; RB – радіаційний фон; SocD – соціальний розвиток; DS – загальна демографічна ситуація; Dhp – розвиток людського потенціалу; LLP – рівень життя та бідності; Chc – конкурентоспроможність у галузі охорони здоров'я; Ces – конкурентоспроможність у галузі освіти і науки; Ccs – конкурентоспроможність у галузі культури та спорту; GE – гендерна рівність; InsD – інституційний розвиток; Rpas – реформування системи державного управління; GTP – загальна довіра до владних інституцій.

Активізатором економічного зв'язку є насамперед зростання валового виробництва, експортування та підвищення рівня капітальних інвестицій, середовище підтримки підприємництва, підприємницька інфраструктура. Активізатором економіко-суспільного зв'язку є суспільні відносини, що виникають у процесі перерозподілу окремих благ. Активізатором економіко-екологічного зв'язку є екологічна відповідальність приватного сектору, впровадження інновацій та енергозберігаючих технологій у виробництво. Активізатором екологічного зв'язку виступає взаємодія та взаємний вплив екологічних систем між собою. Активізатором еколого-соціального зв'язку є покращення природного середовища, збільшення наявності природних ресурсів для підвищення якості життя людей. Активізатором еколого-економічного зв'язку є наявність та відновлення ресурсів, що застосовуються в економіці, сировини та матеріалів, розвиток зеленої економіки. Активізатором соціального зв'язку є внутрішня суспільна взаємодія, формування структур взаємодії. Активізатором соціально-економічного зв'язку є трудові ресурси та людський капітал, що є визначальним чинником розвитку економіки. Активізатором соціально-екологічного зв'язку є бережливе ставлення людини до природи та екології, поширення екологічної культури та свідомості.

Відповідно, можемо узагальнити, що для загального зростання сталого розвитку необхідним є

в рамках економічної системи підвищення загальної конкурентоспроможності економіки держави; зростання ефективності регуляторної політики та заходів щодо підтримки підприємництва; оптимізації заходів торговельно-економічної політики; загальне зростання виробничої конкурентоспроможності; покращення інфраструктури економіки, зокрема фінансової, страхової інфраструктури; оптимізація податкового регулювання (електронізація податкового обслуговування, зменшення обсягів фінансової звітності та загального рівня податкового навантаження); підвищення заходів інвестиційного стимулювання, загального зростання рівня інвестицій; активізація науково-інноваційної діяльності (збільшення застосування інновацій у виробництві, налагодження конструктивної співпраці науки та приватного сектору для впровадження інновацій).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, запропоновані заходи сприятимуть підвищенню потенціалу соціо-еколого-економічних систем у рамках загальної стратегії сталого розвитку в середньо- і довгостроковій перспективі. Розроблений механізм реалізації заходів коригуючого впливу та алгоритм прийняття управлінських рішень передбачають виділення напрямків регулювання за кожною системою сталого розвитку. Реалізація цих напрямів повинна базуватися на поєднанні інструментів адміністративного, економічного і соціально-психологічного характеру. Таким чином, запропонований алгоритм вироблення управлінських рішень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку, чітко структурує безпосередньо процес регулювання, конкретизує напрямки відповідно до проблем розвитку регіону і групує різні за характером методи державного регулювання, підвищуючи їх ефективність.

Література

1. Антонова Н. Б. Государственное регулирование национальной экономики [Текст] : курс лекц. / Н. Б. Антонова, О. Б. Хорошко. — Минск : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2009. — 253 с.
2. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины [Текст] / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. — Донецк : [б. и.], 2001. — 279 с.
3. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління [Текст] : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. — К. : Міленіум, 2003. — 162 с.

4. Князев В. М. Філософсько-методологічні засади державно-управлінських рішень / В. М. Князев, В. Д. Бакуменко // Вісник УАДУ [Текст]. — 2000. — № 2. — С. 341—358.

5. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття “механізм державного управління” / О. М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] : електр. наук. фах. вид. — 2009. — № 3. — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>.

6. Міхальова К. В. Науково-методичні засади сталого соціально-економічного розвитку України / К. В. Міхальова // Інноваційна економіка [Текст]. — 2013. — № 11. — С. 40—46.

7. Нижник Н. Р. Державне управління в Україні: функція координування / Н. Р. Нижник, С. П. Мосов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — 2014. — № 6. — С. 111—116.

8. Приходченко Л. Л. Публічне управління: теорія і практика [Текст] : [монографія] / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трошинський, М. М. Білинська [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. — К. : НАДУ, 2011. — 204 с.

9. Рудницька Р. М. Механізми державного управління: сутність і зміст [Текст] / за наук. ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. — Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2005. — 28 с.

*PhD in Public Administration,
Zoriana Hbur*

*Doctoral candidate, National Academy for Public Administration under the
President of Ukraine*

*Chief Specialist of the Ministry of Finance of Ukraine
(Kiev, Ukraine)*

ernest-natan@ukr.net

NATIONAL SECURITY OF THE COUNTRY AND PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE PAŃSTWA I OCHRONA MNIJSZOŚCI NARODOWYCH

Abstract.

The article clarifies the role of protecting national minorities as a component of national security. The actual issues of improving the national legislation on the protection of the rights of national minorities are considered. It is noted that the legislation on the rights of national minorities needs urgent revision, which will correspond to the main challenges of the modern Ukrainian society and the international legal obligation of the state. It has been argued that adequate institutional provision is one of the priority issues. The author also considers the theoretical principles of development of state regulation of ethno-cultural diversity, lays down normative legal acts on the development of ethno-national communities, analyzes the ethno-national composition of the population of Ukraine, proposes approaches to overcoming the crisis in the eastern part of the country.

Key words: Ukraine, national security, national minorities, legislation, institutional body, improvement.

Adnotacja

W artykule wyjaśniono rolę ochrony mniejszości narodowych jako elementu zapewniającego bezpieczeństwo narodowe. Rozważa się faktyczne kwestie poprawy ustawodawstwa krajowego w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych. Twierdzi się, że ustawodawstwo dotyczące praw mniejszości wymaga pilnej rewizji, która będzie spełniać główne wyzwania współczesnego społeczeństwa ukraińskiego i międzynarodowych zobowiązań prawnych państwa. Argumentowano, że odpowiednie przepisy instytucjonalne stanowią jedną z priorytetowych kwestii. Również autor teoretycznych zasad rozwoju w zakresie regulacji stanu etnokulturowego różnorodności są regulacje dotyczące rozwoju społeczności etnicznych, analiz etniczno-narodowych ludności Ukrainy, pod warunkiem, sugestie dotyczące podejścia w stosunku do przezwyciężenia kryzysu na wschodzie.

Słowa kluczowe: Ukraina, bezpieczeństwo narodowe, mniejszości narodowe, ustawodawstwo, ciało instytucjonalne, poprawa.

Problem statement. The future of Ukraine directly depends on the ethno-national processes taking place in the state. Aggression on the part of the Russian Federation, modernization transformations, as well as the political course of the Ukrainian state leads to a comprehensive change in social relations, and national relations are the integral part of it and require the application of new approaches to regulation of ethno-cultural diversity and ethno-national policy. As the

Ukrainian experience has shown, the issue of protecting national minorities in Ukraine is an integral part of ensuring the national security of our state. Today, at the same time, the role of public administration as a science is strengthened, capable of comprehending and substantiating various ethnopolitical strategies that would contribute to the development of effective managerial decisions and technologies, the design of optimal models of ethno-national realities, which is a

very topical subject for research.

Analysis of recent research and publications.

The researches of the following scholars were devoted to the issue of protection of national minorities: O. Vasilchenko, Yu. Kuts, V. Lemak, T. Khalavka, N. Shipka and others. However, today there is a lack of comprehensive research concerning the role of national minorities protection as a component of national security, which led to the choice of the subject of this article.

The objective of the paper is to clarify the role of protecting national minorities as a component of national security.

Statement of main material. There are two interrelated and simultaneously contradictory trends in today's Ukrainian society. On the one hand, ethnocultural rebirth ("ethnic renaissance") continues as of titular ethnic group, as well as other ethnonational communities, which finds its embodiment in the self-organization of their life activity, growing interest in the history, culture of "their people", in "their" place in division of labor, participation in power structures and processes of public administration; on the other - the affirmation of the titular nation, ethno-ethnic communities, ethnic groups as active subjects of the ethnopolitical processes of Ukrainian society, their integration into a political nation [2].

Ukraine is a state with a diverse social structure in which a wide range of ethnic, linguistic, religious and cultural identities has evolved over many centuries [13].

The young Ukrainian state, like other republics of the former USSR, had to solve the problems of ensuring the constitutional rights of national minorities, based on the international principle of continuity of human rights and nationalities rights, and selection of its own strategy of ethnopolitical development. This was due, firstly, to the complication of the ethnopolitical situation in new states; secondly, the launch of the process of the active inclusion of ethnic communities in the domestic and foreign policy of their countries; and thirdly, the need for reconciliation of interests, the establishment of equal relations between ethnic groups. In other words, Ukraine faced with the task of formulating the concept of state ethnic policy the utmost urgency, taking into account the lessons of the historical past, and international practice of solving ethnic problems [11].

The state should focus on ensuring the observance of the rights of persons belonging to minorities and exchange of advanced practices on measures to protect minorities from discrimination and social exclusion in accordance with European and international standards in order to create modern regulatory and legal framework. In addition, the goal should be to develop close co-operation between authorities and representatives of minority groups and cooperation on combating intolerance and crime through intolerance. Accordingly, in the 21st century, when the world community has a centuries-long experience of wars and reconciliation, as well as unsustainable development, not least in the direction of humanity, evidenced by the evolution and improvement of international

humanitarian law and shift of emphasis to the protection of life and individual health, selective approach and double standards in protecting the rights of national minorities are inadmissible. Rights violation of national minorities and neglect of them often cause serious complications, and sometimes lead to tragic consequences [9]. [11].

T. Khalovka quite rightly suggests grouping legislation establishing the rights of ethnic communities in Ukraine according to the principle of the subjectivity of its adoption or development. Based on this, legislative acts are divided into two groups [10]:

- regulatory acts and recommendations of international structures regulating the rights of ethnic communities (United Nations (UN) and PACE resolutions, as well as recommendations of the OSCE). From the basic UN documents in this area, two declarations were accepted: "Declaration of Principles of Tolerance" and "Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities". Ukraine has also ratified two important European legislative documents: the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Law of Ukraine "On Ratification of the Framework Convention for the Protection of National Minorities" was adopted on December 9, 1997) and the "European Charter for Regional or Minority Languages" (Law of Ukraine "On Ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages" dated May 15, 2003);

- Ukrainian legislation and local legal acts regulating the rights of national minorities (the Constitution of Ukraine (1996), the laws of Ukraine "On Languages in the Ukrainian SSR" (1989), "On National Minorities in Ukraine" (1992)); The Declaration of the Rights of National Minorities of Ukraine (1991) and other laws regulating the rights of ethnic groups in the educational, cultural and political spheres of life). This group also includes local regulations in the area of ensuring the rights of ethnonational minorities adopted by local self-government bodies.

Thus, enacted Law of Ukraine "On National Minorities" (1992) at the beginning of the birth of our state, of course, was on time and met some of the basic requirements of society at that time. Of course, mostly, its provisions strengthen the status of representatives of national minorities (they are citizens of the republic, as well as Ukrainians by origin and birth) and number of guarantees are provided (Ukraine guarantees citizens of the republic, regardless of their national origin, equal political, social, economic and cultural rights and freedoms, supports the development of national self-awareness and self-expression. All citizens of Ukraine enjoy the protection of the state on equal footing. By securing the rights of persons belonging to national minorities, the state proceeds from the fact that they are an integral part of universally recognized human rights). Yes, in fact, this law defines the basic principles of ethno-national policy in Ukraine. Its main objective is to protect the rights of national minorities in Ukraine and identify specific measures that, with the relevant initiatives of local authorities and associations of citizens representing the interests of persons from national minorities,

should aim at the protection and development of distinct cultures of national minorities, the provision of maximum opportunities for creating equal conditions for any nationalities that historically reside in Ukraine [1].

Nowadays, however, this Law is obsolete, it does not meet the current challenges faced by Ukraine (armed aggression of the Russian Federation, the occupation of the Crimea and parts of the south-eastern regions of Ukraine by the latter), and needs conceptual and functional improvement. In addition, this special Law does not contain a significant number of important provisions that significantly affect the practical feasibility of minorities' rights [1].

The need for such improvement was indicated according to recommendations of the international institutions in which Ukraine is the participant. In particular, the final comments by the UN Committee on Human Rights from November 12, 2001 to the fifth periodic report of Ukraine on the improvement of the obligations to implement the provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights, which emphasize the need to amend the cornerstone of a special law - the concept of "national minorities"; Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe ResCMN (2003) 5 [9] "On Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Ukraine", approved on the basis of the conclusions of the Advisory Committee of the Council of Europe on monitoring the implementation of the provisions and implementation of the obligations of this Convention [9].

Among the recent appeals for the current legislation on the protection of national minorities to be changed, it is worth mentioning the fact of such a necessity, which most recently came from the High Commissioner of the Organization for Security and Cooperation in Europe on national minorities, A. Tors, who said that it is important to involve as many parties as possible in defining the policy and also take into account the position of national minorities by the political process in Ukraine [6].

Thus, analyzing the edition of the Special Law on National Minorities of 1992, the Venice Commission noted: "Adoption of this bill will start the renewed approach to relations with national minorities, will give impetus to the initiatives of Ukrainian citizens from national minorities and will stimulate initiatives for the development of national cultures, education, traditions and industry crafts [1].

The draft law states that the state has a great interest in improving relations with national minorities, each of which has left its mark in the history of mankind and has strong and deep bonds with Ukraine "[12]. The Commission recommended introducing such concepts as "representative of national minority" - a citizen of Ukraine who recognizes his or her affiliation with a national minority and/or expresses the desire to preserve its national identity, as well as "territory of compact residence" - certain territorial-administrative entity within which a national minority resides and has the opportunity to exercise the rights provided for by this Law and other normative legal acts of Ukraine [1].

In general, the conclusions were mostly positive: "According to the Constitution of Ukraine, this bill considers all ethnic (ethnic) minorities who historically live on the territory of Ukraine, an integral part of the Ukrainian people. In addition, it mentions economic, political and cultural means to meet the needs of national minorities in Ukraine [12]. However, this does not change the fact that at the time of the entry into force of the said Law, the Constitution has not yet been adopted in Ukraine. By the way, this circumstance has led to a number of terminological problems: for example, the preamble of the Constitution contains the formula: "Ukrainian people" as a category includes "the citizens of Ukraine of all nationalities", but also refers to the "Ukrainian nation", which, along with "the entire Ukrainian people" made the right to self-determination.

In addition to the above, the Law of Ukraine "On National Minorities in Ukraine" in its conceptual approaches is largely inconsistent with the international obligations of Ukraine in this area [3].

1. Legal relationships related to the rights of national minorities should be linked to a person's volitional identity for belonging to a national minority. Such a requirement is contained in Article 3 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Strasbourg, 1 February 1995), ratified on 9 December 1997 [8]. Let us confirm again – speaking of personal willingness concerning self-identity of particular citizen of Ukraine with a certain national minority. On the contrary, the Law of Ukraine "On National Minorities" refers specifically to the "groups of Ukrainian citizens".

2. An even more important circumstance is connected with the conceptual approach contained in the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Part Two of Article 4 of this document stipulates: "The Parties undertake to take appropriate measures, if necessary, in order to achieve full and genuine equality between persons belonging to a national minority and persons in all spheres of economic, social, political and cultural life and persons belonging to the majority of the population. In this regard, they duly take into account the specific situation of persons belonging to national minorities. "Interpretation of this provision of the Convention makes it possible to assert that Ukraine being its party has not only committed itself to prohibiting discrimination on grounds of belonging to a national minority and ensuring equality before the law. Ukraine also undertook to take measures to achieve "full and genuine equality between persons belonging to a national minority and persons belonging to the majority of the population" in various areas (employment and access to higher education, and participation in the management of public affairs).

3. Ukraine's international commitments include "encouraging the atmosphere of tolerance and intercultural dialogue and taking effective measures to deepen mutual respect, mutual understanding and cooperation among all persons living within its territory, regardless of their ethnic, cultural, linguistic or religious identity, in particular in the areas of education, culture and the media" (Article 6 of the

Convention). The idea of tolerance and intercultural dialogue is central to developing standards for the consolidation of the rights of national minorities.

One of the main problems of ethno-national policy in Ukraine is the national-cultural development of representatives of the Russian national minority, which in Soviet times increased in the state from 9.2% in 1926 to 21.2% in 1989, and although it decreased in 2001 to 17.3%, but it is quite influential both quantitatively and economically and politically ethno-national group, and, especially, propagandist-populist on the part of the aggressor - the Russian Federation. Despite all propaganda speculation, the rights of Russians in Ukraine are not violated: their children have the opportunity to study at schools in their native language, they do not lack the Russian-language press, in cities, with the exception of the western regions (which is historically predetermined by the nature of the resettlement of Russians), at home, and often in the official levels are heard in Russian. At the same time, it served as a basis for large-scale aggression on the part of Russia, attempts to keep Ukraine in a state under the control of Russia.

The Russian problem is the issue of the northern neighbor, the problem of relations of Ukraine with Russia as a state, from which territorial, economic, political and other claims occur. The imperial intentions of such a policy are aimed at destabilizing interethnic relations on the territory of Ukraine. The northern neighbor does not desire the return of ethnic Russians to their territory, as evidenced, for example, by military actions in some districts of Donetsk and Lugansk regions. "The policy of Russia in this area enables forecasting, - G. Mace wrote in 1995 - that Russians in Ukraine assigned the role of the fifth column, which can be scrambled to destroy the statehood of Ukraine" [4, p. 90]. Will the Russian minority agree on such a role in Ukraine, for the most part this will be determined not in the sphere of politics or culture, but, in fact, due to the state of the Ukrainian economy. Increasing the standard of living in the country will automatically lead to a relaxation of separatist sentiments from the Russian-speaking population.

Jews occupy the third place in amount of population after the Ukrainians and Russians is the national group in Ukraine. There is a tendency to decrease this group. So, in 1979, they lived in the country 634.2 thousand people, and by the mid-90's - 486 thousand. The latest ideologies of anti-Semitic sentiments in Ukrainian society - this is a charge to the Jews for their blame in the tragedies of the Ukrainian people: the NKVD repressions, the organization and implementation of the Holodomor, Russification; negation of Jewish tragedies:

Holocaust, Jewish pogroms in Ukraine, or accusations of Jews in provoking these events; the theory of geopolitical power of Jews, Jewish capital and the press conducting anti-Ukrainian propaganda on behalf of the USA, the world's financial circles; the hatred of capitalization, which the lumpenized part of Ukrainian society perceives as a new form of the desire of Jews to exploit the Ukrainian people; allegations of "theft" of the wealth of Ukraine [5].

According to the Jewish community, anti-Semitic attitudes are currently spreading in Ukrainian society, but they do not become massive. About 8% of the population does not desire the Jews to be Ukrainian citizens, a similar indicator for Gypsies - 23%, Crimean Tatars - 12%, Georgians - 16% [7]. The level of support for xenophobic ideas is characterized by the percentage of representatives of the extreme right-wing political forces in the governing bodies and authorities, regarding which the state exercises influence, but not effective enough.

National groups in Ukraine, the process of incorporation which began in the early 1990's, are united into republican, district and regional societies. According to national legislation, public administration thus provides support for ethno-cultural diversity, protects the rights of national groups within the limits of law, but if they defend their territorial integrity and sovereignty of the country. Ethnic groups often operate in the form of associations, cultural centers, associations of fellow-countrymen, communities, clubs, etc. [2].

However, national-cultural autonomy may not always satisfy those national minorities that are dispersed. Tolerance of Ukrainians, their predominantly benevolent attitude to the foreign nationality during the times of the Ukrainian People's Republic, created another form of self-determination of ethnic communities and ethno-cultural identification - national-personal autonomy.

Conclusions. Thus, as of today the issue of protection of national minorities in Ukraine is very important, since the effectiveness of ensuring the national security of our country depends on it. Public authorities have a sufficient regulatory and legal framework, rich historical experience, including domestic concerning the effective protection of the rights of national minorities, whose efficiency will increase anti-separatist tendencies in society, will provide evident basis for the residents of the temporarily occupied territories of Ukraine, reasonableness of the political course of the state.

Bibliography:

1. Васильченко О.П. Права національних меншин в Україні: що маємо і до чого прагнемо? / О.П. Васильченко // Науковий вісник УжНУ. Серія «Право» № 42. – 2017. – С. 36-40
2. Куц Ю. О. Державне регулювання етнокультурною розмаїтістю в Україні / Ю. О. Куц. // Державне будівництво. - 2015. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_1_13
3. Лемак В. Законодавство про національні меншини в Україні: питання вдосконалення / В. Лемак // Вісник Центральної виборчої комісії №1 (28). 2014. – С. 70-73
4. Мейс Дж. Геополітичні імплікації етнополітики / Дж. Мейс // Політична думка. - К., 1995. - № 1. - С. 92-105.
5. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри : Енциклопедія / за ред. Ю. І. Римаренка. - К. : Довіра, 1998. - 911 с.

6. ОБСЕ пропонує схвалити нове законодавство з прав нацменшин в Україні ІІУНІАН [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/906744-obse-proponue-shvaliti-nove-zakonodavstvo-z-prav-natsmenshin-v-ukrajini.html>
 7. Про кількісний склад населення України // Урядовий кур'єр. - К., 2001. - 2001. - 29 грудня.
 8. Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин: Закон України від 9 грудня 1997 року № 703/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1998, № 14, ст. 56
 9. Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні : Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - 2006. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www1.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/07022011/S_Dopovid_2_1.pdf.
 10. Халавка Т. Законодавче забезпечення прав етнічних громад в Україні / Т. Халавка. - Режим доступу : <http://buktolerance.com.ua/?p=4563>
 11. Шипка Н. Легітимація політичної суб'єктності національних меншин в Україні / Н. Шипка // Військово-науковий вісник [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vnv_2008_10_20.pdf.
 12. Amending the law on national minorities in Ukraine and Explanatory Memorandum, Second draft law /European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). - Opinion no. 265/2003. - CDL (2003) 89.
 13. Mandela N. AZQuotes / N. Mandela [Electronic resource], - Mode of access : <http://www.azquotes.com/quote/1228657>.
- References**
1. Vasylychenko O.P. (2017) "The rights of national minorities in Ukraine: what do we have and what do we strive for?", *Naukovy`j visny`k UzhNU. Seriya «Pravo»*, vol 42, pp. 36-40
 2. Kucz Yu. O. (2015) "State regulation of ethno-cultural diversity in Ukraine", *Derzhavne budivny`ctvo*, vol 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_1_13
 3. Lemak V. (2014) "Legislation on National Minorities in Ukraine: Issues of Improvement", *Visny`k Central`noyi vy`borchoyi komisiyi*. vol 1 (28), pp. 70-73
 4. Mejs Dzh. (1995) "Geopolitical implications of ethnopolitics", *Polity`chna dumka*. Ky`yiv, vol 1, pp. 92-105.
 5. "Migration Processes in the Modern World: World, Regional and National Dimensions: Encyclopedia", (1998) *Za red. Yu. I. Ry`marenka*, Ky`yiv: Dovira, 911 p.
 6. OSCE proposes to approve new legislation on the rights of national minorities in Ukraine. UNIAN URL: <http://www.unian.ua/politics/906744-obse-proponue-shvaliti-nove-zakonodavstvo-z-prav-natsmenshin-v-ukrajini.html>
 7. About the quantitative composition of the population of Ukraine, (2001) *Uryadovy`j kur`yer*, Ky`yiv, 29 грудня.
 8. On the ratification of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities. (1998) *Law of Ukraine dated December 9, 1997 № 703/97-BP*. *Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrainy`*, vol 14, p. 56
 9. Status of observance and protection of the rights of national minorities in Ukraine: Special report of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on human rights. (2006), URL: http://www1.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/07022011/S_Dopovid_2_1.pdf.
 10. Xalavka T. "Legislative provision of the rights of ethnic communities in Ukraine" URL: <http://buktolerance.com.ua/?p=4563>
 11. Shy`pka N. "Legitimation of the Political Subjectivity of National Minorities in Ukraine" *Vijs`kovo-naukovy`j visny`k* URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vnv_2008_10_20.pdf.
 12. Amending the law on national minorities in Ukraine and Explanatory Memorandum, Second draft law, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). - Opinion no. 265/2003. - CDL (2003) 89.
 13. Mandela N. AZQuotes URL: <http://www.azquotes.com/quote/1228657>.

Kireeva N. A.

*Doctor of Economics, Professor of the Department of Marketing,
economy of enterprises and organizations,
Saratov Social and Economic Institute (branch)
RGU them. G.V. Plekhanova*

Киреева Наталья Аркадьевна

*доктор экономических наук, профессор кафедры маркетинга,
экономики предприятий и организаций,
Саратовский социально-экономический институт (филиал)
РЭУ им. Г.В. Плеханова*

COMPETITIVENESS OF THE REGIONAL OF THE FOOD SYSTEM IN NEW POLITICAL AND ECONOMIC CONDITIONS КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ В НОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Summary: The results of research of conditions and factors of competitiveness of the regional food system are presented. In the example of the Saratov Region and other regions of the Volga Federal District, it was shown that ensuring the food security of the region assumes the solution of a set of tasks: food independence, physical and economic accessibility of food products. Particular attention is paid to the demand conditions as a locomotive for the development of the food system. It is proved that the introduction of the food embargo has not yet become a decisive factor in strengthening the competitive positions of agro-systems. Problems that require solutions to improve their competitiveness are formulated.

Key words: region, food system, food security, competitiveness

Аннотация. Представлены результаты исследования условий и факторов конкурентоспособности региональной продовольственной системы. На примере Саратовской области и других регионов Приволжского федерального округа показано, что обеспечение продовольственной безопасности региона предполагает решение комплекса задач: продовольственной независимости, физической и экономической доступности продуктов питания. Особое внимание уделено условиям спроса как локомотиву развития продовольственной системы. Доказано, что введение продовольственного эмбарго пока не стало решающим фактором укрепления конкурентных позиций агросистем. Сформулированы проблемы, требующие решения для повышения их конкурентоспособности.

Ключевые слова: регион, продовольственная система, продовольственная безопасность, конкурентоспособность.

Введение в 2014 г. санкций в отношении России и ответные меры в виде эмбарго, осуществление политики импортозамещения меняют детерминанты конкурентных преимуществ как национальной продовольственной системы в целом, так и региональных агросистем. Актуальной исследовательской и практической проблемой является комплексный анализ условий и факторов, определяющих конкурентные позиции региональных продовольственных систем, что в конечном итоге позволяет определить направления совершенствования государственной агропродовольственной политики.

Цель статьи – опираясь на теоретико-методологический базис исследования конкурентоспособности, определить основные детерминанты конкурентных преимуществ региональной продовольственной системы, систематизировать параметры, характеризующие ее уровень, и соответственно выявить приоритетные направления развития.

Как известно, конкурентоспособность – категория многоуровневая. Наиболее объективным комплексным показателем, объединяющим конкурентоспособность товара, предприятия, конкурентоспособность отрасли и характеризующим положение региона на национальном рынке, и соответственно положение страны на мировом рынке, является показатель региональной конкурентоспособности.

Применительно к региональной продовольственной системе в общем виде ее можно определить, как способность региона в новых политических и внешнеэкономических условиях осуществлять производство сельскохозяйственной продукции и продовольственных товаров, удовлетворяющее требованиям обеспечения продовольственной безопасности во всех ее аспектах (независимости, физической и экономической доступности), а также укрепления конкурентных позиций региона не только на российском, но и на мировом рынке продовольствия.

Опираясь на теорию конкурентоспособности М.Портера (национальный «ромб»)[3. с.26], в качестве важных детерминант конкурентных преимуществ региональных продовольственных систем в настоящее время можно выделить:

- факторные условия (природно-климатические, земельные, трудовые, капитал и т.д.);
- условия спроса;
- родственные и поддерживающие отрасли;
- стратегии фирм.

Среди факторных условий большое значение в настоящее время приобретают не столько физические ресурсы, сколько развитие инфраструктуры и капитал. Конечно наличие и структура природных, земельных ресурсов определяют специализацию региона в производстве сельскохозяйственной продукции, однако сдерживающим фактором развития

сейчас является обеспеченность логистическими, инфраструктурными объектами.

Несмотря на оказываемую государственную поддержку сельскохозяйственным товаропроизводителям, их деятельность во многом определяется наличием финансовых ресурсов, поэтому капитал, инвестиции в сельское хозяйство и перерабатывающую промышленность обеспечивают создание добавленной стоимости, удлиняют цепочку ценности, что определяет конкурентные позиции региональных продовольственных систем.

Кроме факторных условий детерминантами конкурентных преимуществ сейчас являются также условия спроса (его величина и структура). Стимулирование платежеспособного спроса, особенно в условиях продовольственной инфляции, является важнейшим локомотивом развития региональной продовольственной системы.

Региональные продовольственные системы, имеющие высокое развитие родственных и поддерживающих отраслей, по сути, имеют объективные предпосылки для формирования кластеров. Однако сейчас только отдельные региональные агросистемы можно отнести к конкурентоспособным кластерам, где формируются цепочки ценности.

Особое значение в формировании конкурентных преимуществ региональных агросистем имеют

сейчас стратегии фирм. Имеющие мотивацию и эффективную структуру именно они делают возможным создание и удержание конкурентного преимущества региона.

Для оценки конкурентоспособности региональной продовольственной системы, на наш взгляд, следует проанализировать такие важнейшие параметры ее развития как: значимость аграрного сектора в экономике региона и страны в целом, физическая и экономическая доступность продуктов питания, их качество, уровень развития межрегионального обмена и экспортного потенциала.

Используя данные показатели, попытаемся оценить конкурентоспособность продовольственной системы Саратовской области в сравнении с другими регионами Приволжского федерального округа (ПФО). Выбор данных субъектов РФ, на наш взгляд, дает представление об общих тенденциях развития региональных продовольственных систем страны, так как здесь представлены регионы с разным уровнем аграрной специализации, регионы-доноры и регионы – реципиенты продовольствия.

Саратовская область занимает лидирующие позиции среди регионов ПФО по показателям, характеризующим потенциал конкурентоспособности агропродовольственной системы (табл.1).

Таблица 1

Показатели, характеризующие конкурентоспособность региональных агропродовольственных систем ПФО в 2016 г.*

Субъект ПФО	Доля сельского хозяйства в ВРП, %	Место, занимаемое в РФ, по продукции сельского хозяйства	Чистый экспорт, млн.долл. США	Соотношение экспорта и валовой продукции сельского хозяйства, %
Республика Башкортостан	7,8	7	-5,8	0,7
Республика Марий Эл	19,5	40	3,5	1,9
Республика Мордовия	14,0	33	5,3	1,6
Республика Татарстан	7,5	3	112,9	4,4
Удмуртская Республика	8,7	29	-1,7	0,1
Чувашская республика	11,3	41	14,4	3,3
Пермский край	2,6	37	-8,0	1,7
Кировская область	8,7	45	-4,2	2,6
Нижегородская область	4,3	25	-79,1	13,0
Оренбургская область	9,0	14	33,4	4,6
Пензенская область	13,7	23	51,0	5,9
Самарская область	5,1	18	19,2	10,2
Саратовская область	14,5	9	218,9	12,8
Ульяновская область	7,7	43	12,6	3,9

*Составлено по данным [7]

Саратовская область занимает одно из ведущих мест в РФ по производству валовой продукции сельского хозяйства, среди регионов ПФО здесь отмечается наибольшее соотношение экспорта и валовой продукции сельского хозяйства, что характеризует определенный потенциал конкурентоспособности агросистемы.

Сельское хозяйство региона является сектором, поддерживающим развитие региональной экономики в целом. Темпы роста валовой продукции сельского хозяйства опережают темпы роста ВРП. На его долю в валовом региональном продукте приходится 12-15% (рис.1).

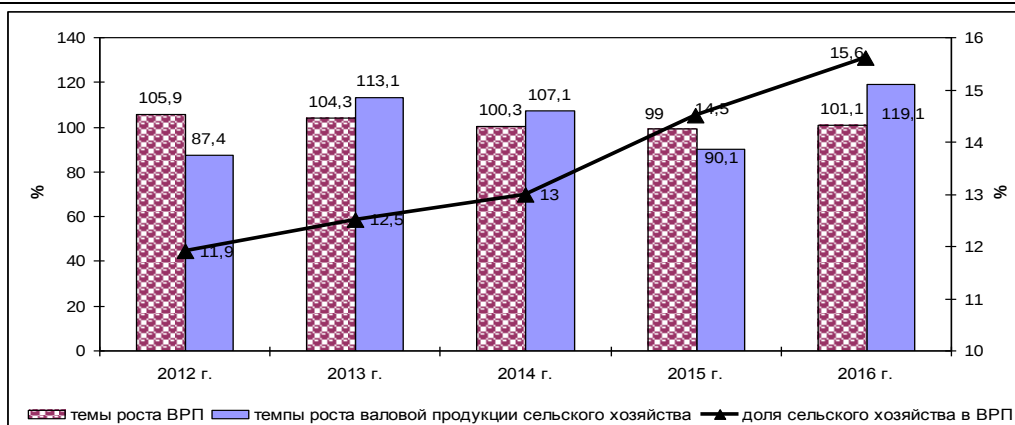

Рис.1. Темпы роста ВРП, валовой продукции сельского хозяйства Саратовской области в 2012-2016 гг.
Составлено по данным[8]

Конкурентоспособность региональной продовольственной системы, как уже отмечено выше, позволяет решить проблему продовольственной безопасности региона. Особое значение проблема продовольственной безопасности приобрела в современных условиях, когда в качестве стратегической цели развития российского агропромышленного комплекса была поставлена задача импортозамещения. Показателем, характеризующим конкурентные позиции региона в решении данной

проблема, является импортоспособность аграрного сектора экономики.

Анализ продовольственной системы Саратовской области показал: если сравнить в долларовом эквиваленте объем собственного производства продукции сельского хозяйства и импорта, то очевидна картина, характеризующая снижение импортоспособности аграрного сектора экономики Саратовской области (табл.2)

Таблица 2

Импортоспособность аграрного сектора Саратовской области в 2012-2016 гг.*

Показатели	2012г.	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.
Валовая продукция сельского хозяйства, \$млн	2864,8	3102,8	3044,6	2108,9	2513,5
Импорт продовольственных товаров и сельскохозяйственного сырья, \$млн	156,1	166,5	105,6	88,9	81,2
Соотношение импорта и валовой продукции, %	5,45	5,37	3,47	4,22	3,23

* Составлено по данным: [4,8]

Однако, как показало исследование, причины снижения объемов импорта лежат не только в плоскости успешных протекционистских мер. Как видно из рисунка 2, импорт продовольствия зависит не столько от эффективности продовольственного эмбарго как инструмента внешнеэкономической политики, сколько от курса национальной валюты, который, в свою очередь, в последние годы

определяется динамикой мировых цен на нефть. Кроме того существует корреляция между снижением объема импорта и динамикой реально располагаемых доходов населения. В 2016 г. реальные доходы населения снизились и составили 91,5% к уровню 2015 г. Доходы населения являются существенным фактором, определяющим спрос на продовольствие, в том числе и на импортное.

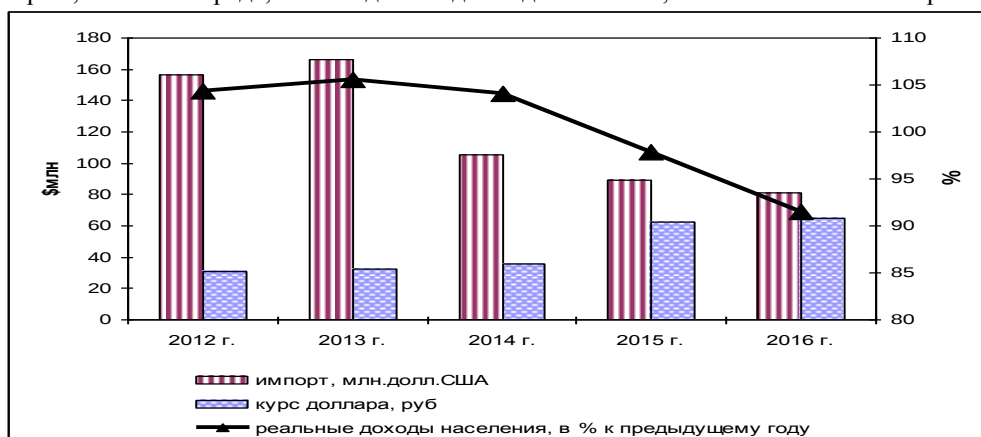

Рис2. Динамика импорта продовольствия доллара и реально располагаемых доходов населения Саратовской области в 2012-2016 гг.

Составлено по данным: [4,8]

В качестве целевого показателя достижения продовольственной независимости в Доктрине продовольственной безопасности РФ [2] зафиксирован уровень собственного производства в ресурсах продовольствия. Показателем, характеризующим уровень самообеспечения региона основными продуктами питания, является соотношение собственного производства и потребления в регионе основных продуктов питания.

Рассмотрим данные показатели в разрезе субъектов ПФО по важнейшим продуктам питания (мясо, молоко, овощи). Выбор данных видов продовольствия обоснован тем, что именно они являются наиболее проблемными в достижении целевых показателей продовольственной безопасности. (табл.3).

Расчеты свидетельствуют, что по молоку и молочным продуктам высокий уровень самообеспечения наблюдается в таких субъектах ПФО как Республика Мордовия, Чувашская Республика, Удмуртская Республика, Республика Башкортостан Кировская область. Регионом специализации можно назвать Мордовию, где объем производства превышает личное потребление в 2 раза., то условно, характеризует высокую конкурентоспособность региональной продовольственной системы. В Саратовской области доля ввоза и импорта в ресурсах молока и молочных продуктов все еще значительна – более 14%.

Таблица 3

Показатели продовольственной независимости по регионам ПФО в 2016 г.*

	Мясо и мясопродукты		Молоко и молочные продукты		Овощи	
	Удельный вес ввоза и импорта в ресурсах, %	Уровень самообеспечения, %	Удельный вес ввоза и импорта в ресурсах, %	Уровень самообеспечения, %	Удельный вес ввоза и импорта в ресурсах, %	Уровень самообеспечения, %
РФ	10,4	91,2	18,7	88,7	8,1	110,3
Приволжский федеральный округ	31,8	97,2	16,5	117,7	10,2	128,3
Республика Башкортостан	22,9	82,4	2,3	136,0	14,2	101,0
Республика Марий Эл	5,0	280,6	13,4	108,0	1,7	159,6
Республика Мордовия	18,0	323,0	3,9	200,2	3,4	136,6
Республика Татарстан	23,3	103,4	8,4	126,4	18,6	105,7
Удмуртская Республика	17,3	113,4	10,9	182,0	4,2	132,0
Чувашская Республика	30,9	96,5	13,6	134,3	12,1	117,7
Пермский край	59,2	45,8	41,3	79,1	17,8	82,2
Кировская область	47,7	63,6	4,3	171,7	26,4	69,6
Нижегородская область	55,5	44,7	38,3	76,8	12,6	93,9
Оренбургская область	27,5	105,5	5,1	125,1	4,3	273,7
Пензенская область	21,6	221,7	13,6	125,2	1,6	143,4
Самарская область	48,5	53,2	47,4	57,8	9,2	96,9
Саратовская область	42,1	87,1	14,2	123,2	5,6	191,4
Ульяновская область	50,4	59,3	28,8	83,3	10,1	103,3
Целевые показатели продовольственной безопасности РФ	Не менее 90%		Не менее 85%		...	

* Рассчитано по данным: [1]

Если в целом по РФ доля собственных ресурсов мяса и мясопродуктов приближается к целевому показателю, то практически во всех регионах ПФО доля ввоза и импорта существенна. Только один регион (Марий Эл) достигли целевых показателей продовольственной независимости. Превышение производства над личным потреблением отмечается в Республики Марий Эл, Пензенской области. В Саратовской области уровень самообеспечения находится на уровне 87%.

Более благополучная картина с собственными ресурсами складывается по овощам, исключение составляют Пермский край и Кировская область.

Рассматривая дифференциацию уровня самообеспечения продукцией растениеводства, следует учитывать общероссийскую ситуацию: полное самообеспечение картофелем и большую роль импорта в потреблении фруктов и ягод.

Анализ динамики и структуры ресурсов основных продовольственных товаров в Саратовской области свидетельствует, что по важнейшим видам продуктов – мясу, молоку, негативная тенденция спада производства не преодолена на фоне сохранения существенного ввоза, что существенно снижает уровень конкурентоспособности региональной продовольственной системы (табл.4).

Таблица 4

Производство и ввоз (включая импорт) основных продуктов питания по Саратовской области в 2012-2016 гг.*

Продукты	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Мясо и мясопродукты					
Производство, тыс.т	147,1	140,6	131,5	125,8	123,7
в% к 2012 г.	100	95,5	89,4	85,5	84,1
ввоз, включая импорт, тыс.т	118,1	122,6	111,6	110,9	101,1
в% к 2012 г.	100	103,8	94,5	93,6	85,6
Молоко и молочные продукты					
Производство, тыс.т	964,4	826,4	774,4	728,3	707,6
в% к 2012 г.	100	85,7	80,3	75,5	73,4
ввоз, включая импорт, тыс.т	86,9	127,3	131,4	121,9	125,3
в% к 2012 г.	100	146,5	151,2	140,2	144,1
Овощи и продовольственные бахчевые					
Производство, тыс.т	446,9	477,8	523,1	526,1	511,1
в% к 2012 г.	100	106,9	117,0	117,7	114,4
ввоз, включая импорт, тыс.т	69,8	72,9	58,9	55,7	46,0
в% к 2012 г.	100	104,4	84,4	79,8	65,9
Картофель					
Производство, тыс.т	446,9	477,8	523,1	526,2	511,1
в% к 2012 г.	100	106,9	117,1	117,7	114,4
ввоз, включая импорт, тыс.т	69,8	72,9	58,9	55,7	46,0
в% к 2012 г.	100	104,4	84,3	79,8	65,9
Фрукты и ягоды					
Производство, тыс.т	84,2	83,2	83,9	89,6	84,8
в% к 2012 г.	100	98,8	99,6	106,4	100,7
ввоз, включая импорт, тыс.т	89,7	101,7	89,8	84,1	86,0
в% к 2012 г.	100	113,4	100,1	93,7	95,9

* Рассчитано по данным: [1]

Так, темпы снижения производства мяса и мясопродуктов более глубокие, чем снижение ввоза и импорта. Производство молока и молочных продуктов к 2016 г. по сравнению с 2012 г. сократилось более чем на четверть. После существенного снижения темпов ввоза молока и молочных продуктов к 2014 г., в последующие годы отмечается рост внешних источников в ресурсах.

Для Саратовской области межрегиональный обмен продовольствием и сельскохозяйственным сырьем традиционно является показателем развития региональной агропродовольственной системы и характеризует ее конкурентные позиции на национальном рынке. Следует заметить, что в последние годы произошли существенные изменения во ввозе и вывозе продовольствия и соответственно сальдо межрегионального обмена (табл.5).

Таблица 5

Сальдо межрегионального обмена продовольственными товарами Саратовской области с другими субъектами РФ в 2005-2016 гг.*

	2005г.	2010г.	2011г.	2012г.	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.
Мясо и мясо птицы, т	-594	-20479	-24250	-35872	-32833	-44848	-44058	-44194
Консервы мясные, тыс. условных банок	15231	5647	3542	4042	3253	1991	1720	1058
Колбасные изделия, т	-2752	36541	54699	59500	64296	59509	56472	41023
Сыры и продукты сырные, т	-3815	-4420	-4560	-3380	-3531	-3803	-3590	-3367
Масло сливочное, т	-246	-273	149	31	-181	-61	-215	-153
Масла растительные, т	10724	49622	23363	-63402	81894	154532	-10384	48878
Сахар, т	-17495	-27244	-7450	-687	-22204	-15313	-10408	-8492
Мука из зерновых и зернобобовых культур, тыс.т	63	105	121	105	68	72	76	77
Крупа, т	20796	12844	18754	18783	15495	29219	27439	29398

*Составлено по данным[7]

Как видно, отрицательное сальдо межрегионального обмена характерно по таким видам продукции как мясо, сыр, сливочное масло, сахар. Причем по мясу, включая мясо птицы, отрицательное сальдо по сравнению с 2010 г. увеличилось более чем в два раза. Существенное превышение вывоза над ввозом сохраняется по крупе, растительному маслу и что важно, по колбасным изделиям, что

свидетельствует о наращивании производства мясоперерабатывающей промышленности.

Потенциал конкурентоспособности региональной агропродовольственной системы характеризует коэффициент межрайонной товарности, рассчитываемый как отношение объема вывоза продукции рассматриваемой отрасли из региона к объему ее производства в регионе (рис.3).

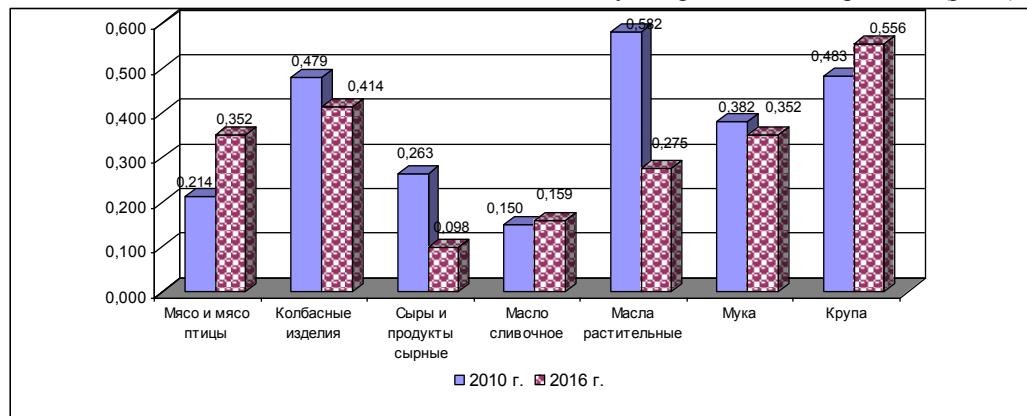

Рис.3. Коэффициент межрайонной товарности по основным видам продуктов питания в Саратовской области в 2010 г и 2016 г.

Составлено по данным: [7]

За рассматриваемый период соотношение вывоза и собственного производства выросло только по мясу, включая мясо птицы, и крупе. Существенно уменьшился коэффициент межрайонной товарности по сырам, растительному маслу. Но в целом, если характеризовать место региональной агропродовольственной Саратовской области в межрегиональном обмене, то следует отметить, что коэффициенты межрайонной товарности практически по всем пищевым продуктам далеки от единичного значения. Это свидетельствует, с одной стороны, о существенном внутреннем потреблении ресурсов, а с другой актуализирует проблему укрепления конкурентных позиций на национальной рынке продовольствия.

Введение продовольственного эмбарго пока не стало решающим фактором в преломлении негативной динамики производства основных продуктов питания. Несмотря повышение уровня продовольственной независимости, отмечаемой в целом за последние годы, регион остается дискриминированным по данному показателю. Как видно из таблицы 6, не преодолена негативная тенденция в животноводстве, продолжается сокращение поголовья крупного рогатого скота, причем темпы падения поголовья в 2 раза превышают средний по России уровень, что приводит к снижению объемов производства мяса, молока.

Таблица 6

Динамика показателей, характеризующих импортозамещение в АПК Саратовской области*

Показатели	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.
Производство				
Скот и птица на убой, тыс.т (в убойном весе)	140,6	131,5	125,6	123,7
в % к 2013 г.	100	93,5	89,3	87,9
Молоко, тыс.т	826,4	777,4	728,3	707,6
в % к 2013 г.	100	94,1	88,2	85,6
Мясо и субпродукты пищевые убойных животных, тыс.т	8,7	11,4	10,6	...
в % к 2013 г.	100	131,0	121,8	
Молоко и сливки в твердых формах, тыс.т	6,0	8,0	...	6,9
в % к 2013 г.	100	133,3	...	115,0
Цельномолочная продукция (в пересчете на молоко), тыс.т	197,3	215,3	230,0	217,6
в % к 2013 г.	100	109,1	116,5	110,2
Сыры и продукты сырные, тыс.т.	0,9	1,7	3,1	1,7
в % к 2013 г.	100	188,8	344,4	188,8
Поголовье крупного рогатого скота, тыс.голов				
в % к 2013 г.	100	95,4	91,2	88,9

Составлено по данным[8]

Прогнозирование темпов роста производства в проблемных отраслях (молоко и молочные продукты, говядина и т.д.) показали, что решение проблемы импортозамещения является стратегической задачей и требует перехода на принципиально новую модель экономического развития.

Если задача достижения продовольственной независимости в определенной мере решается как национальном, так и на региональном уровне, то проблема физической и экономической доступности продуктов питания далека от своего решения. Провозглашенная сейчас политика импортозамещения и введение продовольственного эмбарго не привели к росту физической и экономической доступности продовольствия, о чем свидетельствует усилившаяся дифференциация в уровне потребления основных продуктов питания. Как отмечено выше, физическая и экономическая доступность продовольствия отражает уровень конкурентоспособности региональных продовольственных систем.

В настоящее время наблюдается существенная региональная дифференциация в уровне потребления по таким продуктам как мясо, молоко, овощи, фрукты. Максимальный уровень потребления мяса (республика Марий Эл) в 1,7 раза выше, чем в регионах с минимальным потреблением (Саратовская

область, Пермский край). По молоку максимальный уровень (Республика Татарстан) в 1,8 раза выше, чем в Пензенской области - регионе с минимальным уровнем потребления. По овощам и фруктам дифференциация в потреблении составляет также 1,7-1,8 раза.

Таким образом, проблема дифференциация в уровне потребления основных продуктов до настоящего времени так и не решена. Даже учитывая национальные, региональные особенности сложившихся моделей потребления в субъектах РФ, существующий разрыв в уровне потребления иллюстрирует неустойчивость продовольственного обеспечения регионов и нарушение постулатов концепции продовольственной безопасности страны.

Осуществляемая в настоящее время политика импортозамещения не сопровождается ростом потребления основных продуктов питания. Так, динамика потребления основных продовольственных товаров в Саратовской области свидетельствует, что по таким важнейшим продуктам отмечается снижение уровня среднедушевого потребления: по мясу – на 12%, по молоку – на 26%. Более благополучная картина наблюдается по продукции растениеводства: картофелю, овощам, фруктам, хлебопродуктам (рис.4)

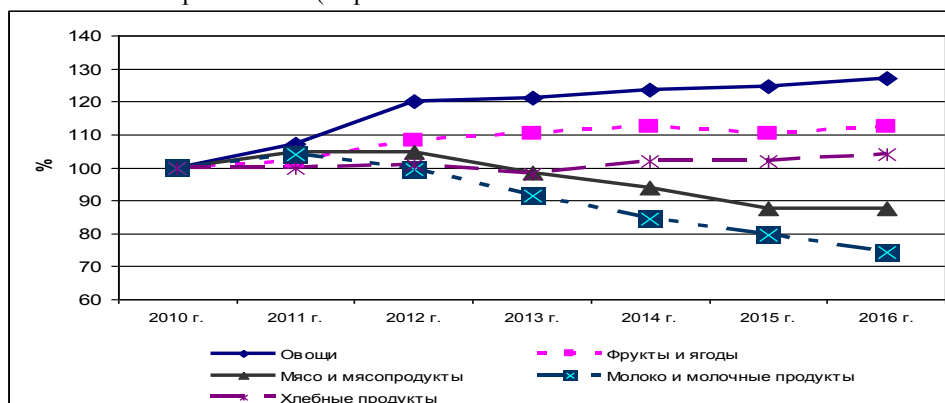

Рис. 4 Потребление на душу населения основных продуктов питания населением Саратовской области в 2010-2016 гг. (в процентах к 2010 г.)

Составлено по данным: [5]

Экономическая доступность продовольствия зависит от уровня доходов населения и цен. Потребительский спрос достаточно долго был локомотивом экономического роста, однако по мере ухудшения макроэкономической ситуации в 2014-2016 гг. он стал выступать в качестве ограничительного фактора. Как показал анализ, в последние два года

продолжается рост потребительских цен на продукты питания во всех регионах. В качестве положительной тенденции следует отметить, что в Саратовской области темпы роста цен были меньше, по сравнению с Россией в целом и ПФО (табл. 7). Реальные доходы населения снизились в 2016 г. на 7,5%, в 1 квартале 2017 г. падение продолжилось.

Таблица 7

Показатели, характеризующие экономическую доступность продуктов питания в Саратовской области*

	Реальные доходы населения, %		Индекс потребительских цен на продовольственные товары, %		Покупка продуктов питания в структуре потребительских расходов домашних хозяйств, %	
	2016 г.	2017 г. (1 кв.)	2016 г.	2017 г. (1 кв.)	2016 г.	2017 г. (1 кв.)
РФ	94,1	98,6	104,6	103,4	33,3	33,1
ПФО	96,2	97,2	104,1	103,2	32,4	33,0
Саратовская область	92,5	95,2	102,7	101,2	40,7	42,7

Составлено по данным: [5,8]

Расходы населения на покупку продуктов питания в потребительских расходах населения составили около 40%. Так, в структуре потребительских расходов населения доля расходов на питание колеблется от 34 % в Республике Татарстан, Нижегородской области, Республике Удмуртия до 46 % в Пензенской, Ульяновской и Саратовской областях. Причем, удельный вес расходов на питание за два года вырос во всех регионах.

Качество питания – важная характеристика продовольственной безопасности и соответственно конкурентоспособности региональных продовольственных систем, предполагающая как

структурную сбалансированность «продовольственной корзины», так и безопасность продуктов питания для здоровья человека. К сожалению, в среднем рацион россиян существенно отличается от рекомендованных медиками рациональных норм потребления. Так, по мясопродуктам достигнутый фактический уровень потребления в саратовской области на 22% ниже рекомендуемого по молочным продуктам – на 29%, мясу и мясопродуктам – на 22%, овощам – на 23%, фруктам и ягодам – на 46%. Одновременно потребление хлеба и картофеля избыточно на 8% (рис.5).

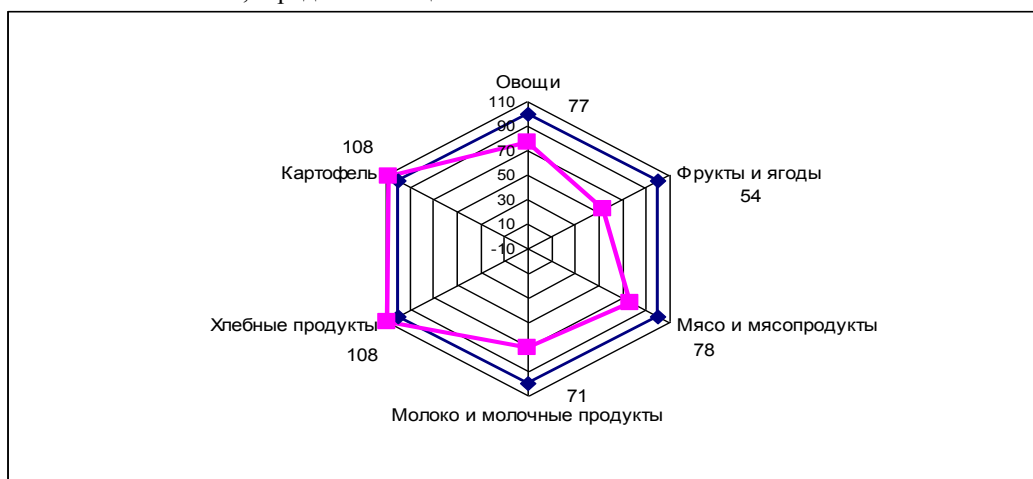

Рис. 5. Соотношение фактического и рекомендуемого уровней потребления основных продуктов питания в Саратовской области

Составлено по данным: [5]

В регионах с более высоким уровнем доходов населения отмечается и более сбалансированная продовольственная корзина. Так, например, в республике Башкортостан, Нижегородской области более высокая обеспеченность питания за счет продуктов животного происхождения, более рациональная энергетическая ценность питания. В бедных регионах, например, Марий Эл, в структуре

энергетической ценности суточного рациона преобладают хлебобулочные продукты, а доля ценных продуктов питания – молока, мяса – ниже, чем в ПФО в целом. При этом следует отметить существенную дифференциацию качества питания: калорийность питания в Республике Башкортостан в 1,3 раза больше, чем в Удмуртской Республике (табл.8).

Таблица 8

Качество питания населения субъектов ПФО в 2016 г.*

	Доля населения с доходами ниже величины прожиточного минимума	Калорийность питания, ккал.		Доля в структуре энергетической ценности суточного рациона, %				
		всего	В том числе в продуктах животного происхождения	Мясо и мясные продукты	Молоко и молочные продукты	Овощи и бахчевые	Фрукты и ягоды	Хлебные продукты
РФ	13,4	2674,8	886,5	17,4	12,0	2,7	3,6	35,8
Приволжский федеральный округ		2693,8	857,0	16,4	11,7	2,7	3,5	36,8
Республика Башкортостан	12,5	3129,4	936,9	15,7	10,6	2,3	3,4	37,8
Республика Марий Эл	22,5	2959,5	769,7	14,0	8,9	2,3	3,6	42,3
Республика Мордовия	18,8	2676,9	864,7	16,7	11,9	2,2	2,6	34,8
Республика Татарстан	7,5	2599,6	818,9	15,2	12,7	2,8	3,8	36,9

Удмуртская Республика	12,3	2378,4	724,3	14,7	12,2	3,1	4,3	37,5
Чувашская Республика	18,6	2420,1	758,9	15,7	12,1	2,8	3,8	39,7
Пермский край	14,9	2511,9	747,4	14,4	11,8	2,8	3,8	39,2
Кировская область	15,9	2601,2	836,7	15,6	12,4	2,5	3,6	37,3
Нижегородская область	9,6	2652,9	920,6	18,5	12,6	2,7	3,5	33,5
Оренбургская область	14,8	2734,4	859,2	17,6	10,6	2,5	2,9	37,2
Пензенская область	14,5	3030,8	1014,3	18,7	10,8	2,5	3,2	35,6
Самарская область	13,8	2390,4	837,3	18,7	12,3	3,0	3,7	35,8
Саратовская область	17,5	2875,7	894,8	15,7	11,5	2,9	2,8	35,8
Ульяновская область	14,9	2684,7	923,4	17,1	13,4	3,1	3,5	34,5

Составлено по данным: [5]

Саратовская область, где удельный вес населения с доходами ниже прожиточного минимума составляет 17.5%, калорийность питания выше, чем в ПФО и РФ в целом и относительно сбалансированность продовольственная корзина.

Таким образом можно сделать вывод: при решении проблем укрепления конкурентных позиций региона следует учитывать не только критерий независимости от внешних поставок, но и физическую и экономическую доступность продуктов питания, его качество, что определяется уровнем доходов населения, развитием логистической составляющей продовольственной системы, взаимовыгодным межрегиональным обменом продовольствием.

К показателям, характеризующим конкурентоспособность региональной продовольственной системы, конечно, можно отнести уровень развития экспортного потенциала. Осуществляемая в настоящее время государственная поддержка АПК, эмбарго на ввоз продовольствия, девальвации рубля явились факторами улучшения внешнеторгового баланса по продовольственным товарам и сельскохозяйственному сырью. Если в 2013 г. чистый экспорт как разница между экспортом и импортом равнялся нулевому значению, то в 2017 г. он составил 217 млн.долл. США., а объем экспорта в долларовом эквиваленте превысил импорт в 2,8 раза (рис.6). Удельный вес продовольственных товаров в общем объеме экспорта вырос с 7,2% в 2013 г. до 25,7% в 2017 г.

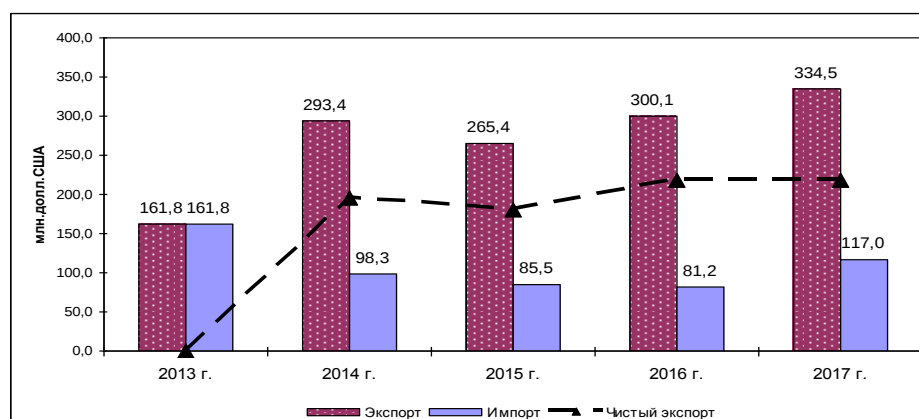

Рис.6. Динамика, экспорта, импорта и чистого экспорта продовольствия и сырья Саратовской области в 2013-2017 гг. Составлено по данным[6]

В 2017 г. экспорт продовольствия и сельскохозяйственной продукции был представлен такими товарными группами как масла животного и растительного происхождения (52%), злаки (12,%%), овощи (10,7%), масличные (2,4%)

В 2017 г. Саратовская область увеличила экспорт зерна в 2,1 раза по сравнению с 2016 г. В основном за рубеж вывозилась пшеница, ячмень,

рожь, нут, сафлор, лён, чечевица и подсолнечник. Саратовское зерно экспортировали уже более чем в 20 стран. В том числе в Израиль, Арабские Эмираты, Венгрию, Ливан, Сербию, Чехию, Грузию, Бельгию, Нидерланды, Польшу, Италию и др. Однако самым крупным покупателем саратовских зерновых являлся Азербайджан, приобретший половину всего экспортного объема.

Следует отметить, что товарная группа «жиры и масла животного или растительного происхождения» является структурообразующей в региональном экспорте, так как удельный вес данной группы в экспорте составил в 2017 г. 13,4%.

Территориальная структура экспорта злаковых культур характеризуется преобладающими поставками в страны СНГ, 62% экспорта товарной группы «жиры и масла животного или растительного происхождения» поставляется в страны Дальнего зарубежья.

Крупнейшим экспортером Саратовской области является вертикально интегрированный холдинг «Солнечные продукты», специализирующийся на растениеводстве, производстве и реализации растительных масел и продуктов на их основе. Холдинг «Солнечные продукты» занимает 2-е место в России по объему производства сырого подсолнечного масла, жиров и маргаринов для промышленности, 3-е место по объему производства фасованных маргаринов и 4-е место на рынке майонезов и являются абсолютным лидером по производству хозяйственного мыла в России и СНГ. Холдинг входит в ТОП 25 крупнейших владельцев сельскохозяйственной земли в РФ.

Доля внутреннего рынка в структуре продаж холдинга составила в 2017 г. около 60%, экспорта — 40%. В настоящее время в списке покупателей 11 стран. Основными экспортерами наливного масла является Турция, с долей более 40%. Новым клиентом с большим объемом для холдинга стал Иран (доля 19%). На третьем месте — Ирак (доля 16%).

Деятельность данного вертикально интегрированного холдинга подтверждает тезис о важности таких детерминант конкурентоспособности как стратегия фирм.

Однако имеющийся потенциал роста конкурентоспособности региональной агропродовольственной системы сдерживается рядом барьеров.

Во-первых, сложный комплекс проблем, сдерживающий развитие экспортного потенциала региональной агропродовольственной системы, связан с тем, что у зернового комплекса Саратовской области слабая инфраструктура и практически отсутствует современная логистика, а это — одни ведущих сегментов экспортного потенциала. Экспорт блокируется традиционными инфраструктурными и логистическими проблемами. Поэтому наращивание экспортного потенциала региона требует создание эффективной системы продвижения, логистики, хранения.

Во-вторых, укрепление конкурентных позиций региона на мировом зерновом рынке требует существенного повышения качества зерна, так как в настоящее время получаемое на территории области зерно низкого качества, по оценкам, процент фуражной пшеницы равен 46%. Кроме того, волатильность урожая зерновых, определяемая природно-климатическими, погодными условиями, затрудняет мониторинг рынка зерна. В этих условиях существенное значение приобретает прогнозирование конъюнктуры зернового рынка. В настоящее время в России не сформировался институт доверия

к прогнозам. Отсутствует надежная и объективная система и методологии мониторинга, недостаточно квалифицированных аграрных экономистов, отсутствуют правовые механизмы и практики постоянного взаимодействия экспертов с органами управления АПК на разных уровнях, которые позволяли бы вырабатывать консенсус-прогнозы на краткосрочную и среднесрочную перспективы.

В-третьих, рост конкурентоспособности агропродовольственной системы региона требует увеличения выпуска и экспорта продукции более глубокой переработки, с высокой долей добавленной стоимости, в то время как в сейчас на экспорт идет преимущественно продукция низких переделов (зерно, растительное масло наливом и т.д.).

В-четвертых, трансформация в 2018 г. системы государственной поддержки АПК, предполагающая выделение субсидий с учетом расчетной бюджетной обеспеченности регионов, означает рост нагрузки на областной бюджет. Это может привести к сокращению господдержки. Поэтому наращивание экспортного потенциала регионального АПК потребует дополнительных мер по стимулированию хозяйствующих субъектов к экспортной деятельности.

Поэтому, учитывая бюджетную обеспеченность Саратовской области, важной мерой является нефинансовая поддержка экспорта, которую могут оказывать региональные центры поддержки экспортно-ориентированных субъектов малого и среднего предпринимательства, включая оказание информационно-консультационных промоутерско-организационных и прочих мер. Следует создать Центр поддержки экспорта Саратовской области, которые уже созданы в 11 субъектов Приволжского округа[1].

Таким образом, анализ тенденций развития продовольственной системы Саратовской области позволяет сделать вывод о том, что логическим продолжением импортозамещающего роста должен стать экспортно-ориентированный рост регионального АПК, переход к которому по некоторым видам продовольствия возможен уже в краткосрочной перспективе.

Список использованных источников.

1. Балансы ресурсов и использования основных продовольственных товаров // <http://srtv.gks.ru/>
2. Об утверждении Доктрины продовольственной безопасности Российской Федерации. Указ Президента РФ от 30 января 2010 г. N 120 Система ГАРАНТ: <http://base.garant.ru/12172719/#ixzz5Mkr3UJ11>
3. Портер М. Международная конкуренция. М., 1993
4. Портал внешнеэкономической информации // <http://www.ved.gov.ru/>
5. Потребление продуктов питания в домашних хозяйствах в 2016 году (по итогам выборочного обследования бюджетов домашних хозяйств) // Росстат. 2016 г.
6. Приволжское таможенное управление // ptu.customs.ru

7. Регионы России. Социально-экономические показатели. 2017»: Стат. сб. / Росстат. М., 2017.

8. Саратовская область в цифрах – 2016: Краткий статистический сборник/ Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Саратовской области. Саратов, 2017 – 256 с.

Ковалева Ирина Валериевна

доктор экономических наук,

профессор кафедры управления производством и агробизнеса,

ФГБОУ ВО «Алтайский государственный аграрный университет»

Kovalyova Irina Valeriyevna,

Doctor of Economic Sciences,

Professor, Department of

Production management and Agribusiness,

Altay State Agrarian University

Семина Лариса Анатольевна

доктор экономических наук,

профессор кафедры экономической безопасности, учета, анализа и аудита ФГБОУ ВО

«Алтайский государственный университет»

Semina Larisa Anatolevna

Doctor of Economic Sciences,

Professor of the Department of

Economic security, accounting, analysis and audit

Altai State University

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ДИФЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN TERMS OF THE REGION'S ECONOMY OPERATING DIVERSIFIED BUSINESSES.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы развития экономики сельских территорий в условиях диверсификации экономики региона. Сельское хозяйство является одной из ведущих отраслей Алтайского края и имеет стратегическое значение как в части функции обеспечения продовольственной безопасности и доступности продуктов питания, так и эффективного использования ресурсного потенциала сельских территорий. Наиболее перспективными являются трансграничные сельские территории, как с точки зрения диверсификации экономики сельских территорий, так и развития отраслей сельского хозяйства. Территориальная локализация перерабатывающих предприятий не решает проблему неразвитости транспортно-логистического комплекса. Развитие туристической и рекреационной деятельности трансграничных сельских территорий будет способствовать развитию локальных агропродовольственных рынков.

Abstract

The Article deals with the questions of Development of the Economy of rural areas in the context of diversification of the Economy of the region. Agriculture is one of the leading sectors of the Altai region and is of strategic importance, both in terms of function, ensure food security and food availability and efficient use of resources rural territories. The most promising are cross-border rural territories, both in terms of the economic diversification of rural areas and the development of agricultural industries. Territorial localization processing enterprises did not solve the problem of underdeveloped transport and logistics complex. Development of tourist and recreational activities of cross-border rural territories will promote local agri-food markets.

Ключевые слова: диверсификация, развитие, экономика, сельские территории.

Keywords: diversification, development, economy, rural territory.

Постановка проблемы. Эффективное динамичное развитие сельских территорий России является одной из стратегических задач государства. При этом ключевую роль играет инвестиционная активность субъектов хозяйствования, позволяющая интегрироваться в рыночную экономику, привлекать источники финансирования, эффективно управлять производством. К реальному источнику диверсификации сельской экономики, который является новым для сельской экономики России и не базируется на отраслях агропромышленного комплекса, можно отнести сельский туризм, который

при высокой урбанизированности населения во многих регионах и странах является одним из стратегических направлений, в том числе для экономики сельских трансграничных территорий агроориентированного региона, каким является Алтайский край.

Анализ проблемы. Исследованию проблем развития региональной экономики, в том числе сельских территорий, российскими учеными уделяется большое внимание. Большинство ученых свои исследования посвящают типологии муниципальных

образований. Например, А.Я. Троцкий, исследуя региональное развитие Алтайского края, использовал блоки, характеризующие население (14 показателей), систему расселения (26), социально-бытовую (48) и производственную (26 показателей) сферы региона [1].

П.М. Першукевич, С.А. Грибовский, А.Г. Синуков при оценке устойчивости развития сельских территорий используют группировку показателей, объединенных в производственный, социальный и экологический блок. Другие авторы выделяют факторы социально-экономического развития сельских территорий, одним из основных является отраслевая специализация, которая представлена территориально-производственной локализацией сырьевых и товарных рынков продукции [2]. В статье авторы развивают исследования в области нерешенных проблем устойчивого развития сельских территорий, исследуя современное состояние трансграничных районов Алтайского края.

Результаты. Алтайский край обладает уникальными природно-климатическими характеристиками, трудовыми ресурсами, что позволило в Стратегии социально-экономического развития Алтайского края до 2025 года выделить четыре зоны экономического роста, при этом основную часть которых занимают сельские территории. Алтайский край является трансграничным регионом, поэтому наблюдается определенная специфика развития экономики сельских территорий. Значительные объемы производства сельскохозяйственной продукции, а также мощности пищевой и перерабатывающей промышленности позволяют обеспечивать население края основными видами продуктов питания за счет собственного производства (исключение составляют рыба и рыбопродукты, фрукты и ягоды) (рис. 1)

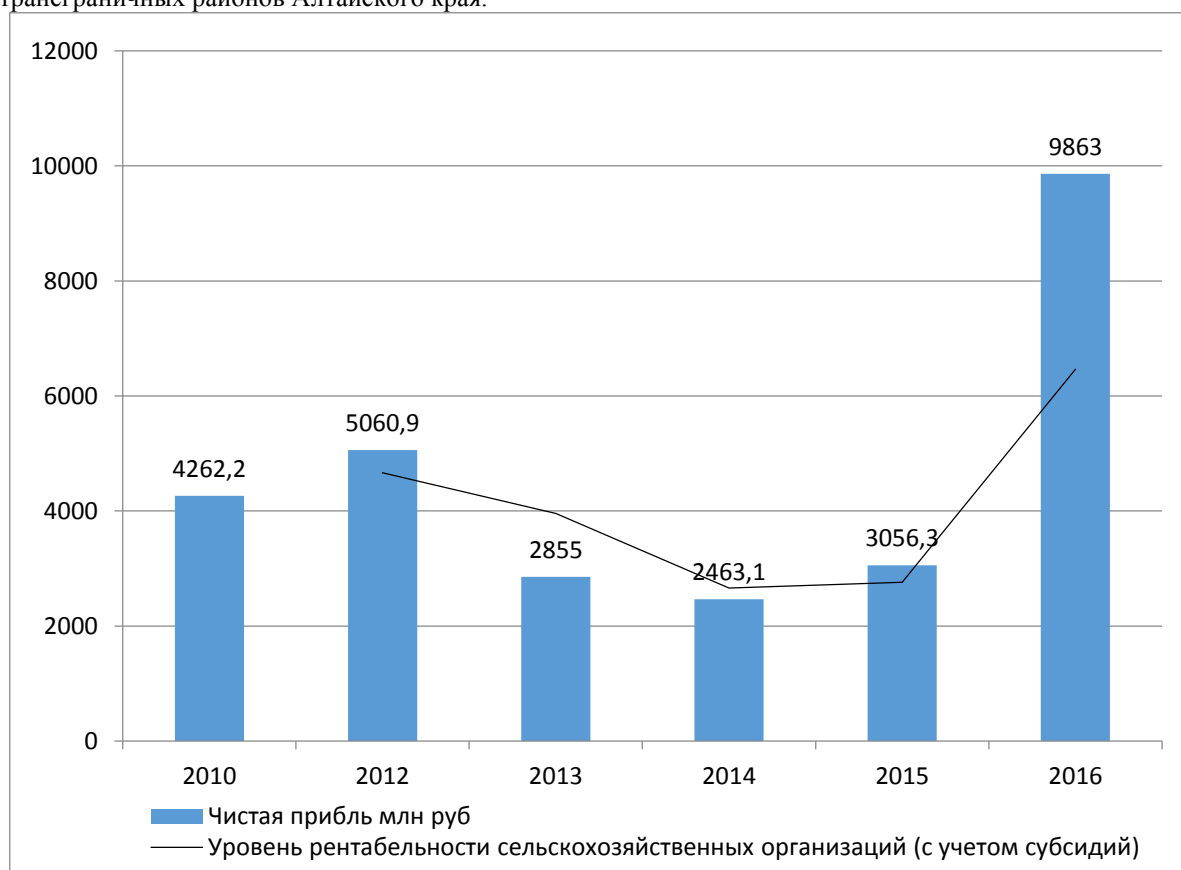

Рисунок 1 – Показатели экономической эффективности деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей Алтайского края [3,4]

Большая часть государственного финансирования было направлено на субсидирование части процентных ставок по кредитам крестьянских (фермерских) хозяйств и хозяйств населения, по инвестиционным кредитам (по данному направлению

было выделено 53,24% всех средств), а также как субсидии по возмещению части понесенных затрат в зерновом полеводстве, молочном скотоводстве и других основных отраслях сельского хозяйства региона (рис. 2).

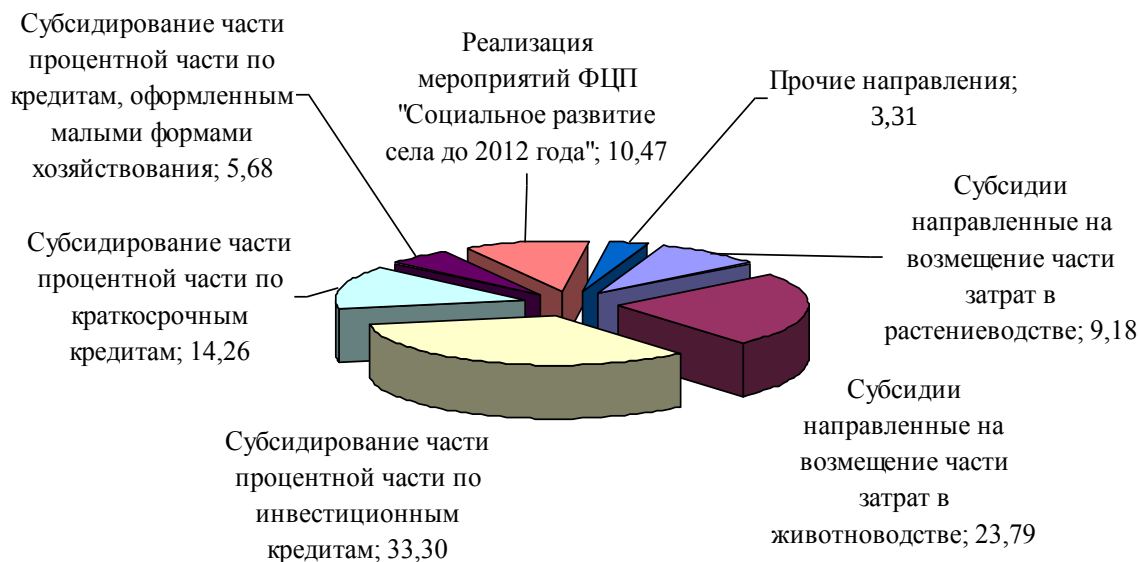

Рис. 2.- Структура государственной поддержки сельского хозяйства (консолидированный бюджет) в Алтайском крае (2011-2016 гг. в среднем), %[3,4]

В то же время проблема трудовых ресурсов является актуальной для региона: 18,8% сельских жителей (почти каждый восьмой) находится в возрасте старше 65 лет (2016 г.). Наиболее привлекательной для развития инвестиционной деятельности является южные районы региона. Средний уровень выпуска сельскохозяйственной продукции Алтайского края, приходящийся на муниципальные образования зоны (за последние 5 лет) составляет 21,5% [4]. Площадь сельскохозяйственных угодий составляет 2827,4 тыс. га (26,7% площади сельскохозяйственных

угодий края), в т.ч. пашни – 1696 тыс. га (25,9% площади пашни региона)[4].

Сельское хозяйство на территории представлено всеми формами организации: сельскохозяйственными предприятиями, фермерскими хозяйствами и личными подсобными хозяйствами (ЛПХ). На долю сельскохозяйственных организаций приходится около 33% объема производимой продукции; фермерских хозяйств приходится 19% выпускаемой продукции; более 47% или около 14 млрд. руб. приходится на долю хозяйств сельского населения (табл.1)

Таблица 1

Структура продукции сельского хозяйства, % [4]

наименование	2014г.	2015г.	2016г.	2017г.
Продукция сельского хозяйства:				
Сельскохозяйственные организации	37,2	35,8	31,7	33,7
Крестьянские (фермерские) хозяйства и индивидуальные предприниматели	13,0	16,0	14,1	19,1
Хозяйства населения	49,8	48,1	54,2	47,2
Продукция растениеводства:				
Сельскохозяйственные организации	49,8	46,5	41,6	45,5
Крестьянские (фермерские) хозяйства и индивидуальные предприниматели	20,8	24,5	23,0	30,5
Хозяйства населения	29,4	29,0	35,4	24,0
Продукция животноводства:				
Сельскохозяйственные организации	22,3	21,4	21,5	19,7
Крестьянские (фермерские) хозяйства и индивидуальные предприниматели	3,8	4,6	5,1	5,4
Хозяйства населения	73,9	74,0	73,4	74,9

Основными направлениями диверсификации экономики является сфера туризма. Сельский туризм как отрасль экономики позволяет существенно повысить доходы местного населения, снизить уровень безработицы, создает условия развития сельского хозяйства, обрабатывающих производств, дорожно-транспортной инфраструктуры, а также стимулирует малое предпринимательство в торговле, общественном питании и других смежных отраслей. Развитие сельского туризма

как «точки роста» позволяет увеличить доходную часть бюджетов всех уровней (федеральный, региональный, местный), обеспечить реальные внебюджетные источники социального развития села. Вместе с тем, развитию сельского туризма сегодня препятствует ряд проблем, связанных с наличием большого количества норм и ограничений, необходимостью лицензирования ряда направлений (гостиничный бизнес и др.), неразвитостью инфра-

структуры, сопутствующего сервиса, системы маркетинга, недостаточностью знаний сельского населения в области предпринимательской деятельности, информационных технологий. Не способствует развитию туризма также низкие доходы большей части сельского населения, отсутствие реальных сбережений для вложения инвестиций в подобные проекты (снижение предложения услуг), низкий покупательский спрос потенциальных потребителей (снижение спроса на услуги), отсутствие системы подготовки кадров и консультирования.

Для сельских территорий южной зоны Алтайского края целесообразно развивать научно-познавательный и экскурсионный туризм на базе историко-культурного наследия горно-рудного производства на Алтае (в т.ч. минералогический туризм) и природных достопримечательностей (многочисленные пещеры, Чинетинский заказник и Тигирекский заповедник), горнолыжный отдых, пляжная рекреация на озерах(рис.3).

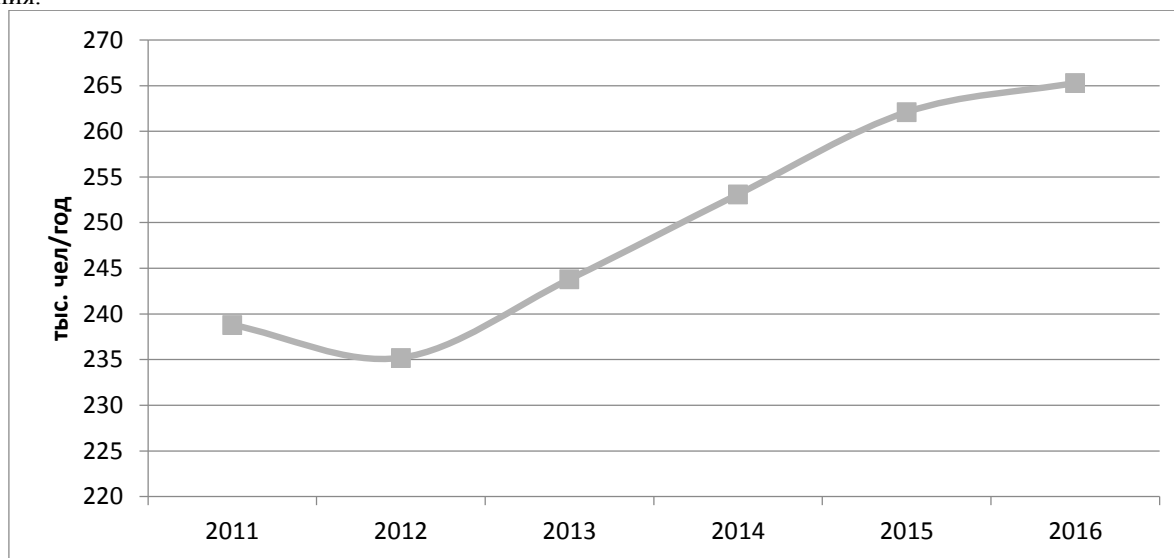

Рисунок 3 – Развитие туристической деятельности сельских территорий южной зоны [3]

С целью повышения инвестиционной привлекательности сельских территорий южной зоны Алтайского края в муниципальных районах внедрены 15 разделов регионального инвестиционного стандарта, разработанного АНО «Агентство стратегических инициатив по продвижению новых проектов».

Инвестиции в основной капитал на душу населения среди муниципальных образований характеризуются высокой степенью неоднородности. Так, в 2016 г. в Змеиногорском районе объем инвестиций в основной капитал на душу населения составил 50,8 тыс. руб., что составляет максимальное вложение, в то же время в Курьинском районе этот показатель равен 3 тыс.руб., разница составляет 16,9 раз.[3,4] Таким образом, дифференциация муниципальных образований по величине инвестиций в основной капитал высокая.

Перспективное развитие экономики сельских территорий предполагает создание условий для эффективного ведения бизнеса (улучшение инвестиционного климата, использование инструментов государственного регулирования инвестиционного климата (административных и экономических), стимулирование развития малого и среднего бизнеса в соответствии с установленными в крае нормами, повышение эффективности управления муниципальным имуществом). При этом важной составляющей механизма реализации является использование инструментов целевого финансирования за счет средств федерального и краевого бюджетов путем участия муниципальных образований

в государственных программах федерального и краевого уровня для создания на их территории механизмов (институтов) развития, локализуемых непосредственно на территории южной зоны.

Выводы. Развитие инвестиционной деятельности как стратегического направления экономики сельских территорий предполагает определение «точек роста» в рамках сценарного развития. Сценарии развития экономики сельских территорий южной зоны могут быть представлены консервативным, форсированным и инновационным сценариями.

В рамках формированного сценария предполагаются высокие темпы экономического роста, повышение притока инвестиций и благоприятная конъюнктура на мировом рынке продовольствия. В этом случае быстрыми темпами будет происходить обновление производственных фондов, расти оборот торговли, активизируется сфера услуг (в т.ч. туризм).

Для реализации данного сценария необходимо многократное увеличение притока инвестиций в сельские территории южной зоны, а также увеличение экспорта подотраслей с высокой добавленной стоимостью. Важной отличительной чертой форсированного сценария является стабилизация демографической ситуации, минимизация миграционного оттока, рост ожидаемой продолжительности жизни и невысокие значения естественной убыли.

Консервативный сценарий реализуется в условиях инерционного развития экономики южной

зоны. В рамках этого сценария основной упор будет сделан на развитие пищевой промышленности, спрос на продукцию, которой в рамках политики импортозамещения будет возрастать. Параллельно с этим будет увеличиваться разрыв с зарубежными конкурентами в технологическом плане других отраслей экономики (прежде всего машиностроения), чему будет способствовать режим санкций и низкая инвестиционная активность. Определенным потенциалом будет обладать и туристический сектор, который сможет заменить недоступные зарубежные места отдыха.

В соответствии со Стратегией социально-экономического развития Алтайского края до 2025 года инновационный сценарий является целевым. Данный сценарий исходит из тех же базовых предпосылок, что и консервативный сценарий, т.е. ограниченным количеством заемных ресурсов, нестабильностью на мировых товарных рынках основных продуктов экспорта южной зоны, блокированным доступом к западным технологиям и сокращения населения, хотя и в меньшей степени.

Экономика сельских территорий в рамках этого сценария должна ориентироваться на эндогенные источники роста в том числе и на наращивание человеческого капитала. Приоритетное развитие наиболее конкурентоспособных отраслей экономики – пищевой, машиностроительной, лесной, увеличение производительности труда в них, наращивание производства в рамках политики импортозамещения и, как следствие, рост благосостояния населения приведет к модернизации производственных мощностей, мультипликативному эффекту в смежных отраслях экономики (в т.ч. в сфере услуг) и развитию человеческого капитала. Реализация инновационного сценария предполагает максимальное использование внутреннего потенциала сельских территорий региона, снижение институциональных барьеров и модернизацию всей социально-экономической структуры.

Заключение. Таким образом, диверсификации сельской экономики является сегодня одним из условий дальнейшего развития сельских территорий, так как позволяет задействовать внутренние

ресурсы территорий, создать условия для развития социальной сферы, производственной и рыночной инфраструктуры, развития интегрированных структур, процессов кооперации малого и среднего бизнеса, повышения обеспеченности ресурсами производства на качественной основе, инвестиционной привлекательности отраслей сельской экономики, финансовой обеспеченности не только федерального, регионального, но и местного бюджетов.

Литература

1. Ковалева И.В., Воробьев С.П., Толокольников А.Ю. Социально-экономическое развитие сельских территорий Алтайского края / И.В. Ковалева, С.П. Воробьев, А.Ю. Толокольников // Барнаул: Изд-во «ИП Колмагоров И.А.», 2013. - 149 с.

2. Першукевич П.М. Социально-экономическое развитие сельских поселений Сибири / П.М. Першукевич, С.А. Грибовский, А.Г. Синюков // Сибирский вестник сельскохозяйственной науки. – 2012. – №2. – С. 72-78.

3. База данных муниципальных образований <http://www.gks.ru/dbscripts/munst/munst01/DBInet.cgi#>.

4. Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.gks.ru/dbscripts/munst/munst01/DBInet.cgi>.

Literature:

1. Kovaleva I., Vorobyov S., Tolokolnikov A.Y. Socio-economic development of rural territories of Altai Krai / I. Kovaleva, Sergei Vorobyov, A. Tolokolnikov // Barnaul: IZD-Vo «IP Kolmagorov I., 2013. - 149 p.

2. Pershukovich M. Socio-economic Development of rural settlements in Siberia / T. Pershukovich, S. Sinjukov, A. Gribovsky // Siberian Bulletin of agricultural science. - 2012. - No. 2. - P. 72-78.

3. The database of municipalities <http://www.gks.ru/dbscripts/munst/munst01/DBInet.cgi#>.

4. The Federal State statistics service [electronic resource]. Rezhim dostupa: <http://www.gks.ru/dbscripts/munst/munst01/DBInet.cgi>.

УДК 338.001.36

Леонтьев Рудольф Георгиевич

д-р экон. наук, профессор, почетный работник высшего профессионального образования РФ, главный научный сотрудник ВЦ ДВО РАН, г. Хабаровск, Российская Федерация;

E-mail: RLeontyev1@mail.ru

КОНКУРЕНЦИЯ МОРСКИХ ПОРТОВ: ВЕРИФИКАЦИЯ ПОНЯТИЙ

Аннотация: в статье сформулированы доводы, характеризующие некую попытку как-то привязать общие научные и практические представления об определении категории «конкуренция» к проблеме оценки и формирования «конкурентоспособности морских портов», не получившую в итоге должного исследовательского воплощения.

Ключевые слова: категория, понятие, определение, конкуренция, подходы, варианты, уровни конкуренции, конкурентоспособность морских портов.

BUSINESS STRUGGLE OF MARITIME PORTS

Annotation: there are grounds, that characterized certain effort with attached general definition of scientific and practical disclosures about definition of category “business struggle” to the problem estimation and formation “competitive power of maritime ports”, that didn’t receive a proper research image are presented in this article.

Key words: category. Concept. Definition, business struggle, approaches, variants, levels of competitions, competitive power of maritime ports.

В последнее время у некоторой части исследовательской общественности (аспирантов – «производственников» и их научных руководителей) возникла потребность легализовать применение понятия «конкурентоспособность морского порта» со спорным определением, например, поставить перед собой такую благородную задачу, как «уточнить» это понятие посредством обоснования подхода к определению более общего понятия (категории) «конкуренция».

Однако анализ некоторых утверждений, представляющих результаты одной осуществленной в 2016-2018 годы конкретной попытки решить указанную задачу в рамках отдельной журнальной статьи или научно-квалификационной работы, позволил выявить следующие обстоятельства.

Утверждение 1 - «Проблема конкуренции, конкурентоспособности вообще и конкурентоспособности морских портов в частности посвящено множеству работ, как в отечественной, так и в зарубежной литературе, в которых приводятся те или иные определения указанных понятий».

Анализ содержания данного утверждения позволил выявить следующие негативные обстоятельства:

- во-первых, непонятно, конкретно к чему в данном утверждении, с точки зрения его автора, относится слово «проблема»: либо только к слову «конкуренции», либо к простому словосочетанию «конкурентоспособности вообще», либо к ко всему сложному словосочетанию «конкуренции, конкурентоспособности вообще и конкурентоспособности морских портов в частности»? Налицо – неточное отражение смысла данной фразы;

- во-вторых, примененное в данном утверждении выражение «в частности» является вводным словом, и поэтому должно быть выделено запятыми;

- в-третьих, вместо некорректно сформулированного словосочетания - «работ, как в отечественной, так и в зарубежной литературе» - следовало бы употребить достаточно корректное словосочетание, например, «отечественных и зарубежных работ», «работ отечественных и зарубежных авторов (ученых, исследователей)» и, наконец, «работ из как отечественной, так и зарубежной литературы»;

- в-четвертых, вместо некорректного слова «указанных» следовало бы употребить либо слово «соответствующих», либо словосочетание «упомянутых здесь соответствующих понятий»;

- в-пятых, известно [1], что «проблема» - это сложный вопрос, задача, требующие разрешения, исследования, поэтому, исходя из контекста соответствующих работ, следовало бы в данном утверждении говорить не о какой-то непонятной и не конкретизированной «проблеме конкуренции», а о «конкуренции как экономическом явлении»;

- в-шестых, более того подавляющая часть множества работ, «в которых приводятся те или иные определения понятий» («конкуренция» и «конкурентоспособность» вовсе не «посвящены» только «конкуренции» как экономическому явлению. Во всяком случае автор анализируемого здесь утверждений 1 и 2 при формулировании неких «подходов» (упоминаемых в нижеследующем ее утверждении) ссылается в ней на труды, в которых конкуренция как явление либо только упоминается, либо рассматривается весьма фрагментарно.

Утверждение 2 – «В отношении понятия «конкуренция» экономическая наука на сегодняшний день выделяет три основных подхода. Первый определяет конкуренцию как элемент рыночного механизма, который позволяет уравновесить спрос и предложение, т.е. конкуренция- это «присутствие на рынке большого числа независимых покупателей и продавцов и возможность для покупателей и продавцов свободно выходить на рынок и покидать его» [8]. Этот подход характерен для классической экономической теории. Второй подход определяет конкуренцию как критерий, по которому определяется тип отраслевого рынка [22]. Этот подход основывается на современной теории отраслевых рынков. Третий подход, характерный для теории маркетинга, определяет конкуренцию как состязательность, соперничество на каком-либо поприще между отдельными субъектами, заинтересованными в достижении одинаковых целей [6]».

Анализ содержания данного утверждения позволил выявить следующие негативные обстоятельства:

- а) относительно первой части данного утверждения - «В отношении понятия «конкуренция» экономическая наука на сегодняшний день выделяет три основных подхода» - можно выявить следующие обстоятельства:

- во-первых, вместо непонятного словосочетания - «в отношении понятия конкуренция» - следовало бы употребить достаточно корректное слово-

сочетание, например, - «в отношении формулирования вариативных определений понятия «конкуренция»;

- во-вторых, термин «конкуренция» следует квалифицировать не просто как рядовое «понятие», а как «категорию», то есть общее понятие, отражающее наиболее существенные связи и отношения реальной действительности и познания, первичное понятие и «родовое понятие» (Кант);

- в-третьих, в данной части утверждения 2 словосочетание «на сегодняшний день» выглядит нелепо и его следовало бы убрать, поскольку создается впечатление, что число «основных подходов» и их состав меняются чуть ли не каждый божий день. Причем сделанные в утверждении 2 ниже ссылки на «классическую экономическую теорию» и на источники, изданные в 2006-2009 годы, усиливают впечатление от такой нелепости;

- в-четвертых, поскольку «экономическая наука» не может быть субъектом «выделения основных подходов», то вместо некорректного выражения «экономическая наука выделяет» следовало бы употребить достаточно корректное словосочетание «в экономической науке принято выделять»;

- в-пятых, при формулировании суждения о таком «выделении» следовало бы сослаться на фундаментальные и авторитетные источники, где это суждение высказано. Иначе можно подумать, что данное суждение принадлежит автору анализируемой статьи, который для этого должен был изучить абсолютно все экономические исследовательские труды. Однако поскольку это практически неосуществимо, то соответствующее персональное авторство следует признать де факто недостоверным и де юре ничтожным;

- в-шестых, известно [1], что «подход» - это совокупность, способов, приемов (в воздействии на что-нибудь, в изучении чего-нибудь, в ведении дела). Поэтому в первой части утверждения должна идти речь не о слишком сложных «подходах», а о конкретно выраженных «вариантах (вариациях)»;

б) относительно второй части данного утверждения - *«Первый определяет конкуренцию как элемент рыночного механизма, который позволяет уравновесить спрос и предложение, т.е. конкуренция - это «присутствие на рынке большого числа независимых покупателей и продавцов и возможность для покупателей и продавцов свободно выходить на рынок и покидать его» [8]. Этот подход характерен для классической экономической теории»* - можно выявить следующие обстоятельства:

- во-первых, «популярно написанный» для американских студентов учебник Макконелла Кэмбелла Р. и Брю Стэнли Л. (представленный в списке литературы анализируемой статьи под позицией 8) действительно содержит помещенное в его «словаре понятий и терминов» такое ошибочное определение категории «конкуренция». Но это скорее всего связано с трудностями перевода этого учебника с английского языка на русский, в результате

которых в этом определении перед словосочетанием «покупателей и продавцов» отсутствует ключевое слово «состязающихся»;

- во-вторых, вторая ошибка в данном определении заключается в том, что на самом деле оно относится не к категории «конкуренция» в целом, а к ее разновидности - понятию «чистая конкуренция». В этом можно убедиться, даже не заглядывая в другие экономические учебники и пособия, поскольку в название главы 25 данного американского учебника входит как раз словосочетание «чистая конкуренция». Кстати, в этой главе о «чистой конкуренции» говорится не как об «элементе рыночного механизма» (как это необоснованно утверждает автор анализируемой статьи), а как о соответствующих одной из четырех «рыночных ситуаций» и «основной модели рынка»;

- в-третьих, автору опубликованной в «рецензируемом журнале» и анализируемой в настоящей работе статьи при рассмотрении научно-экономических категорий и понятий следовало бы ссылаться не на популярные учебники для студентов и дискуссионные публикации в периодических изданиях, а на экономические фундаментальные словари, учебники и теоретические труды;

- в-четвертых, относительно же суждения о том, что, якобы, «этот подход характерен для классической экономической теории», с одной стороны, следовало бы сослаться на либо источник этого суждения, либо на источники, которые олицетворяют классическую экономическую теорию

- в-пятых, а с другой стороны, данное суждение представляется недостоверным, поскольку понятие «чистая (или совершенная) конкуренция» характерно не только для «классической экономической теории», но и для упомянутых во втором утверждении анализируемой статьи ниже тех же «подходов», базирующихся на «теории отраслевых рынков» (например, [2-4]) и «теории маркетинга» (например, [5]);

в) относительно третьей части второго утверждения анализируемой статьи - *«Второй подход определяет конкуренцию как критерий, по которому определяется тип отраслевого рынка [22]. Этот подход основывается на современной теории отраслевых рынков»* - можно выявить следующие обстоятельства:

- во-первых, в первом предложении третьей части данного утверждения автор анализируемой статьи либо по незнанию (и, может быть, с «подачи») публикации, представленной в списке литературы анализируемой статьи под позицией 22), либо сознательно с негативным умыслом (что гораздо хуже) пытается ввести в заблуждение читателя, внушая ему, что, якобы, «конкуренция» - это «критерий по которому определяется тип отраслевого рынка»;

- во-вторых, известно [6], что «критерий» - это мерило оценки, суждения (*практика - критерий истины*). Поэтому по определению просто «конкуренция» не может выступать в роли критерия как мерила оценки. На самом деле критерием как мерилом оценки отраслевых рынков является «уровень

конкуренции» [4] («уровень концентрации продавцов и покупателей» [3]). При этом отраслевые рынки по признаку «уровня конкуренции» подразделяются на четыре класса или разряда («категории» [4]), расположенные в соответствующей классификации по мере убывания уровня конкуренции: с совершенной конкуренцией, с монополистической конкуренцией, с олигополией, с монополией;

- в-третьих, более того, на самом деле в публикациях по «теории отраслевых рынков» (например, [3]) «конкуренция» характеризуется вовсе не как «критерий определения типа отраслевого рынка», а с точки зрения современных общенаучных экономических представлений и производственных отношений в экономике страны, утверждая, что «конкуренция (competition)» - это «сопоставительность хозяйствующих субъектов, когда их самостоятельные действия эффективно ограничивают возможность каждого из них односторонне воздействовать на общие условия обращения товаров на соответствующем товарном рынке (Закон РФ «О конкуренции...» от 22 марта 1991 г.)» [3];

- в-четвертых, относительно же суждения о том, что, якобы, «этот подход основывается» сугубо «на современной теории отраслевых рынков», то, с одной стороны, данное суждение представляется недостоверным, поскольку и для ярких представителей «классической экономической теории» характерны рассуждения о различных «уровнях конкуренции» на различных «отраслевых рынках». Например, А. Смит в главе VII своего трактата «Исследование о природе и причинах богатства народа» [7, с. 128-131] говорит об «отраслях производства», на которых устанавливается либо «монопольная цена», либо «естественная цена (цена свободной конкуренции)», а также об «отдельных отраслях производства», где «сокращается число конкурентов»; Практически о том же говорит и Д. Рикардо в главе IV своего труда «Начала политической экономии и налогового обложения» [7, с. 446-449];

- в-пятых, вместе с тем, с другой стороны, это суждение также представляется недостаточно достоверным, поскольку производственные типы рынков по признаку «уровня конкуренции» подразделяются не только в «современной теории отраслевых рынков», но и в «теории маркетинга». Так Ф. Котлер (на работу которого под позицией 6 ссылается автор анализируемой статьи), в своем труде «Основы маркетинга» [8, с. 355-357], также выделяет четыре класса или разряда типов рынка, расположив их по мере убывания уровня конкуренции: с «чистой конкуренцией», с «монополистической конкуренцией», с «олигополией» и с «чистой монополией»;

г) относительно четвертой части второго утверждения анализируемой статьи - «Третий подход, характерный для теории маркетинга, определяет конкуренцию как сопоставительность, соперничество на каком-либо поприще между отдельными субъектами, заинтересованными в достижении одинаковых целей [6]» - можно выявить следующие обстоятельства:

- во-первых, автор утверждения 2 весьма неудачно попытался проиллюстрировать, якобы, выделяемый в «экономической науке» «третий подход» к формулированию определения понятия «конкуренция», поскольку приводит здесь (якобы, характеризующее, по его мнению, это «подход») явно неподходящее для этой роли самое общее (свойственное для человеческой деятельности) определение, в котором никак не отражена как раз экономическая составляющая;

- во-вторых, более того данное определение понятия «конкуренция» вообще не вписывается в «теорию маркетинга» из-за отсутствия в нем каких-либо соответствующих терминов «рынок», «товар», «услуга», «потребитель», «производитель», «потребность», «спрос», «предложение» и др. В этой ипостаси гораздо предпочтительнее выглядит суждение другого представителя «теории маркетинга-менеджмента» Робина Уинсли [5, с. 196], отметивший, что «с позиции маркетинга конкуренция возникает на рынке, объединяющем некоторое число товарных рынков, каждый из которых включает в себя группу потенциальных потребителей со схожими запросами, а также схожими реакциями на методы предложения товара или услуги (технологии и маркетинговые программы), удовлетворяющие их потребности»;

- в-третьих, такие признанные зарубежные специалисты-эксперты в области маркетинга («классики маркетинга» [5,10]), как Г. Ассоль, Г. Армстронг, Дж. Бернет, Д. Кревенс, М. Портер, П. Друкер, П. Дойль, С. Леви, С. Мориарти, Т. Леввит, Ф. Штерн и др. (в том числе в большинстве своих работ тот же Ф. Котлер) вовсе не отождествляют понятие «конкуренция» только с «основами маркетинга» и даже не включают его определение в тезаурусы (гlossарии, словари) терминов, используемых в своих трудах, а считают это понятие принадлежностью экономической теории. Например, Г. Ассоль отмечает, что «понятие конкуренции известно на протяжении 200 лет» [9, с. 23];

- в-четвертых, учитывая изложенные в данном пункте «г» обстоятельства, следует считать недостоверным мнение (высказанное в четвертой части утверждения 2) о том, что понятие «конкуренция» возникло исключительно в «недрах», якобы, «теории маркетинга»;

д) что касается рассмотрения второго утверждения в целом, то прежде всего следует отметить, что при проверке его текста на предмет использования в нем чужих материалов без положенных ссылок (неправомерного цитирования) выяснились следующие обстоятельства:

- во-первых, на основе непосредственного лингвистического сравнения конкретных выдержек (мыслей, идей, цитат) из монографии Светуныкова С.Г. [11] и соответствующих им выдержек (заимствований), представленных в тексте утверждения 2, можно выявить несколько фактов неправомерного (без указания библиографических ссылок) цитирования, осуществленного его (утверждения 2) автором (см. таблицу);

- во-вторых, вместе с тем представленные в таблице настоящей работы выдержки из монографии [11, с. 76,77] сопровождаются в ней сделанной ее авторами библиографической ссылкой на более раннюю публикацию («Информационное обеспечение управления конкурентоспособностью / Под ред. С.Г. Светунькова. – Санкт-Петербург: Изд-во «ДуксНет», 19 (52), 1999.»);

- в-третьих, тогда как при приведении соответствующих заимствований (см. таблицу) в опубликованной в российском научном журнале и анализируемой в настоящей работе статье про «конкурентоспособность морских портов» неправомерно отсутствуют положенные ссылки не только на упомянутый выше в скобках первичный источник от 1999 года, но и на вторичный источник от 2000 года - монографию [11];

Таблица

Заимствования (цитирования) без положенных ссылок

Выдержки из монографии Светунькова С.Г. [11] – 2000 год	Заимствования, присутствующие в анализируемом утверждении 2 - 2016 год
Выдержка 1 [11] - (стр. 76) «В литературе... можно выделить три подхода к определению конкуренции».	Заимствование 1. Часть 1 утверждения 2 «В отношении понятия «конкуренция» экономическая наука на сегодняшний день выделяет три основных подхода».
Выдержка 2 [11] - (стр. 76,77) «Второй подход рассматривает конкуренцию как... элемент рыночного механизма, который позволяет уравновесить спрос и предложение... Этот подход характерен для классической экономической теории».	Заимствование 2. Часть 2 утверждения 2 «Первый (подход – Р.Л.) определяет конкуренцию как элемент рыночного механизма, который позволяет уравновесить спрос и предложение... Этот подход характерен для классической экономической теории».
Выдержка 3 [11] - (стр. 77) «Третий подход определяет конкуренцию как критерий, по которому определяется тип отраслевого рынка. Этот подход основывается на современной теории морфологии рынка...».	Заимствование 3. Часть 3 утверждения 2 «Второй подход определяет конкуренцию как критерий, по которому определяется тип отраслевого рынка ... Этот подход основывается на современной теории отраслевых рынков».
Выдержка 4 [11] - (стр. 76 и 77) «Первый подход определяет конкуренцию как состязательность..., основывается на... понимании конкуренции как соперничества за достижение лучших результатов... на каком-либо поприще...».	Заимствование 4. Часть 4 утверждения 2 «Третий подход... определяет конкуренцию как состязательность, соперничество на каком-либо поприще между отдельными субъектами, заинтересованными в достижении одинаковых целей...».

Примечание: в столбце 1 таблицы «подходы» расположены не в порядке перечисления в монографии [11] (для облегчения сравнения с «подходами» столбца 2)

е) общую же научную и практическую результативность второго утверждения в целом могут отразить лишь следующие обстоятельства:

- во-первых, при проведении в настоящей работе выше анализа содержания второго утверждения была установлена недостоверность суждения его (утверждения 2) автора о том, что де именно в сфере «теории маркетинга» родилось базовое определение понятия «конкуренция»;

- во-вторых, более того вообще непонятно, что автор данного утверждения хотел выразить «в отношении понятия «конкуренция» при помощи освещения, якобы, «выделенных экономической наукой трех основных подходов»;

- в-третьих, вместе с тем представленные автором утверждения 2 описания указанных «трех подходов» в сумме не обеспечили выявления достоверной научно обоснованной формулировки исчерпывающего определения понятия (и категории – тем более) «конкуренция»;

- в-четвертых, если иметь в виду «морские порты», то вместо весьма примитивно изложенных и ошибочных рассуждений автора утверждения 2 о

пресловутых «трех основных подходах» к формированию различных определений понятия «конкуренция» ему следовало бы осветить четыре уровня (моделей, типов) рыночной конкуренции [3,4]: с совершенной конкуренцией, с монополистической конкуренцией, с олигополией (дуополией), с монополией.

Утверждение 3 – «Именно маркетинговый подход определяет понятие «конкурентоспособность», т.к. состязательность и соперничество субъектов предполагают способность быть конкурентными. Другими словами, соперничающие субъекты должны быть конкурентоспособными».

Анализ содержания данного утверждения позволил выявить следующие негативные обстоятельства:

а) данное утверждение грешит фактами недостаточно грамотного построения фразеологии русского языка:

- во-первых, слова «состязательность» и «соперничество» являются синонимами [12], то есть налицо – неприемлемый для научных статей и рецензируемых журналов факт продуцирования тав-

тологии. Поэтому вместо некорректного словосочетания «состязательность и «соперничество» следовало бы применить выражение «состязательность (соперничество)»:

- во-вторых, если условно принять авторскую редакцию данного утверждения, то все равно в нем вместо некорректного слова «предполагают» следовало бы употребить словосочетание «предполагает их»;

- в-третьих, содержание второго предложения вкупе с содержанием первого предложения по сути представляют собой второй неприемлемый для научных статей и рецензируемых журналов факт продуцирования тавтологии. Поэтому во избежание этого факта следовало бы из первого предложения убрать слово «способность» и вместо некорректного слова «конкурентными» употребить в нем слово «конкурентоспособными», а второе предложение целиком изъять из утверждения 3;

б) что касается содержательной научной ценности утверждения 3, то здесь следует отметить следующее:

- во-первых, авторская попытка разъяснить суть определения понятия «конкурентоспособность» оказалась неудачной не только из-за неграмотной редакции формулировок утверждения 3, но и по причине того, что в этих формулировках, свойственных для всей общей человеческой деятельности, никак не отражена экономическая составляющая, поскольку в них отсутствуют какие-либо соответствующие термины: «рынок», «товар», «услуга», «потребитель», «производитель», «потребность», «спрос», «предложение» и др.;

- во-вторых, как уже было выяснено в настоящей работе выше, суждение автора утверждения 3 о том, что де «именно маркетинговый подход определяет понятие «конкурентоспособность», является недостоверным.

Таким образом стремление относящегося к морскому вузу автора анализируемой статьи как-то привязать общие научные и практические представления об определении категории «конкуренция» к проблеме оценки и формирования «конкурентоспособности морских портов» не получило должного исследовательского воплощения.

Список использованной литературы

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: ООО "ИТИ Технологии", 2003. – 944 с.
2. Розанова Н.М. Экономика отраслевых рынков / Н.М. Розанова. – М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – 906 с. (Учебники ГУ – ВШЭ).
3. Рой Л.В., Третьяк В.П. Анализ отраслевых рынков: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2019, - 442 с. (учебники экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова).
4. Сломан Дж. Основы экономики: учебник. – М.: Изд-во Проспект, 2005, 568 с.
5. Маркетинг / Под ред. М. Бейкера. – СПб.: Питер, 2002. – 1200 с. (Серия «Бизнес-класс»).
6. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов / Л.П. Крысин – М.: Рус. яз., 1998. – 848 с.
7. Антология экономической классики. = В 2-х томах, - Т. 1. = М.: МП «ЭКОНОМ», 1991. – 475 с.
8. Котлер Ф. Основы маркетинга. – М.: Прогресс, 1990. 736 с.
9. Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегия: Учебник для вузов. – М.: ИНФРА-М, 1999, - 804 с.
10. Классика маркетинга. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.
11. Светульников С.Г. Конкуренция и предпринимательские решения / С.Г. Светульников, А.А. Литвинов. – Ульяновск: Издательство «Корпорация технологии продвижения», 2000. – 256 с.
12. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка: Практический справочник. – М.: Рус. яз., 1999. – 495 с.

Poplavska O.V.

lecturer of the Economic Theory Department
Khmelnitskyi National University

Поплавська О.В.

викладач кафедри економічної теорії
Хмельницький національний університет

EVALUATION OF THE LEVEL OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES ОЦІНКА РІВНЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та методичні підходи до оцінки корпоративної соціальної відповідальності підприємств машинобудівного комплексу Хмельницької області. Систематизовано складові елементи соціальної відповідальності підприємств. Використовуючи метод коефіцієнтів та розрахувавши інтегральні показники складових елементів корпоративно-соціальної відповідальності визначено рівні соціальної відповідальності досліджуваних підприємств. Досягнення належного рівня корпоративно-соціальної відповідальності позитивно впливає на сприятливий психологічний клімат на підприємстві, ефективне використання трудового потенціалу та підвищення конкурентних переваг господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: корпоративно-соціальна відповідальність, оцінка рівня соціальної відповідальності, коефіцієнт конкордації, інтегральні показники корпоративної соціальної відповідальності

Summary: In the article the theoretical and methodical approaches to the evaluation of corporate social responsibility of the enterprises of the machine-building complex in the Khmelnytsky region are reviewed. The components of social responsibility of enterprises are systematized. Using the coefficient method and calculating the integral indicators of the components of corporate social responsibility, the levels of social responsibility of the investigated enterprises are determined. Achieving a proper level of corporate social responsibility positively affects on the favorable psychological climate at an enterprise, on efficient use of labor potential and on increasing of competitive advantages of business entities.

Key words: corporate social responsibility, evaluation of the level of social responsibility, coefficient of concordance, integral indicators of corporate social responsibility.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвими змінами в усіх сферах соціального та економічного життя. Довготривалий економічний спад після відновлення незалежності України обумовив зниження соціальної активності підприємств, а сучасні кризові тенденції негативно позначаються на виконанні соціальних функцій державою. Поряд з постійними трансформаційними процесами така ситуація призводить до зниження якості життя й негативно впливає на розвиток економіки. Впровадження принципів соціальної відповідальності в бізнес-процеси виступає чинником подальшого розвитку підприємства та набуває першочергового значення при вирішенні низки соціальних проблем. Разом із тим, недостатньо розробленими в практичному й теоретичному плані залишаються питання, пов'язані з оцінкою рівня соціальної відповідальності, доцільністю підвищення соціальної активності, удосконаленням структури соціально орієнтованих витрат. Отже, існує нагальна потреба в науковому обґрунтуванні та подальшій розробці методичних підходів до оцінки рівня корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різномісним аспектам забезпечення соціальної відповідальності підприємств присвячені фундаментальні праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, як: Дж. Акерлофа, Н. Балабанової, Г. Боуена, С. Гончарова, О. Грішнєвої, Л. Грицини, П. Друкера, Н. Зубаревича, Я. Жаліло, С. Ілляшенка, А. Колота, Ф. Котлера, Д. Котлярова, Н. Кричевського, О. Лазаренко, К. Левіна, С. Литовченка, Є. Мішеніна, Р. Нурсєва, К. Оксінєйда, О. Олійник, М. Портера, Р. Пустовіта, П. Тархова, О. Телєтова, М. Фрідмена, А. Чирикова, А. Шевчука, І. Царик та ін.

Виділення невирішених проблем. Незважаючи на значну кількість досліджень, варто зазначити, що до проблеми оцінки рівня корпоративної соціальної відповідальності спостерігається науковий інтерес. Однак аналіз проблематики оцінки рівня корпоративно-соціальної відповідальності підприємств, визначення основних критеріїв оцінювання КСВ потребує подальшої розробки. Поза увагою залишаються питання опрацювання та подання статистичної інформації про стан корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві. Саме це зумовили необхідність проведення дослідження.

Метою дослідження є аналіз теоретичних основ та практичного застосування методичних підходів щодо оцінки рівня корпоративно-соціальної

відповідальності промислового підприємства. Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі наукові завдання: 1) проведення комплексного аналізу методичних підходів до оцінки рівня корпоративної соціальної відповідальності підприємства; 2) визначення складових елементів системи соціальної відповідальності; 3) аналіз складових соціальної відповідальності машинобудівних підприємств Хмельницької області; 4) характеристика напрямів впровадження запропонованої методики оцінки рівня корпоративно-соціальної відповідальності промислових підприємств з використанням інтегрального показника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація підприємством будь-яких соціально відповідальних програм вимагає прикладання певних зусиль і, як правило, пов'язана зі значними витратами. Так, окремі підприємці вважають, що бізнес за своєю природою вже є соціально відповідальним завдяки лише тому, що існує, оскільки сприяє зайнятості населення, створює робочі місця, задовольняє суспільні потреби у товарах та послугах, виплачує заробітну плату, сплачує податки [1, с.98]. Одним із мотивів реалізації соціально відповідальних заходів є бізнес-переваги, які отримує соціально активне підприємство, так як його діяльність активно висвітлюється в ЗМІ, є рекламою і сприяє завоюванню й збереженню позитивного іміджу компанії. Так, за результатами дослідження, більшість американських споживачів скоріше за все нададуть перевагу тому бренду, який в їхній свідомості асоціюється як соціально відповідальний; більше 85% випускників американських вишів прагнуть працювати в компаніях, які дотримуються принципів КСВ, 75% інвесторів відзначили соціально відповідальну поведінку підприємства як ключовий індикатор при виборі об'єкта інвестування [2, с. 5].

Також є низка підприємств, для яких соціальна відповідальність є, скоріше, обов'язком, а ніж добровільним вибором. Мова йде про компанії, що беруть участь в реалізації соціально відповідальних заходів у рамках виконання законів України, у відповідь на запити органів державної та місцевої влади чи профспілки, а також на вимогу іноземних партнерів чи материнської компанії. Однією із найважливіших і навіть обов'язкових сфер реалізації КСВ є відповідальність бізнесу перед державою щодо своєчасної та повної сплати податків і платежів до бюджету. Варто зазначити, що в означеній площині держава та бізнес мають виступати рівноправними партнерами: держава повинна створювати сприятливі умови для ведення бізнесу, запобігати корупції та утворенню тіньових схем формування

додаткової вартості, а бізнес у свою чергу – вчасно сплачувати податки. Адже, якщо держава не виконує свою роль щодо створення і збереження сприятливих умов для розвитку бізнесу і захисту прав власників, бізнес отримує привід ухилятися від виконання повною мірою своїх зобов'язань перед державою [1].

Соціально відповідальна поведінка підприємства перед державою на практиці проявляється у: веденні бізнесу на основі дотримання законодавчо закріплених правил господарювання; чесному нарахуванні й сплаті всіх податків і обов'язкових платежів; неприйнятності таких «форм спілкування» з державними органами влади як «кумівство», тиск, хабарі; участі у програмах публічно-приватного партнерства. Більшість соціально відповідальних українських підприємств вагому роль відводить реалізації соціально відповідальних заходів саме у сфері розвитку власного персоналу. Серед яких можна визначити такі основні напрями реалізації соціальної відповідальності підприємства у сфері трудових відносин такі як розвиток і навчання власного персоналу; неприпустимість використання дитячої та примусової праці; реалізація заходів щодо покращення умов та безпеки праці; економічне забезпечення і матеріальне стимулювання працівників; розвиток соціальної інфраструктури підприємства та соціального забезпечення працівників; дотримання прав і свобод працівників, передбачених Конституцією України, Кодексом законів про працю та іншими нормативними документами; відсутність дискримінації за статевим, віковим і іншими факторами; сприяння в реалізації права громадян на свободу профспілкових та інших об'єднань тощо [3].

У сучасних реаліях не менш важливою є соціальна відповідальність підприємства у взаєминах з бізнес-партнерами, яка проявляється у: дотриманні вимог безпеки та охорони здоров'я споживачів; дотриманні принципів надійності, відповідальності, гідності та ділової етики у ставленні до споживачів і бізнес-партнерів; ринковій діяльності на засадах чесної та добросовісної конкуренції.

Соціальна відповідальність підприємства щодо навколишнього середовища проявляється в реалізації таких заходів, як: використання ресурса енергозберігаючих технологій; мінімізація негативного впливу на довкілля через обмеження шкідливих викидів у навколишнє середовище та використання й утилізації відходів; економне використання, захист та відновлення природних ресурсів.

Соціальна відповідальність підприємства перед суспільством, а особливо перед місцевою громадою, знаходить свій прояв у наданні благодійної допомоги та ініціюванні й реалізації благодійних програм; у реалізації заходів з розвитку соціальної інфраструктури і благоустрою територіальної громади, в межах якої знаходиться підприємство; в участі у регіональних програмах зайнятості населення чи економічного розвитку регіону [3, с. 99-100].

Оцінювання рівня корпоративної соціальної відповідальності в Україні ускладнюється тим, що

складання соціальних звітів є не обов'язковим, єдиний стандарт відсутній, відповідно, такі звіти складає незначна кількість підприємств, а інформація, яка міститься у таких звітах, часто не дозволяє проводити порівняльний аналіз рівня соціальної відповідальності різних підприємств. Тому для розрахунку індексів оцінювання рівня КСВ використовується як публічна, так і внутрішня інформація про підприємство через опитування всіх зацікавлених сторін. Недостатній рівень розвитку КСВ в Україні пояснюється наявністю низки стримуючих факторів, таких як нестача фінансових ресурсів, недосконалість чинного законодавства у сфері соціальної відповідальності бізнесу, складність визначення економічного ефекту від соціально відповідальної діяльності, відсутність належних стимулів розвитку соціальної відповідальності. Ступінь впливу цих факторів на підприємства різних розмірів має певні відмінності. Перспективними заходами, які можуть стимулювати розвиток соціально відповідальної діяльності серед українських підприємств, є запровадження податкових пільг, зменшення адміністративного та регуляторного тиску на суб'єктів бізнесу, а також залучення підприємств до реалізації соціальних та екологічних проектів місцевого розвитку.

На думку І.М. Царик, найважливішими показниками рівня корпоративної соціальної відповідальності є заробітна плата, обсяг сплачених податків, витрати на благодійність, екологічні платежі та витрати на науково-технічну роботу [4]. Запропоновані показники є дійсно інформативними для визначення рівня соціальної відповідальності підприємств на регіональному чи загальнодержавному рівні, проте вважаємо, що цей перелік потребує деякого уточнення. Зокрема, замість показника «заробітна плата» більш доцільно використовувати показник «витрати на персонал», який більш повно відображає витрати підприємства на найманих працівників, так як включає ще й витрати на соціальні заходи. Також замість показника «обсяг сплачених податків» більш доцільно використовувати показник «податок на прибуток», який відображає перш за все ефективність діяльності підприємства і економічну складову соціальної відповідальності бізнесу — ефективне використання ресурсів і одержання прибутку. А обсяг сплачених податків як показник такої інформації не дає і разом з тим включає у себе податки, які абсолютно не характеризують ефективність діяльності, наприклад, податок на додану вартість або акцизний збір.

Враховуючи той факт, що корпоративна соціальна відповідальність в Україні знаходиться на початковому етапі розвитку, випереджаючі темпи зростання соціальних витрат бізнесу у порівнянні з темпом зміни обсягів реалізації товарів і послуг, є доброю характеристикою зміни свідомості власників і керівників підприємств і поступового утвердження корпоративної соціальної відповідальності як важливої складової менеджменту організацій в Україні.

Одним із важливих показників рівня соціальної відповідальності підприємства перед працівниками є наявність і дієвість таких внутрішньо-організаційних документів, як колективний договір, положення про соціальну політику, положення про мотивацію праці та ін. Два останні документи укладаються підприємством добровільно і у довільній формі, а органи статистики не збирають інформацію про їх наявність на підприємстві. Колективний договір як інструмент регулювання соціально-трудових відносин усередині організації є об'єктом регулювання на міжнародному і національному рівні, а також з боку професійних асоціацій та внутрішніх норм самого підприємства. Незважаючи на це, значна частина підприємств і найманих працівників залишаються неохопленими колективними договорами. Тому, процес ефективного забезпечення корпоративної соціальної відповідальності підприємства залежить від її структурної побудови,

в результаті чого, нами запропоновано модель комплексної оцінки рівня КСВ (рис. 1) на основі її фінансової, кадрової складових та відносин із стейкхолдерами, тобто, складових, що підлягають подальшому оцінюванню.

Оцінка рівня організації системи забезпечення корпоративної соціальної відповідальності має показувати, що чим більш складні і різноманітні елементи ресурсної бази підприємства, тим вище є рівень її формування, розвитку і забезпечення. Проте найсучасніше і різноманітне елементне забезпечення не може гарантувати високу організованість системи. Володіючи певним набором елементів можна по-різному організувати процес розвитку соціальної відповідальності. Звідси, якщо при широкій елементній базі на підприємстві система управління корпоративною соціальною відповідальністю погано організована, це свідчить про нерациональне використання ресурсів.

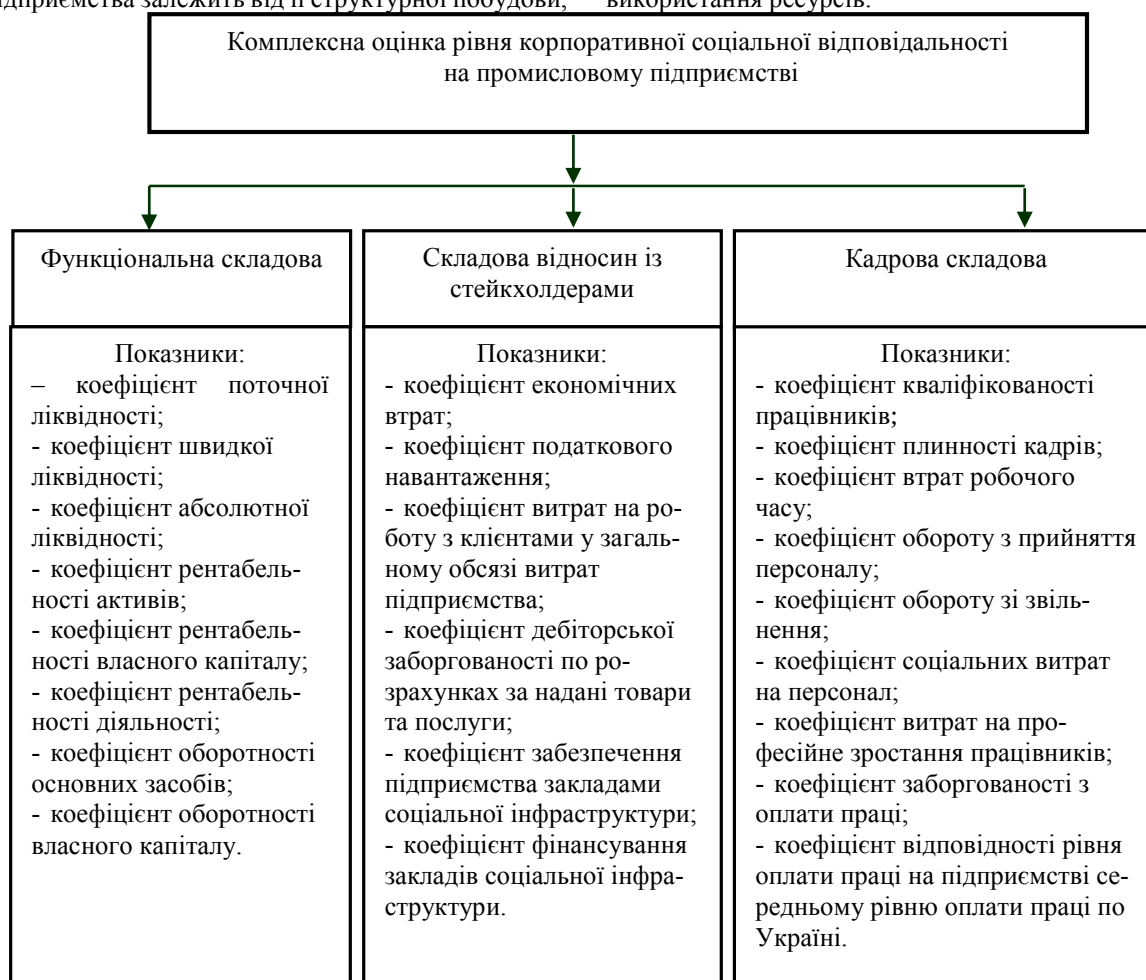

Рис. 1 - Комплексна оцінка рівня корпоративної соціальної відповідальності на промисловому підприємстві (узагальнено та доповнено автором)

Використовуючи метод оцінки порівняльної важливості окремих параметрів, а саме фінансової, кадрової складових та взаємовідносин із стейкхолдерами як складової КСВ проводилось експертне опитування важливості впливу обраних складових елементів на досліджуваних підприємствах Хмельницької області за 100-бальною системою. При обробці матеріалів колективної експертної оцінки відносної ваги параметрів ресурсної бази (факторів)

використано метод рангової кореляції. Тому дані, отримані в балах, відповідним чином ранжувались по мірі зменшення та отримали оцінки рангів.

При обробці результатів експертних оцінок щодо відносної важливості напрямків (коефіцієнтів фінансової складової КСВ підприємства) визначено ряд статистичних характеристик, на основі яких оцінюється кожний фактор. Крім абсолютних величин оцінки важливості напрямку при обробці даних

анкетного опитування застосовано також відносні показники. Для цього індивідуальні показники спочатку нормуються, а потім обчислюються середньозважені величини (нормування – це перехід від абсолютних величин до відносних). Середня вага кожного напрямку (нормована оцінка) розраховується за формулою:

$$W_j = \frac{\sum_{i=1}^m W_{ij}}{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m W_{ij}}, \sum_{j=1}^n W_{ij} \frac{C_{ij}}{\sum_{j=1}^n C_{ij}}. \quad (1)$$

Для оцінки узагальненої міри узгодженості думок за всіма напрямками (коефіцієнтами) нами використано коефіцієнт конкордації:

$$K_{kon} = \frac{\sum_{j=1}^n d_j^2}{\frac{1}{12} \left[m^2 \cdot (n^3 - n) - m \cdot \sum_{i=1}^m T_i \right]}, \quad d_j = S_j - \frac{\sum_{j=1}^n S_j}{n}, \quad (2)$$

$$S_j = \sum_{i=1}^m R_{ij}, T_i = \sum_{i=1}^L (t_e^3 - t_e),$$

де L – кількість груп однакових рангів;

t_i – кількість зв'язаних рангів в кожній групі

Коефіцієнт конкордації в нашому випадку складає 0,91, що свідчить про достатньо високу ступінь узгодженості думок експертів. Враховуючи специфіку машинобудівних підприємств, визначено вагомість впливу кожного коефіцієнта фінансової складової за допомогою врахування думок респондентів та використання коефіцієнта

конкордації: $k_{ij} \rightarrow 1$; $k_{nl} = 0,368$; $k_{шл} = 0,107$; $k_{ал} = 0,118$; $k_{ра} = 0,136$; $k_{вк} = 0,136$; $k_{рл} = 0,122$; $k_{ооз} = 0,125$; $k_{овк} = 0,136$. Для того, щоб визначити рівень фінансової системи забезпечення КСВ підприємства, можна скористатися інтегральним показником, який розраховано за формулою:

$$K_{фс} = 0,368 * K_{nl} + 0,107 * K_{шл} + 0,118 * K_{ал} + 0,136 * K_{ра} + 0,136 * K_{вк} + 0,122 * K_{рл} + 0,125 * K_{ооз} + 0,136 * K_{овк} \quad (3)$$

Результати розрахунку наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення інтегрального показника фінансової складової корпоративної соціальної відповідальності підприємств Хмельницької області за 2012–2016 роки

Підприємство	Рік	Коефіцієнт поточної ліквідності	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Коефіцієнт рентабельності активів	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Коефіцієнт рентабельності діяльності	Коефіцієнт оборотності основних засобів	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Інтегральний показник фінансової складової
ДП «Новатор»	2012	1,480	0,790	0,110	0,015	0,025	0,007	1,537	3,409	0,934
	2013	1,490	0,730	0,220	0,067	0,107	0,034	1,437	3,184	0,920
	2014	1,590	0,760	0,200	0,148	0,254	0,601	2,121	4,231	1,261
	2015	1,420	1,050	0,120	0,164	0,136	0,079	3,162	8,061	1,836
	2016	1,270	1,230	0,090	0,024	0,052	0,015	3,267	6,671	1,620
ПАТ «КМЗ»	2012	1,304	0,317	0,000	0,002	0,004	0,046	0,027	0,089	0,210
	2013	2,366	0,370	0,002	0,003	0,005	0,025	0,057	0,207	0,358
	2014	0,434	3,126	0,000	-0,004	-0,010	-0,030	0,084	0,321	0,434
	2015	0,729	0,579	0,000	-0,001	-0,003	-0,002	0,286	1,349	0,366
	2016	0,743	0,601	0,005	0,001	0,007	0,005	0,267	1,408	0,379
ПАТ «Укрелектроапарат»	2012	1,103	0,607	0,186	0,132	0,594	0,072	1,994	8,226	1,693
	2013	3,726	2,709	0,765	0,866	1,080	0,324	4,471	4,802	2,336
	2014	3,741	2,785	1,295	0,787	0,108	0,361	5,169	2,289	2,015
	2015	2,132	1,472	0,164	0,204	0,287	0,132	3,131	2,169	1,198
	2016	2,630	1,417	0,276	0,126	0,181	0,075	2,272	2,404	1,156
ПАТ «Темп»	2012	4,503	2,004	0,168	0,052	0,080	0,042	1,479	1,905	1,233
	2013	1,428	0,473	0,029	-0,042	-0,071	-0,097	0,522	0,733	0,360
	2014	6,171	2,798	0,307	0,126	0,192	0,058	2,436	3,305	1,868
	2015	3,817	1,336	0,201	-0,026	-0,037	-0,033	0,870	1,126	0,866
	2016	4,062	1,336	0,297	0,010	0,013	0,014	0,710	0,941	0,879

Аналогічно розраховуємо інтегральні показники для складової відносин із стейкхолдерами та кадрової складової (табл. 2). Коефіцієнт конкордації в нашому випадку складає 0,82, що свідчить про достатньо високу ступінь узгодженості думок експертів. Враховуючи проведені розрахунки нами визначено вагомість впливу кожного коефіцієнта складової відносин із

стейкхолдерами за допомогою врахування думок респондентів та використання коефіцієнта конкордації: $k_{ij} \rightarrow 1$; $k_{ев} = 0,162$; $k_{nn} = 0,183$; $k_{впн} = 0,149$; $k_{оз} = 0,159$; $k_{зсі} = 0,168$; $k_{фсі} = 0,179$. Для того, щоб визначити рівень складової відносин із стейкхолдерами підприємства, можна скористатися інтегральним показником, який розраховуємо за формулою:

$$K_{свс} = 0,162 * K_{ев} + 0,183 * K_{nn} + 0,149 * K_{впн} + 0,159 * K_{оз} + 0,168 * K_{зсі} + 0,179 * K_{фсі} \quad (4)$$

Таблиця 2

Визначення інтегрального показника складової відносин із стейкхолдерами корпоративної соціальної відповідальності підприємств Хмельницької області за 2012–2016 роки

Підприємство	Рік	Коефіцієнт економічних витрат	Коефіцієнт податкового навантаження	Коефіцієнт витрат на роботу на роботу з клієнтами у загальному обсязі витрат підприємства	Коефіцієнт дебіторської заборгованості	Коефіцієнт забезпечення підприємства закладами соціальної інфраструктури	Коефіцієнт фінансування закладів соціальної інфраструктури	Інтегральний показник складової відносин із стейкхолдерами
ДП «Новатор»	2012	0,36	0,356	0,356	0,011	0,016	0,0101	0,183
	2013	0,27	0,208	0,359	0,024	0,018	0,0154	0,145
	2014	0,82	0,189	0,401	0,031	0,021	0,0178	0,239
	2015	0,91	0,071	0,425	0,042	0,032	0,0245	0,240
	2016	0,36	0,121	0,401	0,057	0,039	0,0268	0,161
ПАТ «КМЗ»	2012	0,82	0,261	0,233	0,112	0,005	0,0001	0,234
	2013	0,91	0,106	0,362	0,231	0,006	0,0002	0,259
	2014	0,56	0,058	0,174	0,186	0,004	0,0002	0,158
	2015	0,84	0,045	0,051	0,189	0,007	0,001	0,183
	2016	1,00	0,059	0,114	0,256	0,008	0,0011	0,232
ПАТ «Укрелектроапарат»	2012	0,82	0,021	0,049	0,012	0,018	0,0012	0,149
	2013	1,00	0,051	0,044	0,062	0,021	0,0019	0,192
	2014	0,91	0,12	0,048	0,057	0,028	0,0032	0,191
	2015	0,90	0,214	0,048	0,086	0,041	0,0025	0,213
	2016	0,88	0,041	0,057	0,068	0,043	0,0029	0,177
ПАТ «Темп»	2012	0,82	0,028	0,179	0,018	0,011	0,0009	0,170
	2013	0,55	0,063	0,123	0,039	0,013	0,0011	0,128
	2014	0,85	0,029	0,069	0,018	0,011	0,0014	0,158
	2015	0,36	0,053	0,128	0,113	0,014	0,0016	0,108
	2016	0,91	0,066	0,154	0,079	0,038	0,0019	0,202

Для кадрової складової коефіцієнт конкордації складає 0,83, що свідчить про достатньо високу ступінь узгодженості думок експертів (табл. 3). Нами визначено вагомість впливу кожного коефіцієнта кадрової складової за допомогою врахування думок респондентів та використання

коефіцієнта конкордації: $k_{ij} \rightarrow 1$; $k_{кп} = 0,119$; $k_{пл} = 0,108$; $k_{впч} = 0,093$; $k_{онп} = 0,142$; $k_{озп} = 0,135$; $k_{свп} = 0,086$; $k_{впз} = 0,100$; $k_{ззп} = 0,138$; $k_{взп} = 0,078$. Розраховуємо інтегральний показник кадрової складової за формулою:

$$K_{ок} = 0,119 * K_{кп} + 0,108 * K_{пл} + 0,093 * K_{впч} + 0,142 * K_{онп} + 0,135 * K_{озп} + 0,086 * K_{свп} + 0,1005 * K_{впз} + 0,138 * K_{ззп} + 0,078 * K_{взп} \quad (5)$$

**Визначення інтегрального показника кадрової складової корпоративної соціальної
відповідальності підприємств Хмельницької області
за 2012–2016 роки**

Підприємство	Рік	Коефіцієнт кваліфікованості працівників	Коефіцієнт плинності кадрів	Коефіцієнт витрат робочого часу	Коефіцієнт обороту з прийняття персоналу	Коефіцієнт обороту зі звільнення	Коефіцієнт соціальних витрат на персонал	Коефіцієнт витрат на професійне зростання працівників	Коефіцієнт заборгованості з оплати праці	Коефіцієнт відповідності рівня оплати праці на підприємстві середньому рівню оплати праці	Інтегральний показник фінансової складової
ДП «Новатор»	2012	0,198	0,07	0,03	0,19	0,19	0,275	0,64	0,124	0,83	0,256
	2013	0,208	0,05	0,027	0,14	0,13	0,367	0,58	0,238	0,93	0,265
	2014	0,204	0,08	0,054	0,34	0,17	0,357	0,58	0,346	0,81	0,309
	2015	0,203	0,10	0,050	0,29	0,19	0,404	0,41	0,371	0,85	0,300
	2016	0,205	0,12	0,048	0,26	0,21	0,426	0,45	0,356	0,87	0,306
ПАТ «КМЗ»	2012	0,091	0,42	0,007	0,33	0,5	0,08	0,45	0,288	0,55	0,306
	2013	0,103	0,58	0,008	0,12	0,58	0,13	0,38	0,281	0,46	0,295
	2014	0,091	0,82	0,008	1,27	0,82	0,11	0,35	0,307	0,48	0,515
	2015	0,100	0,19	0,007	0,33	0,19	0,18	0,37	0,324	0,45	0,238
	2016	0,102	0,25	0,007	0,55	0,22	0,29	0,32	0,352	0,38	0,283
ПАТ «Укрелектроапарат»	2012	0,229	0,30	0,011	0,29	0,31	0,212	0,52	0,165	0,51	0,276
	2013	0,23	0,25	0,009	0,18	0,28	0,224	0,57	0,173	0,47	0,255
	2014	0,233	0,19	0,006	0,17	0,22	0,325	0,51	0,152	0,55	0,245
	2015	0,242	0,13	0,006	0,18	0,19	0,319	0,48	0,215	0,68	0,253
	2016	0,246	0,09	0,004	0,19	0,17	0,341	0,46	0,266	0,77	0,261
ПАТ «Темп»	2012	0,284	0,37	0,019	0,19	0,38	0,11	0,32	0,08	0,42	0,239
	2013	0,324	0,33	0,035	0,20	0,40	0,20	0,28	0,38	0,47	0,294
	2014	0,365	0,29	0,04	0,29	0,38	0,33	0,24	0,41	0,48	0,317
	2015	0,367	0,23	0,041	0,29	0,23	0,4	0,29	0,45	0,44	0,304
	2016	0,372	0,17	0,045	0,31	0,26	0,64	0,32	0,48	0,48	0,337

Вагомість впливу кожного коефіцієнта складових елементів КСВ визначено за допомогою врахування думок респондентів та використання коефіцієнта конкордації: $k_{ij} \rightarrow 1$; $k_{fc} = 0,312$; $k_{свс} = 0,339$; $k_{кс} = 0,348$. Розраховуємо інтегральний показник рівня КСВ підприємства за формулою:

$$K_{ок} = 0,312 * K_{fc} + 0,339 * K_{свс} + 0,348 * K_{кс} \quad (6)$$

Результати експертного опитування щодо впливу фінансової, кадрової та складової відносин із стейкхолдерами, які впливають на рівень корпоративно-соціальної відповідальності підприємства представлено у таблиці 4.

Таблиця 4

Визначення рівня корпоративної соціальної відповідальності підприємств Хмельницької області за 2012–2016 роки

Підприємство	Рік	Фінансова складова	Складова відносин із стейкхолдерами	Кадрова складова	Рівень корпоративної соціальної відповідальності
ДП «Новатор»	2012	0,934	0,183	0,256	0,443
	2013	0,920	0,145	0,265	0,428
	2014	1,261	0,239	0,309	0,582
	2015	1,836	0,240	0,300	0,759
	2016	1,620	0,161	0,306	0,667
ПАТ «КМЗ»	2012	0,210	0,234	0,306	0,251
	2013	0,358	0,259	0,295	0,302
	2014	0,434	0,158	0,515	0,368
	2015	0,366	0,183	0,238	0,259
	2016	0,379	0,232	0,283	0,295
ПАТ «Укрелектроапарат»	2012	1,693	0,149	0,276	0,675
	2013	2,336	0,192	0,255	0,883
	2014	2,015	0,191	0,245	0,779
	2015	1,198	0,213	0,253	0,534
	2016	1,156	0,177	0,261	0,512
ПАТ «Темп»	2012	1,233	0,170	0,239	0,525
	2013	0,360	0,128	0,294	0,258
	2014	1,868	0,158	0,317	0,747
	2015	0,866	0,108	0,304	0,413
	2016	0,879	0,202	0,337	0,460

Як видно із таблиці 4, рівень КСВ на досліджуваних підприємствах протягом 2012–2016 років зазнав суттєвих змін, перш за все це пов'язано із зміною у складових елементах соціальної відповідальності, які безпосередньо вплинули на інтегральний

показник рівня КСВ підприємства. Також запропоновано шкалу, яка характеризує рівень КСВ на кожному підприємстві за відповідний період дослідження, враховуючи рекомендовані межі (табл. 5).

Таблиця 5

Характеристика рівня корпоративної соціальної відповідальності підприємства

Рівень КСВ	Межі рівнів	Характеристика рівня КСВ
Високий	0,70–1	Характеризує функціонування корпоративно-соціальної відповідальності підприємства на належному рівні, достатність фінансових ресурсів, високий рівень інформаційного, правового та технічного забезпечення, оптимальний рівень забезпеченості персоналом на підприємстві, що забезпечує реалізацію соціально відповідальної діяльності підприємства
Середній	0,51–0,69	Складові елементи КСВ знаходяться на недостатньому рівні. Підприємство має недостатню кількість власних ресурсів для ведення соціально відповідального бізнесу
Низький	0,31–0,50	Характеризується низьким рівнем забезпечення підприємства необхідними ресурсами для функціонування КСВ
Критичний	0–0,30	Характеризується недостатнім рівнем забезпечення КСВ, що унеможливає функціонування соціальної відповідальності підприємства на належному рівні та свідчить про недостатність ресурсів підприємства

Отже, із таблиці 5 слідує, що лише на трьох з досліджуваних підприємств рівень КСВ досягає межі високого рівня, а це свідчить про достатню увагу з боку керівництва щодо ефективного забезпечення соціальної відповідальності. На основі даного дослідження можна зробити висновок, що не на всіх підприємствах керівництво приділяє доста-

тньо уваги Ксоціальній відповідальності, яка безпосередньо впливає на ефективну діяльність персоналу підприємства, на покращення його фінансових результатів та на підвищення конкурентних переваг підприємства.

Висновки та пропозиції. Сильною стороною у проведеному дослідженні є формування системи по-

казників, що є складовими елементами корпоративно-соціальної відповідальності, які доцільно використовувати для визначення рівня КСВ підприємства з використанням інтегрального показника.

Слабкою стороною є те, що на досліджуваних підприємствах, за результатами опитування, вплив показників фінансової, кадрової складових та складової відносин із стейкхолдерами на рівень КСВ підприємства є суб'єктивною думкою респондентів.

Можливостями для подальших досліджень є розширення системи показників та складових елементів корпоративно-соціальної відповідальності промислових підприємств, запровадження на підприємствах соціальних звітів з метою формування позитивного іміджу та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в контексті євроінтеграційних процесів.

Загрозами для результатів проведених досліджень є те, що ведення соціально відповідального бізнесу вимагає від підприємств впровадження стандартів соціальної звітності, проте не всі керівники готові до запровадження їх на підприємстві. Важливу роль при веденні соціально-відповідального бізнесу відіграють соціально-економічна ситуація в країні, законодавча база, рівень зайнятості населення.

Отже, здійснивши аналіз теоретичних підходів до оцінки корпоративно-соціальної відповідальності підприємства виявлено, що на рівні підприємства розвиток соціальної відповідальності доцільно реалізовувати за такими напрямками як: дотримання

вимог чинного законодавства; забезпечення високої якості товарів і послуг; забезпечення гідних і безпечних умов праці на підприємстві; інформаційна відкритість підприємства і чесне рекламування товарів; екологічна відповідальність підприємства; реалізація соціальних ініціатив суб'єктом підприємницької діяльності. Оцінка рівня соціальної відповідальності дає можливість розраховувати її в динаміці та використовувати в порівняльному аналізі діяльності різних підприємств, визначення напрямків взаємодії зі стейкхолдерами різних рівнів господарювання.

Список літератури

1. Жаліло Я.А. Економічний діалог: партнерство заради прогресу / Я.А. Жаліло, І.М. Акімова, Д.В. Ляпін ; Центр антикризових досліджень. – К. : МСД, 2007. – 123 с.
2. Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність та аудит як сучасні інститути і технології соціального розвитку / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 3-9.
3. Сабєцька Т.І. Сфери та напрями реалізації соціальної відповідальності підприємства / Т.І. Сабєцька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. – Випуск 15. Частина 3. – 2015. – С 97-101.
4. Царик І.М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки: автореф. дис.. к.е.н.: спец. 08.00.03 / І.М. Царик; Черніг. держ ін-т ек. та упр. -Чернігів, 2011. - 23 с.

Псарева Н.Ю.

*Доктор экономических наук, профессор
Профессор департамента менеджмента*

Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

Psareva N.Yu

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Professor of the Department of Management*

Financial University under the Government of the Russian Federation

ОПЫТ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СПОРТИВНЫХ ЛИГ ФУТБОЛЬНЫХ ЛИГ. EXPERIENCE OF CREATION AND OPERATION OF SPORTS LEAGUES FOOTBALL LEAGUES

Аннотация. Популярность футбола в мире и в каждой отдельной взятой стране нашла яркое подтверждение Чемпионатом Мира 2018. Несмотря на политические и экономические разногласия игры прошедшего чемпионата показали, что футбол сближает людей, делает мир лучше.

Очень важно правильно организовать развития футбола в любой стране. Поэтому очень важно изучить опыт создания и организации деятельности национальных лиг, являющихся кузницей мировых игроков. В статье представлены результаты изучения создания спортивных лиг в США и футбольной Премьер-лиги в Англии, определены основные параметры, характеризующие футбольные клубы, входящие в лигу, способы управления, варианты организации и проведения чемпионатов, финансовые вопросы.

Annotation. The popularity of football in the world and in each individual country has been vividly confirmed by the World Cup 2018. Despite the political and economic disagreements of the past championship game showed that football brings people closer, makes the world better.

It is very important to organize the development of football in any country. Therefore, it is very important to study the experience of creating and organizing the activities of national leagues, which are the forge of world players. The article presents the results of the study of the creation of sport leagues in the USA and the Premier League football in England, the main parameters characterizing football clubs belonging to the league, ways of management, variants of organizing and holding championships, financial issues are defined.

Ключевые слова: Футбольная лига, организации игр, управление, показатели деятельности

Keywords: Football League, organization of games, management, performance indicators

В XIX веке футбол, как вид спорта, стал набирать популярность в Англии. Играли в футбол преимущественно в университетах, где и стали зарождаться первые футбольные лиги. Однако даже тогда не существовало единого свода правил, так в некоторых университетах разрешалось брать мяч в руки, в то время, как в других данное действие было запрещено. Первый футбольный клуб - «Шеффилд» был создан лишь в середине века – в 1857 году, а первая в мире футбольная федерация шестью годами позднее. Ей стала Футбольная ассоциация Англии, которая и приняла первый единый свод правил, а также организовала первый футбольный турнир в мире среди клубов – Кубок Англии.

К началу 80-х годов XIX века футбол получил широкое распространение, сравнявшись по своей популярности со спортом №1 того времени в Англии – крикетом, а количество клубов, которые входили в ассоциацию, на тот момент уже перевалило за сотню. Несмотря на это, футбол по-прежнему считался любительским видом спорта, а командам запрещалось выплачивать игрокам зарплату. Клубы пытались обвинить друг друга в нарушении данного правила, а некоторые даже исключались из Ассоциации. Поняв, что правило мешает развитию футбола в стране, ФА отменяет запрет на выплату зарплат, что приводит к созданию первой регулярной лиги в мире, а позднее и основанию ФИФА. Именно создание первой футбольной лиги в Англии дало толчок развитию футбола не только в отдельно взятой стране, но и в мире. Футбол начинает захватывать все больше и больше стран, где появляются футбольные клубы, а вместе с ними и лиги.

Сегодня очень сложно точно сказать, сколько футбольных лиг насчитывается в мире, но понимание того, что футбол является самой популярной игрой, доказывает, что ни один другой вид спорта не может сравниться с количеством регулярных лиг. Несмотря на тот факт, что мировое футбольное сообщество давно уже играет по одним и тем же правилам, разные страны предлагают свои уникальные подходы к созданию и принципам организации своих внутренних чемпионатов.

В этой статье рассмотрены и проанализированы принципы и подходы к созданию не только футбольных лиг, но и из других видов спорта на основе показателей посещаемости спортивных соревнований, проводимых лигами и финансовых результатов их деятельности. Объектом изучения являются спортивные лиги в различных видах спорта, в том числе и футбольные лиги. Результаты исследования могут служить основой создания футбольных лиг с учетом преимуществ и недостатков, выявленных в процессе изучения деятельности различных национальных спортивных лиг.

К сожалению, на сегодняшний день существует лишь единый рейтинг сборных команд по футболу, включающих все страны мира, но нет единого рейтинга футбольных клубов и лиг с разных континентов. Учитывая, что футбольная лига включает футбольные клубы, в проводимом исследовании по организации футбольной лиги за основу отбора участников лиги использована практика ФИФА, согласно которой при определении количества национальных сборных от каждой конфедерации для участия в Чемпионате мира учитываются следующие показатели:

- количество участников;
- система проведения соревнования;
- количество команд, которые покидают лигу по итогам сезона и команд, которые будут приниматься в лигу на их место;
- время проведения соревнования;
- периодичность проведения соревнований;
- финансовые показатели.

С точки зрения этих параметров рассмотрена деятельность мировых спортивных лиг.

Финансовый успех спортивного клуба является определяющим при рассмотрении претендента на приглашения в лигу, так как для нее именно достижение наибольшей доходности является лейтмотивом функционирования, о чем свидетельствуют данные рисунка 1 - доходность лиг по финансовым показателям за 2017 г.

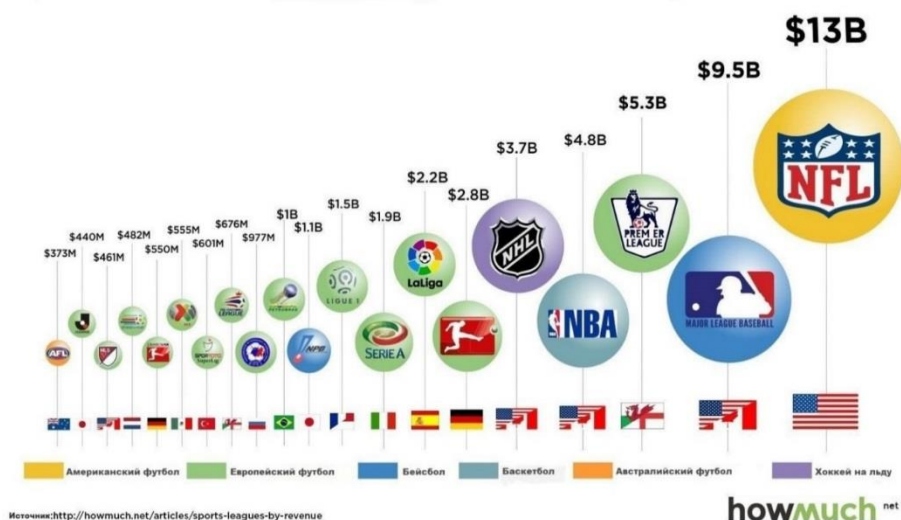

Рисунок.1 Рейтинг спортивных лиг по доходности

Источник: [7]

Самой прибыльной лигой является американская Национальная футбольная лига (американский

футбол), чей годовой доход почти в три раза превышает доходы ближайшего преследователя из футбольной сферы – Английской Премьер-лиги.

Успех американского спорта совсем не случаен, в этой стране каждому гражданину спорт прививается с самого раннего возраста, что впоследствии определяет предрасположенность и восприимчивость к спорту на протяжении всей жизни. Это фактор отражается на доходах клубов в различных

ведущих лигах в США, поскольку именно интерес со стороны болельщиков позволяет клубам зарабатывать деньги, которые превышают доходы почти всех остальных лиг мира. Интерес к спорту можно проследить на основе средней и общей посещаемости зрителей за сезон 2015/2016, рисунок 2.

Top sports league attendances: by average crowd, most recent completed season

Professional domestic sports leagues, regular season

Rank	Sport	League	Season	Ave	Total	Games
No1	Am Football	NFL	2016-17	69,487	17,788,671	256
No2	Football	Bundesliga	2015-16	42,421	12,980,815	306
No3	Football	Prem League	2015-16	36,452	13,851,698	380
No4	Aussie Rules	AFL	2016	31,878	6,311,898	198
No5	Baseball	MLB	2016	30,131	73,159,044	2428
No6	Baseball	NBP Japan	2016	29,116	24,981,514	858
No7	Cricket	Big Bash	2015-16	28,249	903,952	32
No8	Football	La Liga	2015-16	28,191	10,712,535	380
No9	Football	Liga MX	2015-16	26,151	8,002,119	306
No10	Gridiron	CFL	2016	24,692	2,000,052	81

NB1: regular season only. No post-season or play-off games included.

NB2: IPL cricket data deemed too unreliable for inclusion. If trusted, IPL might make lower end of this list.

NB3: NBA 2015-16 with 21.97m fans, average 19,122 is best attended indoor league ahead of NHL.

Рисунок 2. Лучшие участники национальных спортивных лиг в мире [1]

Анализ посещаемости за сезон 2012/2013 гг. показывает, что самые большие темпы роста по увеличению людей, посетивших матчи именно в

чемпионатах США. Темы прироста зрителей в других лигах значительно уступают американским, рисунок 3.

Top sports league attendances: by average crowd, most recent season

OUTDOOR

Rank	Sport	League	Season	Ave	Total
No1	Am Football	NFL	2012-13 2011-12	67,591 67,394	17,303,347 17,252,949
No2	Football	Bundesliga	2011-12 2010-11	45,116* 42,673	13,805,496 13,057,899
No3	Football	Premier League	2011-12 2010-11	34,602 35,190	13,149,095 13,372,318
No4	Aussie rules	AFL	2012 2011	32,748 36,428	6,778,824 7,139,854
No5	Baseball	MLB	2012 2011	30,895 30,366	74,859,268 73,425,568
No6	Football	La Liga	2011-12 2010-11	28,462 29,128	10,815,670 11,039,808
No7	Canadian football	CFL	2011 2010	27,882 27,192	1,979,639 1,957,851
No8	Baseball	NPB (Japan)	2011 2010	24,965 25,626	21,569,760 22,141,003
No9	Football	Serie A	2011-12 2010-11	22,493 24,031	8,547,308 9,131,780
No10	Cricket	IPL	2010/11/12 2009	<i>Figures too unreliable to continue</i> 23,763 (max)	<i>1,402,000 (max)</i>

INDOOR

No1	Ice hockey	NHL	2011-12 2010-11	17,455 17,126	21,470,155 20,928,036
No2	Basketball	NBA	2011-12 2010-11	17,274 17,319	17,100,861** 21,302,370

Up one place / Down one place (Not necessarily increased / decreased crowd)

*Highest average ever in that league. ** Season and number of games curtailed by strike

NB: The MLS in 2012 averaged 18,807 in 2012, putting it No3 in USA sports by average per game, behind the NFL and MLB but ahead of NHL and NBA for a second straight year.

Updated versions of this table, as appropriate, and details of sources: <http://tiny.cc/GTUpx>

Рисунок 3. Рейтинги спортивных лиг по динамике доходности и средней посещаемости в сезонах 2010-2012 гг.

Источник:[1]

При этом стоит учитывать, что показатели американской хоккейной лиги и американской баскетбольной лиги являются самыми большими среди видов спорта, которые проводятся в крытых аренах. По причине того, что изначально вместимость таких арен значительно уступает открытым стадионам, показатели этих двух лиг ниже, однако если обратить внимание на процентное соотношение средней заполняемости стадионов (94,6% за сезон 2016/2017), то NBA и NHL окажутся гораздо выше своих конкурентов из других стран. Например, показатели самых популярных европейских

чемпионатов - 81,9% в Английской Премьер-лиге и немецкой Бундеслиге 85,7%. [8]

Причинами таких высоких показателей являются не только поголовное увлечение спортом среди населения, но и продуманная политика продвижения, как бренда лиги, так и брендов клубов, комфортные условия посещения стадиона, а также различное время начала матчей команд из одного города. Таким образом, американские клубы делят рынок между собой и создают благоприятные условия для посещения матчей нескольких команд по разным видам спорта из одного города. Вообще,

принципы и правила проведения чемпионатов в США уникальны и правилами, по которым они проводятся, и организацией финансовых потоков.

Для проведения в США чемпионата мира в 1994 г. по требованию ФИФА необходимо было создать национальную лигу - Major Soccer League – MSL, ее дебютный сезон МЛС которой прошел в 1996 году, а через пять лет она добилась невероятного прогресса. Достижению такого успеха MSL способствовала система организации ее деятельности, согласно которой все участники лиги делятся на две конференции по территориальному признаку, "Западная и Восточная конференция имеет по 11 команд. Каждая из двадцати двух команд в течение сезона по несбалансированному графику проводит 34 матча (17 на домашнем поле и 17 на выезде). Клубы играют как минимум два матча с каждым из десяти участников своей конференции (одну игру дома и одну на выезде), а также как минимум по одной встрече с каждым членом противоположной конференции (5 или 6 матчей дома и 5 или 6 на выезде). Остальные 3 игры большинство команд проводят с членами своей конференции согласно выбору лиги, а одна команда каждой конференции проводит два матча со своими и одну встречу с командой из другой конференции. Интересно и то, что членство футбольных команд в лиге постоянно[3].

Как и в других американских профессиональных спортивных лигах, в MLS отсутствует практика выбывания в низшую лигу, а для получения франшизы на вступление в Лигу необходимо не только внести членский взнос, который равен 150 миллионам долларов США», но и проделать огромную работу, в ходе которой предстоит убедить комиссию Лиги в необходимости принятия команды[3]. Такая система проведения чемпионата в корне отличается от европейского и мирового подходов не только структурой проведения соревнований, но и равномерностью распределения денежных средств между всеми участниками лиги, обеспечивая финансовую состоятельность клубам. в отличие от европейского футбола, где финансовые возможности команд сильно разнятся.

Ключевая особенность американского чемпионата заключается в том, что у всех клубов единый владелец – сама лига. Соответственно, и доходы распределяются между клубами равными долями, чтобы никто не чувствовал себя обделенным. При таком подходе отсутствует риск возникновения у клубов финансовых проблем.

Подобная система не первый год успешно работает не только в футболе, но и во всех ведущих спортивных лигах континента, принося стабильную прибыль все участникам, вовлеченным в процесс (спонсорам, инвесторам и т.п.).

Каждая команда имеет своих спонсоров и инвесторов, но они при этом являются акционерами MSL, а не самих команд. Минимальная сумма соглашения между клубом и инвестором не должна быть меньше полумиллиона долларов в год, из которых 200 тыс. клубы обязаны перечислить лиге. В

настоящее время большинство клубов имеют подобные соглашения на суммы от одного до четырех миллионов долларов в год.

Еще один обязательный пункт всех профессиональных североамериканских лиг касается зарплат игроков. Футболисты, выступающие в MSL, заключают свои контракты не с клубами, как во всем мире, а непосредственно с лигой, которая и отвечает за распределение зарплат. У каждой команды лиги перед стартом сезона есть свой бюджет с определенной суммой, в которую должны уложиться зарплатой всех игроков. Минимальный годовой оклад в MSL футболиста равен 53 тыс. долларов. Средняя заработная плата в MSL в 2017 г. составила чуть более 326 тыс. долларов (326'129,23)[3]. Это меньше, чем в голландской Eredivisie, английском Championship (в каждой из этих лиг средняя зарплата превышает отметку в 400 тыс. долларов). Отдельного восхищения достойна абсолютная прозрачность зарплат игроков в MSL. Каждый желающий может узнать ежегодный доход любого игрока лиги на специальном сайте (mlsplayers.org).

Похожая ситуация наблюдается и в самой доходной лиге мира – NFL. Почти все команды NFL являются частными организациями, поэтому детальной финансовой информации о них практически нет — за одним исключением: «Грин-Бэй Пэкерс». Команда из Висконсина обладает особым статусом: в отличие от других франшиз, у нее нет единого владельца. Она является корпорацией, в которой владельцами являются 360760 болельщиков клуба, владеющие акциями. Эти акции не могут поданы третьим лицам, по ним не платят дивидендов. Команда обязана отчитываться перед акционерами о финансовом положении, что позволяет им понять, как и сколько приблизительно зарабатывают команды NFL[5].

В 2014 г. вступило новое соглашение с CBS, FOX, ESPN и NBC, по которому NFL будет зарабатывать \$4,9 миллиарда в год от ТВ-прав. С учетом отдельного контракта с DirectTV, радио Westwood One и др. сумма от продажи прав составляет около \$7 миллиардов. Вплоть до 2022 г. каждая команда NFL получит около \$200 млн. за сезон еще до того, как нога болельщика ступила на стадион[6].

Также отличным двигателем финансовых возможностей команд является стадион. Помимо прав на имя стадиона, каждая команда получает 100% от продаж персональных лицензий (прав на покупку сезонных абонементов), а также VIP и корпоративных боксов. На новых стадионах огромная часть уделена именно таким локам. Например, на AT&T Stadium, где играет «Даллас», 342 бокса и 15 тысяч клубных мест. Люкс-ложи стоят от \$224000 до \$900000 в год. Поэтому желание многих владельцев построить новый стадион с большим количеством мест, выделенных под VIP ложи, вполне логично. Если команда владеет стадионом, то дополнительной статьей дохода является организация концертов, церемоний, саммитов, ярмарок и прочих мероприятий. Поэтому все новые стадионы —

многофункциональные комплексы, а не просто железобетонные сооружения, которые простаивают весь год, не считая 10-12 недель в году. Эта неординарная система привлекает и подкупает тем, что внутри лиги каждый клуб равен другому клубу по бюджету, что увеличивает интерес к матчам и непредсказуемость результата. Однако в этой системе существуют и свои недостатки, замедляющие развитие лиги и снижающие конкурентоспособность клубов MSL по сравнению с клубами европейских чемпионатов:

- централизованная система ограничивает развитие лиги и команд, а искусственное уравнивание клубов противоречит правилам рынка; клубам сложнее находить инвесторов готовы вкладывать большие денежные средства и приглашать лучших игроков мира, что делает их не конкурентоспособными по отношению с европейскими клубами;
- отсутствие перехода команд на более низкий уровень лиги из-за плохой игры и возможности перехода на более высокой уровень нарушает спортивный принцип состязательности, и отрицательно сказывается на мотивации отдельно взятых команд;
- делением лиги на Западную и Восточную конференции и соответствующая организация проведения встреч между командами, в ходе регулярного сезона обуславливает необходимость проведения игр с одними и теми же соперниками, что негативно сказывается, как на мотивации игроков, так и на интересе болельщиков.

В отличие от американской системы организации национальной футбольной лиги в Английской премьер-лиги, самой посещаемой и доходной футбольной лиги мира, существует иной порядок взаимодействия между футбольными клубами и иная система розыгрыша чемпионата. Если в MSL акционерами лиги являются инвесторы, спонсоры, то в Премьер-лиге, являющейся корпорацией, владельцами выступают 20 клубов-участников, каждый из которых имеет одним голос по вопросам, связанным с изменением правил проведения турнира или спонсорских контрактов[4]. Управление Премьер-лигой клубы осуществляется собранием акционеров, советом директоров, председателем, исполнительным директором, избираемых акционерами. Среди акционеров Премьер-лиги есть и футбольная ассоциация, не оказывающая влияние на деятельность корпорации, но как особый акционер, имеет право вето в ходе выборов председателя и исполнительного директора Премьер-лиги и при голосовании по вопросу принятия новых правил проведения турнира[4].

Премьер-лига участвует в работе Европейского клубного форума УЕФА, посылая своих

представителей от клубов. Какое количество представителей, и от каких клубов определяется согласно таблице коэффициентов УЕФА.

«Европейский клубный форум УЕФА избирает трёх членов в Комитет клубных турниров УЕФА, занимающийся вопросами организации турниров Лига чемпионов УЕФА и Лига Европы УЕФА» [4]. У этой модели есть свои преимущества по сравнению с американской моделью. Например, если в США клубы являются собственностью лиги, определяющей ее развитие, то в Англии все команды-участницы являются владельцами лиги, в которой они играют, поэтому могут принимать решения, выгодные, в первую очередь, для себя[4].

Решение финансовых вопросов осуществляется на корпоративной основе. Каждый клуб получает от лиги денежные средства, полученные за счет продажи ТВ прав. При этом деньги распределяются согласно специальному алгоритму, учитывающему вклад каждой команды. Чтобы уравнивать возможности команд, каждая вновь вошедшая команда, получает от лиги \$150 млн. долларов, что позволяет ей приглашать сильных игроков и пытаться закрепиться в лиге.

Такое количество денег, выделяемых командам новичкам, отличает эту лигу от всех остальных, делая ее конкурентоспособной, увеличивает ее доходность за счет проводимых игр.

Такие суммы не получает никто, даже за победу в самом престижном европейском турнире Лиги чемпионов УЕФА команда-победительница зарабатывает в три раза меньше.

При всей успешности и зрелищности Английской Премьер-лиги, в последние годы наблюдается стагнация посещаемости матчей. При анализе посещаемости матчей американских лиг, где количество человек на стадионах неуклонно растет, в Англии темпы роста либо несущественны, либо, и worse, ниже предыдущих сезонов. Не вызывают восторга выступления английских клубов на европейской арене. Последний раз английская команда выигрывала лишь в 2012 г. Только в этом сезоне ФК Ливерпуль удалось выйти в финал Лиги Чемпионов, однако там команда была повержена испанским «Реал Мадрид». Такие показатели не могли остаться незамеченными со стороны телевизионщиков и именно поэтому новый контракт, заключенный на период 2019-2020 гг. на 700 млн. ниже предыдущего соглашения. Учитывая тот факт, что большую часть своих доходов английские клубы получают от продажи ТВ прав, это является для них тревожным звонком, рисунок 4.

Premier League football TV rights deals

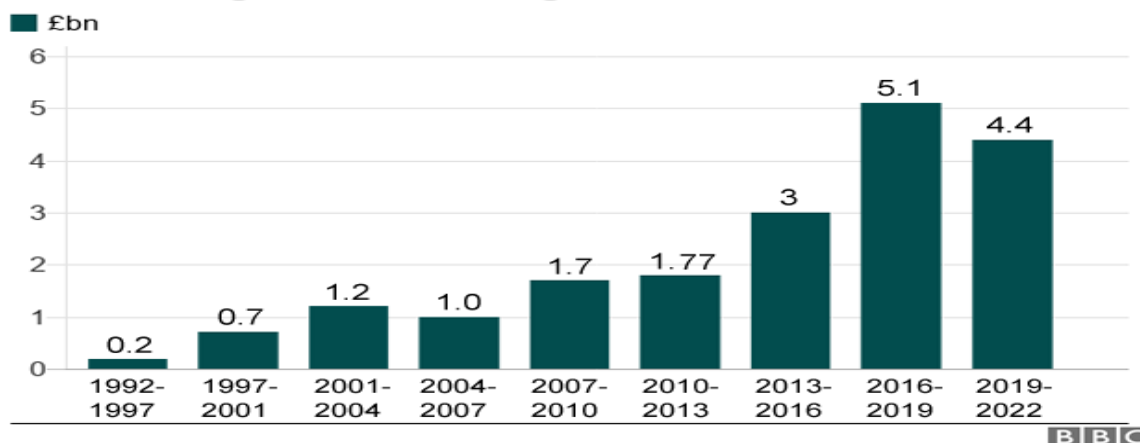

Рисунок 4. Динамика доходов Премьер-Лиги от трансляции матчей

Источник:[2]

Существуют и другие подходы к созданию футбольных лиг. Например, в Ирландии в Высшем дивизионе лиги. Ирландии числится 12 команд, которые при этом проводят 33 матча за сезон, играя с каждым соперником 3 раза. 1 или 2 раза — на своём поле и 1 или 2 раза — на поле оппонента. Победитель чемпионата определяется по количеству очков за сезон. При равенстве очков у двух и более команд, победителем становится та команда, которая забила больше голов, в случае их равенство - по количеству забитых мячей. Количество очков, получаемых командой определяется следующий образом:

- за победу в игре футбольный клуб получает 3 очка;
- за ничью — 1 очко;
- в случае поражения 0 очков.

В том случае, если у команд количество очков, голов и разница мячей одинаковы, то назначается матч на нейтральном поле. Команда, набравшая наименьшее количество очков по итогам чемпионата, выбывает в Первый дивизион, а предпоследняя команда играет два матча плей-офф с командой, которая заняла второе место в Первом дивизионе.

Такой подход скорее вызван низким уровнем игры ирландских команд, а сам футбол находится на 4-5 месте по своей популярности и интересу среди болельщиков в стране.

Выводы.

Развитие любого спорта и повышение его популярности среди населения связано с правильной организацией проведения соревнований, их зрелищностью, что обеспечивает, прежде всего, качеством игры. В игровых видах спорта, и особенно в футболе, важно выстроить работу лиги, объединяющей и организующей систему соревнований, привлекающих мировых звезд в команду своей лиги. В организации деятельности лиги в условиях рынка очень важна финансовая составляющая, которая в свою очередь зависит от умения привлечь спонсоров и инвесторов.

В мировой практике встречаются различные организационно-правовые формы спортивных лиг.

Корпоративная форма организации лиг характерная как для американских спортивных лиг, так и для английских. Однако по составу учредителей эти корпорации различаются. В каждом конкретном случае можно использовать тот или иной вариант, либо их комбинацию. Однако при этом важно, чтобы состав собственников мог обеспечить первоначальный капитал, необходимый для деятельности спортивной лиги. Зрелищность и статус соревнований позволяет получить основные дополнительные доходы, как лиги, так и клубам, входящим в ее состав, за счет продажи прав на трансляцию, продажи билетов, эффективной эксплуатации стадионов и т.п.

Нецелесообразно допускать отсутствия соперничества между командами, важно наличие перехода команд из высшей в низшую лигу и обратно.

Высокая доходность клубов и лиги в целом позволит обеспечить высокий уровень зарплат игроков, и, соответственно, повысит привлекательность матчей.

Библиографический список:

1. Best attended domestic sports leagues in the world [Электронный ресурс].- URL: <https://goo.gl/cekheZ> (дата обращения -25.06.2018)
2. Premier League raises less from TV rights auction [Электронный ресурс].-URL: <https://goo.gl/rdA1dV> (дата обращения 01.08.2018)
3. Википедия MLS [Электронный ресурс].-URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/606908>
4. Википедия Английская Премьер-лига [Электронный ресурс].-URL: <https://goo.gl/VtWHrh>
5. NFL[Электронный ресурс].-URL: <https://www.nfl.com/>
6. Как зарабатывают команды НФЛ[Электронный ресурс].-URL: <https://goo.gl/hqYkoS>
- 7/ Which Professional Sports Leagues Make the Most Money? [Электронный ресурс].-URL: <https://goo.gl/XEQ4Uz> (дата обращения 28.07.2018)
8. Статистика ведущих чемпионатов[Электронный ресурс].-URL: <https://goo.gl/fAu4dT> (дата обращения 30.07.2018)

*Швець Ю.О.,**к.е.н., ст. викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя**Shvets Y. O.,**Candidate of Economic Sciences, senior lecturer of the Department of Finance, banking and insurance,
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia*

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT STRATEGY FOR INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CURRENT CONDITIONS OF THE CRISIS

У статті значна увага приділяється аналізу фінансової діяльності промислових підприємств України. В роботі розглянуто систему механізму антикризового управління та особливості її використання на підприємствах, що є важливим для попередження кризового стану. Визначено основні перешкоди щодо розробки та введення ефективної стратегії антикризового управління на промислових підприємствах. За результатами дослідження запропоновано заходи для вирішення існуючих проблем на промислових підприємствах та передумови впровадження стратегії антикризового управління. Обґрунтовано роль стратегії антикризового управління в діяльності промислових підприємств.

Ключові слова: криза, антикризове управління, стратегія, промислові підприємства, антикризові заходи, ринкове середовище, банкрутство.

In the article considerable attention is paid to the analysis of financial activity of industrial enterprises of Ukraine. The system considers the mechanism of crisis management and features of its use at enterprises, which is important for preventing the crisis situation. The main obstacles are identified in the development and introduction of an effective strategy of crisis management in industrial enterprises. According to the results of the study, measures have been proposed to solve existing problems at industrial enterprises and the preconditions for the introduction of a crisis management strategy. The role of the strategy of crisis management in the activity of industrial enterprises is substantiated.

Key words: crisis, crisis management, strategy, industrial enterprises, anti-crisis measures, market environment, bankruptcy.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення розвиток вітчизняних промислових підприємств є нестабільним та виникає потреба у формуванні стратегії антикризового управління. Використання такої стратегії спрямоване на забезпечення підвищення рівня стабільності функціонування, економічного розвитку промислових підприємств в Україні та розробку альтернативних варіантів виходу з кризового стану. Завдяки впровадженню ефективної стратегії антикризового управління підприємство здатне зменшити витрати та підвищити рівень доходів, тобто покращити рентабельність діяльності. В цілому, стратегія антикризового управління є доцільною для використання в діяльності промислових підприємств, що дозволить провести профілактичні заходи щодо попередження банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання, розробки стратегії антикризового управління на підприємствах, теоретичні та методологічні основи впровадження стратегії є дослідженими багатьма науковцями, а саме: Глебова А.О., Конзерська Т.О. [1], Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О. [2], Литовченко О.Ю. [3], Мокряк К.В. [4], Погребняк А.Ю. [6], Тимошенко О.В., Буцька О.Ю., Сафарі Ф.Х. [7], Шконда В.В., Кальянов А.В. [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз існуючих підходів вчених показує, що відсутній єдиний під-

хід до з'ясування значення, ролі стратегії антикризового управління саме в діяльності промислових підприємств. Також існує потреба в обґрунтуванні доцільності впровадження стратегії в діяльність підприємств з урахуванням специфіки їх функціонування. Окреслені проблеми потребують більш глибокого дослідження та розвитку.

Мета статті. Головною метою є аналіз діяльності промислових підприємств; визначення перешкод розробці ефективної стратегії антикризового управління на промислових підприємствах; розробка заходів для вирішення існуючих проблем та передумов впровадження стратегії антикризового управління; розгляд значення стратегії антикризового управління для діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення, одним з головних завдань діяльності промислових підприємств є розробка механізму виходу з кризового стану, оскільки економічна та політична ситуація країни є досить нестабільною. Здатність підприємств вийти з кризи залежить від оцінки факторів, які впливають на його діяльність та можливості доступу до них для забезпечення стійкого стану. За умов, які призводять до скорочення життєвого циклу діяльності, а саме неефективність використання ресурсів, відсутність можливості для інноваційної діяльності, порушення технологічних норм виготовлення продукції,

зменшення частки інвестиційного капіталу, підприємство може втрати позиції на ринках збуту продукції, опинитися в кризовому стані.

Тому передумовою успішного функціонування промислових підприємств за сучасних умов є здійснення короткострокових фінансових заходів, які здатні допомогти у вирішенні проблем щодо фінансового оздоровлення підприємства, організувати випуск нового продукту для виходу на міжнародний ринок, зміцнення позиції на внутрішньому ринку та створення позитивного іміджу для кредиторів. Основною задачею підприємств є збереження основних фондів, залучення інвестиційних ресурсів, впровадження новітніх технологій, вдос-

коналення процесу виробництва продукції, підвищення рівня прибутковості для подальшого успішного розвитку [5]. Крім того, промисловим підприємствам для виходу з кризового стану та подолання його наслідків необхідно впроваджувати стратегію антикризового управління, що забезпечить економічний розвиток у майбутньому.

Для оцінки ефективності діяльності промислових підприємств було проаналізовано індекс промислової продукції за період 2015-2017 рр. (рис. 1). Виробництво промислової продукції зображено за валовим випуском, до нього входить продукція, яка призначена для подальшої переробки на підприємстві.

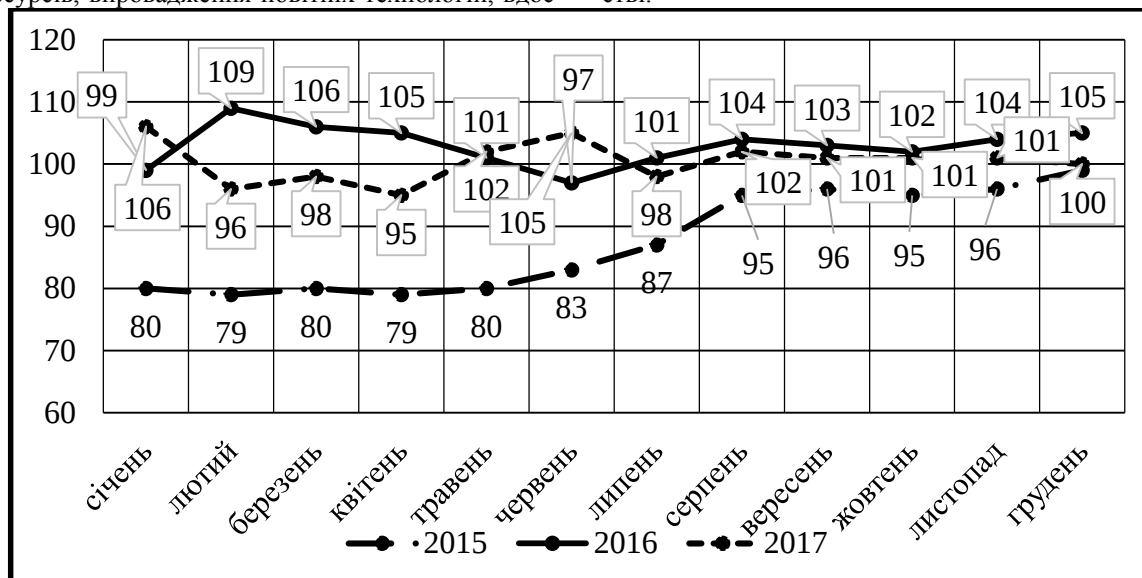

Рис. 1. Індекс промислової продукції в Україні за 2015-2017 рр., %

Примітка: сформовано автором на основі [5]

За даними наведеними на рис. 1 спостерігається у 2015-2017 рр. зростання індексу промислової продукції. Проте, необхідно зазначити, що за період січень-грудень 2017 р. відбулося скорочення індексу промислової продукції відносно 2016 р., а саме на 2,4% (у 2017 р. індекс становить 100% та в 2016 р. – 105%). Якщо порівнювати 2017 р. та 2016 р. з 2015 р., то спостерігається помітне зростання індексу промислової продукції, оскільки у 2015 р. він становив у грудні 99%. В цілому спостерігається незначне скорочення індексу промислової продукції у 2017 р. проти 2016 р., але його значення підвищилося відносно 2015 р.

Додатковим підтвердженням стабільності фінансової діяльності підприємств є зростання інвестиційних ресурсів, обсягу реалізованої продукції.

Щодо капітальних інвестицій у промислові підприємства, то за 2017 р. вони становили 136490,1 млн. грн, що на 27854,9 млн. грн. більше за минулий 2016 р., або на 125,6%. В свою чергу обсяг реалізованої продукції, що виробляється промисловими підприємствами становить у січні-лютому 2018 р. 402975,3 млн. грн., що на 867696,8 млн. грн. більше за відповідний період 2017 р., або складає 116,5% [5].

Крім того, обсяг нових замовлень на виробництво промислової продукції за I квартал поточного 2018 р. становить 181,797 млрд. грн., з них 98 млрд. грн. складають іноземні замовлення. Структура замовлень на виробництво промислової продукції як загалом, так і іноземних замовлень були розглянуті на рис. 2, рис. 3.

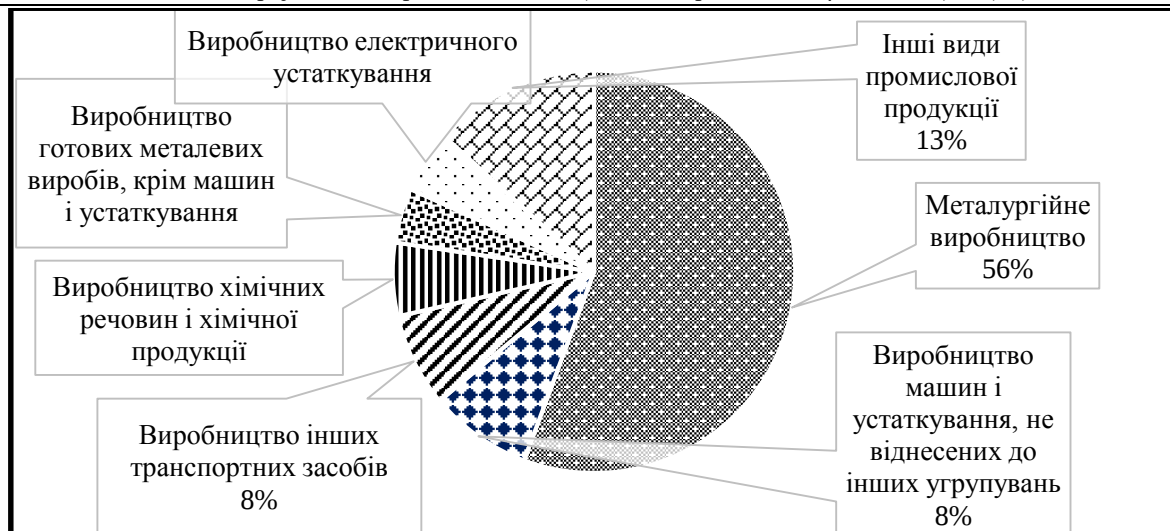

Рис. 2. Обсяг нових замовлень на виробництво промислової продукції за I квартал поточного 2018 р.
Примітка: сформовано автором на основі [5]

Варто відзначити, що найбільша частка нових замовлень на виробництво промислової продукції за I квартал 2018 р. припадала на металургійне виробництво (56%), інші види промислової продукції (13%), виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (8%), виробництво інших транспортних засобів (8%). До інших видів продукції за I квартал поточного 2018 р. віднесено: виробництво паперу та паперових виробів (5619,9 млн. грн.); виробництво одягу (1637,7 млн. грн.); текстильне виробництво (1597,9 млн. грн.); поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації (2099,8 млн. грн.); виробництво комп'ютерів,

електронної та оптичної продукції (1685,3 млн. грн.); виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (5791,3 млн. грн.); виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (5734,8 млн. грн.) [5].

З даних рис. 3 видно, що найбільший обсяг іноземних замовлень на виробництво промислової продукції за I квартал поточного 2018 р. припадає на металургійне виробництво (65%), виробництво інших транспортних засобів (9%), інші види промислової продукції (9%), виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (6%).

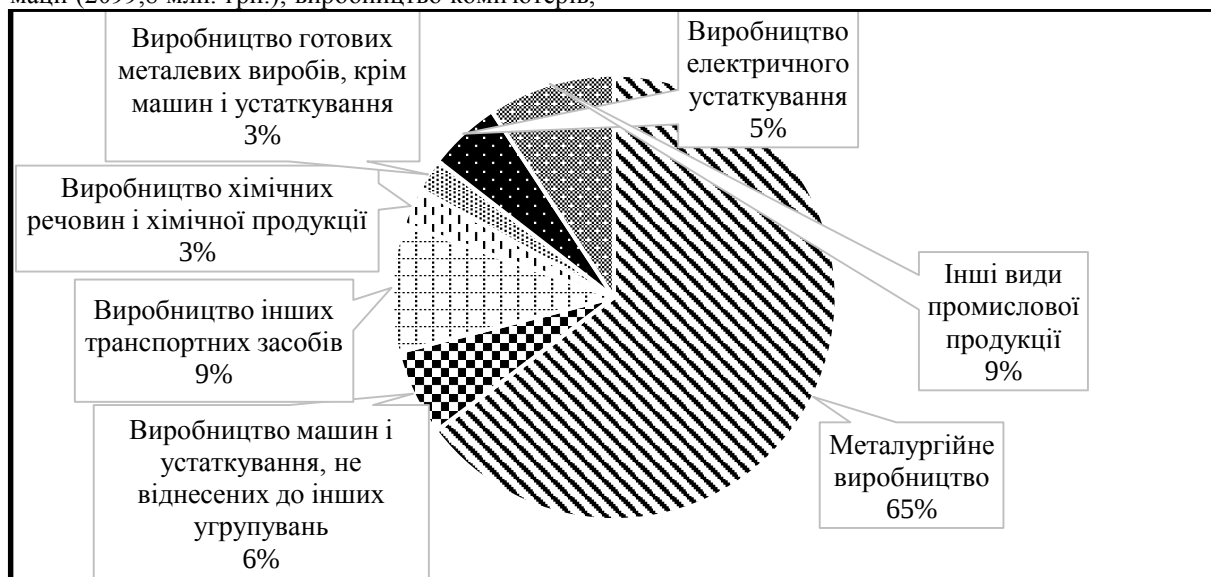

Рис. 3. Обсяг іноземних замовлень на виробництво промислової продукції за I квартал поточного 2018 р.
Примітка: сформовано автором на основі [5]

До інших видів продукції, що складає іноземні замовлення за I квартал поточного 2018 р. віднесено: виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (583,3 млн. грн.); виробництво паперу та паперових виробів (2259,7 млн. грн.); текстильне виробництво (584,6 млн. грн.); поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації (157,7 млн. грн.); виробництво одягу (1044,7

млн. грн.); виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (629,2 млн. грн.); виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (3801,9 млн. грн.) [5].

Відповідно до проаналізованих даних варто зауважити, що за I квартал поточного 2018 р. попитом користується продукція металургійного виробництва як у вітчизняних покупців, так і в іноземних.

Структура замовлень іноземних покупців дещо відрізняється від вітчизняної, проте складає значний відсоток від загальної кількості замовлень. Наприклад, іноземні замовлення виробництва одягу складають 63,8% від загальної кількості, 62,7% від металургійного виробництва та ін.

Спостерігається покращення стану промислових підприємств, проте існує потреба у розробці стратегії антикризового управління, оскільки підприємства постійно зазнають негативного впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища [5]. Для подолання негативної дії загроз, ризиків, передбачення можливості виникнення кризового стану на промислових підприємствах необхідно скласти концепцію антикризового менеджменту, яка буде містити такі складові:

1. Мета стратегії антикризового управління.
2. Визначення сфер, масштабів та основних напрямків діяльності.
3. Структура власників.
4. Розробка системи управління та порядок її елементів.
5. Створення стабілізаційного портфеля підприємства.
6. Визначення джерел формування фінансових ресурсів та прогнозування цього процесу.
7. Створення правил та застосування стандартів бізнес-процесів діяльності промислового підприємства.
8. План погашення зобов'язань та розгляд можливих кредиторів, налагодження з ними відносин.

Основою стратегії антикризового управління промисловими підприємствами є створення документу, який містить цілі; способи залучення необхідних ресурсів (основні засоби, персонал, грошові

кошти та ін.); методи вирішення проблем, пов'язаних з технологіями виробництва; методи подолання кризового стану промислового підприємства; методи прогнозування показників діяльності; сукупність антикризових заходів; порядок вибору та реалізації стратегії. Аналізуючи методичні підходи до розробки, вибору та організації використання стратегії антикризового управління варто зауважити, що існує досить широкий вибір існуючих стратегій, які може використовувати менеджер з антикризового управління підприємством.

Головною складовою для найбільш ефективного вибору стратегії антикризового управління промислового підприємства є створення пакета стратегій, які будуть задовольняти потреби визначеного стратегічного управління. Цей пакет повинен відповідати певним вимогам:

1. Створення зв'язків між обраними стратегіями.
2. Реалізація послідовного підпорядкування стратегій, тобто стратегія нижчого рівня повинна підпорядковуватись стратегії вищого рівня.
3. Відповідність цілям та стратегічним можливостям промислового підприємства.
4. Відповідність вимогам зовнішнього середовища.
5. Наявність достатніх ресурсів та належне техніко-економічне обґрунтування.

Створюючи пакет стратегій необхідно застосовувати теоретичний алгоритм, що допоможе зробити стратегічне управління більш ефективним та дієвим для підприємства. Тому було розглянуто систему механізму антикризового управління для промислових підприємств, який складається із сукупності взаємопов'язаних етапів (рис. 4).

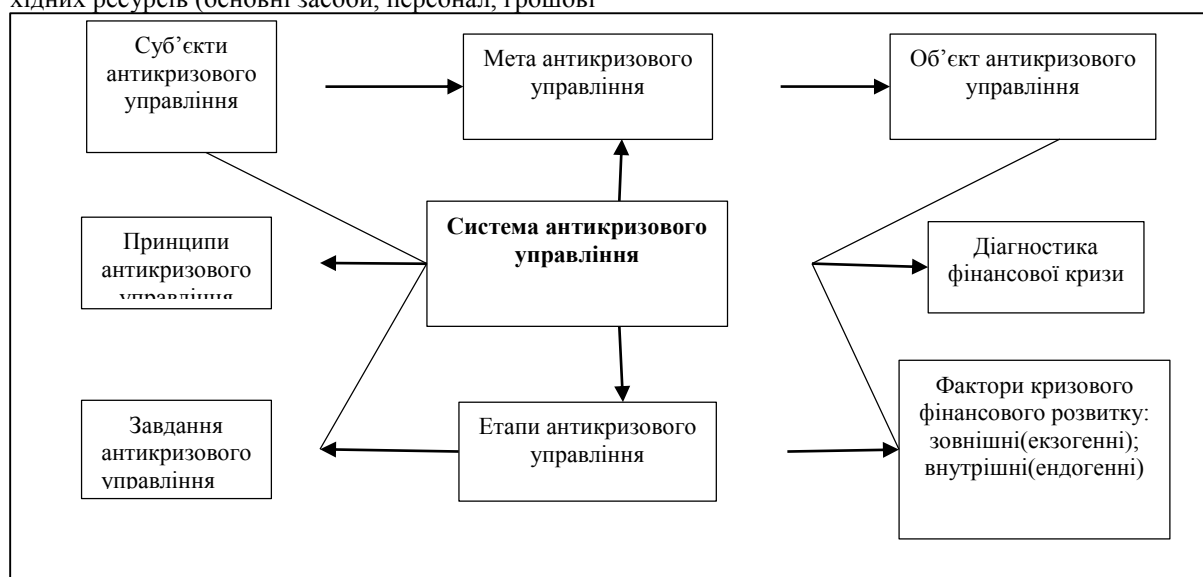

Рис. 4. Система механізму антикризового управління

Примітка: побудовано автором на основі [1, с. 36; 3; 4, с. 143; 7, с. 190-191; 8, с. 172-173]

Виходячи із наведеного механізму антикризового управління необхідно зазначити, що існує потреба у його використанні з метою розробки сис-

теми заходів спрямованих на передбачення фінансової кризи, комплексне оздоровлення, відновлення фінансової стійкості, підвищення платоспроможності та ефективне функціонування.

Особливістю стратегії антикризового управління є обмеження за строком та складом. Стратегія вважається успішно реалізованою тоді, коли промислове підприємство вступило у збалансований стан та має плановий стабільний розвиток. Для забезпечення подальшого динамічного зростання і функціонування підприємства необхідно використовувати інноваційні антикризові заходи, які створюють систему інноваційних стратегій. Це забезпечить стійкий стан підприємства, дасть йому можливість для розвитку інноваційної діяльності.

Відповідно до результатів проведеного аналізу було визначено основні проблеми щодо розробки та введення ефективної стратегії антикризового управління на промислових підприємствах України, а саме:

1. Недостатність ресурсного забезпечення на підприємствах.
2. Низька кваліфікація управлінського персоналу в розробці ефективної стратегії антикризового управління.
3. Відсутність висококваліфікованих фахівців з розробки стратегії антикризового управління.
4. Копіювання іноземного досвіду для вітчизняних підприємств без пристосування його до наявної ситуації в країні.
5. Нemoжливiсть підприємств залучати іноземних фахівців для розробки антикризових заходів.
6. Нестабільність в країні, як економічна, так і політична.
7. Відсутність зрозумілої та чіткої законодавчої бази.
8. Відсутність ефективних інструментів та методів антикризового управління.
9. Відсутність фінансової підтримки підприємств з боку органів державної влади.
10. Неефективність профілактичних заходів щодо попередження фінансової кризи.

Водночас, для вирішення існуючих проблем на промислових підприємствах та для впровадження стратегії антикризового управління було виокремлено заходи:

1. Підвищення рівня кваліфікації управлінського персоналу у сфері антикризового управління.
2. Впровадження сучасних методів визначення фінансової кризи, діагностики банкрутства.
3. Здатність швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища.
4. Зменшення залежності від впливу внутрішніх факторів.
5. Розробка плану модернізації виробництва та впровадження нових технологій.
6. Розробка прогнозів розвитку підприємства, складання розширеного фінансового плану.
7. Формування шляхів подолання кризового стану підприємства за сучасних умов.
8. Зниження рівня дебіторської та кредиторської заборгованості.

На сьогодні, керівники провідних промислових підприємств України не знають як необхідно діяти на ринку, який продукт виробляти, які технології впроваджувати. Подолання кризи залежить від структури підприємства, її керівництва та рівня кваліфікації працівників з метою досягнення поставленої мети. Таким чином, для подолання фінансової кризи промисловим підприємствам необхідно щоб управлінський персонал розробив ефективну стратегію розвитку та був здатен швидко реагувати на зміни зовнішнього, внутрішнього середовища. Також використання сформованих заходів щодо впровадження стратегії антикризового управління дозволить вирішити ряд проблем та підвищити ефективність діяльності підприємств.

Висновки. В ході дослідження було проаналізовано ефективність функціонування промислових підприємств та виявлено, що вітчизняні підприємства знаходяться у кризовому стані через нестабільність економіки, політичного стану України, але показники випуску та реалізації продукції підвищились порівняно з попередніми періодами. Відповідно до отриманих результатів було визначено перешкоди розробці ефективної стратегії антикризового управління на промислових підприємствах, вирішення яких сприятиме процвітання підприємств. Крім того, враховуючи виокремлені проблеми розроблено заходи для вирішення існуючих проблем та передумови впровадження стратегії антикризового управління, що дозволить налагодити виробничо-господарську діяльність, спрогнозувати фінансову кризу, розробити антикризові заходи.

Для подолання кризи промислових підприємств необхідно ретельно вивчити зовнішню і внутрішню ситуацію, провести аналіз галузі, а також виявити сильні і слабкі сторони підприємства, проаналізувати конкурентів. Використання стратегії антикризового управління забезпечує досягнення цілей підприємства, збільшення ефективності розвитку промислових підприємств. Ця стратегія вважається успішно реалізованою лише за умови, коли підприємство вступило в стійке функціонування і досягло стійкого стану. Таким чином, враховуючи сучасний стан промислових підприємств впровадження стратегії антикризового управління відіграє важливу роль для подолання фінансової кризи, процвітання в майбутньому, підвищення результативності.

Перспективою подальших досліджень є вирішення проблеми щодо оцінки ефективності використання стратегії антикризового управління в діяльності промислових підприємств.

Список використаних джерел

1. Глєбова А.О., Конзерська Т.О. Формування системи антикризового управління на підприємстві. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2015. № 11(26). Ч. 2. С. 35-40.
2. Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 265-269. URL : <http://economyandsociety.in.ua/journal-2/9-articles-2/75-epifanova-i-yu-oranska-n-o> (дата звернення: 09.07.2018).

3. Литовченко О.Ю. Вибір та обґрунтування стратегії антикризового управління підприємством. *Бізнесінформ*. 2012. № 12. С. 308–312.
4. Мокряк К.В. Інноваційна діяльність в концепції системи антикризового фінансового управління підприємством. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2016. № 4(31). С. 142–146.
5. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.07.2018).
6. Погребняк А.Ю. Напрями обґрунтування стратегії антикризового управління на промислових підприємствах. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2014. № 11. С. 237–244.
7. Тимошенко О.В., Буцька О.Ю., Сафарі Ф.Х. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2016. Том 23. № 2. С. 187–192.
8. Шконда В.В., Кальянов А.В. Стратегії антикризового управління сучасним підприємством. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42(3). С. 167–175.

#7 (35), 2018 część 3
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#7 (35), 2018 part 3
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)

Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)

Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)

Kehan Schreiner (Hebrew University)

Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Anthony Maverick (Bar-Ilan University)

Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)

Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)

Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)

Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)

Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)

Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)

Kehan Schreiner (Hebrew University)

Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Anthony Maverick (Bar-Ilan University)

Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)

Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)

Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)

Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>